

**A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE ÉS A
GAZDÁLKODÁS EREDMÉNYESSÉGÉRE
GYAKOROLT HATÁSA A
MEZŐGAZDASÁGBAN ÉS AZ
ÉLELMISZERIPARBAN**

**Budapest
2005**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kartali János, Kapronczai István,
Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor

Készült:

A Vidékfejlesztési Igazgatóság
Pénzügypolitikai Osztályán

Szerzők:

Antal Katalin
Guba Mária
Hodina Péter
Lámfalusi Ibolya
Rontóné Nagy Zsuzsanna (témafelelős)

Közreműködött:

Székelyné Raál Éva

Opponensek:

Dr. Borszéki Éva egyetemi docens, tanszékvezető
SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Számviteli és Pénzügyi Tanszék, Gödöllő

Dr. Elek Sándor egyetemi docens
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Környezettudományi
Intézet, Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék, Budapest

HU ISSN 1418 2122
ISBN 963 491 473 X

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. Irodalmi áttekintés a külföldi tőke mezőgazdasági és élelmiszeripari szerepéről ..	9
1.1. A külföldi befektetők a mezőgazdaságban	9
1.2. A privatizáció, a külföldi tőke szerepe az élelmiszeriparban.....	12
1.3. Az élelmiszeripari vállalkozások továbbértékesítése, a legnagyobb volumenű külföldi tranzakciók.....	21
1.4. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar kapcsolata	24
2. Nemzetközi kitekintés, helyünk a külföldi működő tőkebefektetésben	27
2.1. Külföldi működő tőkeáramlás nemzetközi jelzőszámai	27
2.2. A külföldi működő tőkeállomány regionális összetétele	27
2.3. Befektetési környezet, tőkevonzó képesség.....	27
2.4. A tőke szabad áramlásának biztosítása, a külföldi tőke bejövételének előmozdítása.....	29
2.5. A külföldi működő tőkebefektetések várható nemzetközi alakulása	32
3. A külföldi tőke szerepe a mezőgazdaságban	33
3.1. A tőke nagysága, a vállalkozások száma, a külföldi tőke szerepe	33
3.1.1. A tulajdonosi szerkezet változása a mezőgazdaságban	33
3.1.2. A külföldi tőke jelentősége	35
3.2. A külföldi tőke és a gazdálkodás eredményességének összefüggése a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozásokban	40
3.2.1. A külföldi tőke és a termékkibocsátás változásának összefüggése.....	40
3.2.2. A külföldi tőke és az élőmunka-termelékenység összefüggése	44
4. A külföldi tőke szerepe az élelmiszeriparban	57
4.1. A külföldi tőkének az élelmiszeripar tőkeellátásában betöltött szerepe (1993–2003).....	57
4.1.1. A külföldi tőke aránya az élelmiszeripar szakágazataiban	57
4.2. A külföldi tőke élelmiszeripari gazdálkodásra gyakorolt hatása	62
4.2.1. A külföldi tőke termékkibocsátást alakító szerepe	62
4.2.2. A külföldi tőke termelékenységre gyakorolt hatása	67
4.2.3. A gazdálkodás eredményessége és a külföldi tőke kapcsolata az élelmiszeriparban 1993-2003. között	73
4.3. A külföldi tőke élelmiszeripari szerepvállalásából származó fontosabb eredmények és hatások.....	79
4.3.1. A külföldi tőke hatása az élelmiszeripari kibocsátásra.....	79
4.3.2. A külföldi tőke hatása az élelmiszeripari exportra	80
4.3.3. A megtermelt jövedelem és az ebből fizetett társasági adó eltérései	81
4.3.4. A külföldi tőke hatása a jövedelem-felhasználásra	82
4.3.5. A külföldi tőke hatása a megvalósított fejlesztésekre, illetve azok forrásaira.....	84

Összefoglalás	87
Summary.....	93
Kivonat	99
Abstract.....	100
Felhasznált irodalom.....	101
Mellékletek	107
A sorozatban eddig megjelent tanulmányok	125

Bevezetés

A magyar mezőgazdaság üzemi struktúrája, tulajdonviszonyai az elmúlt hatvan évben többször lényegesen megváltoztak. Ezeket a nagy változásokat döntően nem a gazdasági fejlődés, a piaci körülmények hatása idézte elő. Zömmel a gazdasági törvényszerűségek érvényesülésétől elválasztva a politikai rendszer által determináltan alakultak.

Törölt: vállalati-, méret és

Törölt: azonban, ellentétben a nyugat-európai országokéval, nálunk

A meghirdetett átalakulást fékezte az agrárgazdaságban a kilencvenes évek elejére, közepére kialakult bonyolult helyzet, a felszínre kerülő ellentmondások, az értékesítési, jövedelmezőségi és finanszírozási válság. A gazdálkodás önfinanszírozó képességében további nagyarányú romlás következett be, s a problémákon csak részben enyhített az 1993. évi hitelkonszolidáció és az 1994. évi adókonszolidáció. A pénzüintézetek a mezőgazdaság helyzetével összefüggésben korlátozták a hitelezést, ezzel egyidejűleg a kintlévőségek behajtását szorgalmazták, másrészt a tartozások egy része a csőd- és felszámolási eljárások hatására az eszközök értékesítéséből kiegyenlítésre került. A működő tőke leépülése mellett romlott a kapacitáskihasználás. A volt állami gazdaságok decentralizációja, átalakítása, a szövetkezetek szétválása, leválása során kisebb gazdálkodó egységek jöttek létre és gyakran a termeléshez szükséges eszközök, az állatállomány, stb. is elszakadt a termőföldtől. A dekonjunktúra, a kinyílt agrárrolló, a tömegessé vált csődök riasztották a vállalkozókat. A mezőgazdaság számottevő kihasználatlan kapacitással rendelkezett, miközben a termelőalapok megújításához hiányoztak a fejlesztési források. A mezőgazdaság folyamatosnak tekinthető tőkehiánya önmagában is szükségesé tette a külföldi beruházásokat.

Törölt: .

Törölt: Megnövekedtek az ágazat adósságtérlei.

A mezőgazdaságban a külföldi tőke egyrészt közvetlenül, másrészt közvetve jelenik meg. A mezőgazdasági termelésbe történő tőkebefektetés közvetlenül fejt ki hatását az ágazatban. Az élelmiszeriparban jelenlévő külföldi tőke ugyan közvetett módon, de sokszor talán még nagyobb befolyással bír a mezőgazdaságra. Mivel a mezőgazdasági termékek mind nagyobb hányada az élelmiszeripari feldolgozást követően jut el a fogyasztókhoz, az élelmiszeripar fejlettsége a mezőgazdaság versenyképességét, termékeinek piacra jutási feltételeit döntő mértékben meghatározza.

A mezőgazdaságban a külföldi tőke megjelenése részben az állami gazdaságok magántulajdonba adása, az ún. decentralizációs privatizáció keretében történt. A termőföld körül kialakult jogi és politikai kockázatok, illetve a földtulajdon szerzési korlátozások miatt kevés privatizációs tranzakcióra került sor.

Az élelmiszeripar privatizációja iránt a külföldi befektetők már a kezdetektől fokozott érdeklődést mutattak. Tisztában voltak a magyar mezőgazdaság kiváló adottságaival, a nagyüzemi termelésből eredő, az alapanyag-beszerzésben kínálkozó gazdasági előnyökkel. A privatizált élelmiszer-feldolgozó társaságok – különösen a tőkeerős nemzetközi cégek leányvállalatai – az utóbbi években mind aktívabban szerepet vállaltak a mezőgazdasági termelés szervezésében. A külföldi tőke megjelenése a magyar élelmiszeriparban a mezőgazdaság modernizációjához is

hozzájárul azáltal, hogy közvetíti a fejlett piacok minőségi igényeit és javítja a vertikális összhangot.

Közismert, hogy a rendszerváltással egyidőben, mint a nemzetgazdaság egészében, az élelmiszeriparban is egy ún. vállalati „boom” indult el. A nagy (sokszor országos, illetve megyei szintű) vállalatok szétdarabolása és a tömeges vállalatalapítási láz eredményeként az élelmiszeripari gazdálkodó szervezetek száma a kilencvenes évtized elejétől folyamatosan nőtt, meghaladta a tízezret. E változási folyamatba a **külföldi tőke is bekapcsolódott, és igen rövid időn belül az élelmiszeripari termelés alakításának meghatározó szereplőjévé vált.** Ezt követően az évtized közepétől a vállalkozások száma csökkenni kezdett, vagyis megindult, később pedig **felerősödött az ágazat koncentrációja.**

Törölt: Míg a rendszerváltást követően a hazánkba beáramló külföldi működő tőke egyik jelentős célpontja az élelmiszeripar volt, addig a mezőgazdaságban viszonylag szerény mértékben növekedett a külföldi tőke aránya. Ebben feltehetően szerepet játszott, illetve játszik egyrészt az, hogy a mezőgazdasági termelés 1988-tól drasztikusan visszaesett, s az 1993. évi mélypontot követően sem emelkedett látványosan, másrészt a külföldi magánszemély és jogi személy termőföld szerzésének korlátozása, harmadrészt a magyar mezőgazdaság viszonylag alacsony jövedelemtermelő-képessége.¶

Napjainkban az élelmiszeripari ágazatba sorolt vállalkozások száma már nem éri el a nyolcezret, melyből több mint 4500 a 12-14 millió forint évi átlagos árbevétellel rendelkező kisvállalkozási kategóriába sorolható. A fennmaradó (kb. 3500), az élelmiszeripari kibocsátás (termelés) több mint 90 százalékát adó kettős könyvvizetést végző vállalkozások évi átlagos árbevétele meghaladja a 700 millió forintot, amelyek között csaknem minden szakágazatban jelen vannak a nagy, 10-40 milliárd forintos árbevételt produkáló vállalkozások is. A külföldi tőkebefektetés csaknem teljes egésze ezekhez a vállalkozásokhoz kapcsolható, ezért a külföldi tőke élelmiszeriparban betöltött szerepének bemutatása is ezeknek a vállalkozásoknak az adatain keresztül lehetséges.

Az elmúlt évtizedben a külföldi tőke magyarországi megjelenésével, ténnyel, gazdaságára gyakorolt hatásával a mezőgazdaság területén alig, az élelmiszeriparral viszont számtalan írás és elemzés foglalkozott. Egy-egy ágazat egészét átfogó munkával azonban ritkábban találkozhatott az olvasó.

E tanulmány célja annak bemutatása, hogy a külföldi tőke hogyan formálta az egyes mezőgazdasági ágazatok, tevékenységi irányok és az élelmiszeripari szakágazatok termelését, termelési körülményeit. A rendkívül szerteágazó lehetséges hatások közül három terület került kiemelésre. Ezek:

Törölt: ¶

- a termelés mennyiségére,
- a termelékenység változására, és
- a különböző eredményességi mutatókkal mért jövedelmezőségre gyakorolt hatás.

Nem kerül tehát sor a külföldi tőke és a technikai, technológiai változások kapcsolatának bemutatására, mint ahogy az sem kerül elemzésre, hogy vajon az egyes szakágazatokban tevékenykedő vállalkozások termelési szerkezetét, termékstruktúráját miképpen befolyásolta a külföldi tőke szerepének növekedése. Így aztán az olyan kérdések megválaszolása sem célja a tanulmánynak, hogy vajon egy-egy szakágazatban a jelentősen eltérő élőmunka-termelékenységet produkáló vállalkozások mögött milyen termelési (termék) szerkezet van, vagy melyek azok a fontosabb, a külföldi tőke pusztán jelenlétén túli tényezők, amelyek az eltérő jövedelmezőséget befolyásolják. E kérdések megválaszolását a felhasznált, illetve rendelkezésre álló,

elsősorban a vállalkozások mérlegbeszámolóira és pénzügyi eredményeire támaszkodó adatbázis nem is teszi lehetővé.

A tanulmányban összesítő értékelés révén számszerűen bemutatásra kerül, hogy az élelmiszeriparba bevonuló külföldi tőke milyen hatást gyakorolt az ágazat termelékenységére, az exportkibocsátásra. Megválaszolásra kerül az a kérdés is, hogy vajon a külföldi tőkét működtető vállalkozások jobbra kedvezőbb pénzügyi eredményei hogyan érintették a költségvetési bevételeket.

Törölt: pozitív

A vizsgálat 11 évet fog át. A kezdő évnek 1993-at választottuk, annak ellenére, hogy a mezőgazdasági termelés ekkor a mélyponton volt. Ennek két fő oka volt. Egyrészt a korábbi évekre nem álltak rendelkezésünkre megfelelően részletezett adatok, másrészt 1993. volt az első olyan év, amikor a privatizáció hatására a külföldi tőke magyarországi jelenléte kiteljesedett. A vizsgálatot a 2003. évvel zártuk. Bár ez az év minden szempontból nem tekinthető tipikusnak – s ezért ezt az összehasonlításoknál szem előtt kell tartani –, mégis úgy gondoltuk, így a legfrissebb adatokat is be tudjuk mutatni, és teljesebb képet tudunk adni a végbement folyamatokról. Ahol az egyes évek között jelentős eltérések voltak, illetve ahol a csak kezdő és záró év adatai nem nyújtottak elegendő információt, ott közbülső évek adatait is szerepeltettük a táblázatokban. Annak érdekében, hogy a külföldi tőkének az élelmiszergazdaságban betöltött szerepéről minél átfogóbb képet tudjunk adni, s a fenti hatásokat minél részletesebben be tudjuk mutatni, kitértünk az alapanyag-termelők szélesebb körére, ezért érintettük a vad- és erdőgazdálkodást, valamint a halászatot is. A vizsgálatok az alapanyag-termelés és az élelmiszeripar meghatározó többségét adó kettős könyvvezetést végző vállalkozások APEH-től származó vállalatsoros mérlegadatainak felhasználásával készültek. Azokra az évekre és részterületekre, ahol rendelkezésre álltak KSH adatok, ott ezeket is felhasználtuk. A hosszú idősoros elemzés az időközben bekövetkezett számviteli változások miatt bizonyos, az adatok összehasonlíthatóságát elősegítő adatkorrekciót követelt meg. Az említett vállalatsoros mérlegadatok sok tekintetben ellenőrizetlenek, így szükségessé vált néhány helyen olyan (további) korrekció is, amely minden bizonnyal még mérlegkészítési, illetve adatkitöltési hibákból származott. Ennek ellenére maradhattak az alapadatokban olyan hibák, amelyek a több ezres vállalkozói adattömegben nem kerültek felszínre, ezek azonban a tendenciák és az ebből levont konzekvenciák valóságtartalmát nem kérdőjelezzik meg.

Törölt: .

Törölt: ¶

Törölt: nyújtani

A munka során 10 mezőgazdasági tevékenységi irány és 15 élelmiszeripari szakágazat adatait elemeztük, így néhány élelmiszeripari tevékenység (takarmánygyártás, száraztésztagyártás, a nem szőlőből készített bor termelése, keményítőgyártás, stb.) természetesen kiesett a megfigyelési körből. Ennek oka jórészt az, hogy a kilencvenes évtized közepén az ágazati besorolás vonatkozásában változások történtek, így a hosszú idősoros összehasonlítás csak ezek nélkül végezhető el. Emiatt a kiadványban szereplő adatok a korábban közölt statisztikai jellegű adatoktól kis mértékben eltér(het)nek. Azt azonban mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy a tendenciák emiatt nem változtak.

1. Irodalmi áttekintés a külföldi tőke mezőgazdasági és élelmiszeripari szerepéről

1.1. A külföldi befektetők a mezőgazdaságban

A korábban tartósnak vélt piaci és társadalmi-gazdasági konstellációban a magyar agrárgazdaság viszonylag jól használta ki adottságait. A politikai rendszerváltás azonban váratlanul, sok tekintetben felkészületlenül érte az ágazatot. A mezőgazdaság termelésbővülése a nyolcvanas évek elején, első felében megállt, majd a csúcson lévő agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. Az agrárgazdaság termelőalapjainak egyre gyorsuló elapadása volt a jellemző. Már a nyolcvanas évek elejétől fogva tőkefelélés történt a mezőgazdaságban, vagyonpusztulás, vagyonvesztés, tőke kivonás, eladósodás sújtotta az ágazatot. A mezőgazdasági állóeszközök 45-50 %-a elhasználódott, az amortizáció és a tényleges beruházás közötti rés rohamosan tárgult. A beruházások értéke folyó áron számolva nem érte el az előző évtizedre jellemző értékek egyharmadát. A beruházások támogatása, s ezzel együtt a mezőgazdasági beruházás is a '90-es évtized első éveiben szinte teljesen leállt. Így óriási beruházás elmaradások, hiányok jelentkeztek. A szükséges pénzügyi források képződése és realizálása területén eljött a „hét szűk esztendő”. A mezőgazdaság számottevő kihasználatlan kapacitással rendelkezett, miközben a termelőalapok megújításához hiányoztak a fejlesztési források. A mezőgazdaság folyamatosnak tekinthető tőkehiánya önmagában is szükségesé tette a külföldi beruházásokat (Alvincz et al., 1994).

A mezőgazdaságban a külföldi tőke megjelenése részben az állami gazdaságok magántulajdonba adása az ún. decentralizációs privatizáció keretében történt. Ennek lényege, hogy a működőképes üzletrészeket – tevékenységi köröket – külön-külön értékesítették. A befolyt összegeket a gazdaság részben reorganizációs célokra használhatta fel, illetve amennyiben a gazdaság már tehermentesített volt, úgy az értékesítés bevétele az államot illette meg.

Az állami gazdaságok privatizációjánál kérdéses volt egyrészt, hogy az egyes tevékenységi körök önmagukban életképesek-e, másrészt hogy a külföldi befektető számára egy kisebb üzem önmagában történő megvétele mennyire vonzó. Célszerű megoldásként egyben privatizálták az állami gazdaságok vagyonának teljes egészét, de legalábbis nagyobb részét, az egyes vertikumok tevékenységéhez szükséges földterületet pedig bérbe vehette a befektető.

A külföldi tőke részvételével a mezőgazdaságban lezajló privatizációs akciók tipikus indítékai a következők voltak:

- „szabadulni a jövedelmező gazdálkodást lehetetlenné tevő adósságteher, a kínzó forgótőke-hiány fogságából,
- pótlólagos tőkebevonás a versenyképesség megőrzését szolgáló fejlesztésekhez,
- perspektíva hiány,

- szabadulni az állam, mint tulajdonos zaklatásától.

Törölt: ,

A befektetői oldal indítékai:

- hídfő-állás kiépítése Magyarországon, majd továbbterjeszkedés keletre, dél-keletre,
- a magyar piac megszerzése vagy piac-bővítésként, vagy pedig az „otthoni” telített, kontingentált piac alternatívájaként,
- a magyar komparatív előnyök megszerzése” (Alvincz et al., 1994).

A termőföld körül kialakult jogi és politikai kockázatok miatt kevés privatizációs tranzakcióra került sor. A Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát, egy-két balatoni állami gazdaság (mint pl. a Balaton-nagyberek Állami Gazdaság), valamint több hegyaljai birtok került külföldi kézbe. A külföldiek által privatizált gazdaságokban jelentős fejlesztések mentek végbe, pl. Hegyalján közel 40 millió dollárba rúg a beruházás összege, francia, spanyol, angol befektetők fejlesztenek.

Az agrárvertikumban végbement privatizáció során a külföldi részvétellel zajló tulajdonszerzés Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön volt jelentős. Számos külföldi befektető jelent meg a szőlőművelésben, a zöldség-gyümölcs ágazatban, kertészetben ill. tehenészetekben. Nem jelentéktelen számú külföldre került magyar szerzett birtokot és működteti azt. Egyes becslések szerint Győr-Sopron, Zala és Tolna megyében észlelhető jelentősebb külföldi aktivitás a mezőgazdaságban. Nyugat-Dunántúlon a sajátos osztrák–magyar viszony következtében a mezőgazdasági jellegű külföldi vállalkozások aránya az országos átlag háromszorosa.

A külföldi befektetők részéről határozott törekvés nyilvánult meg földtulajdonszerzésre, illetve földbérleti jogviszony létesítésére. Például számos, a tokaji borvidéken többségi külföldi tulajdonnal működő gazdaságnál a **kisebbségi magyar tulajdonosok apportjaként** került földterület a társaságok tulajdonába, hiszen erre a jogszabályok 1994-ig lehetőséget adtak. A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény azonban kimondta, hogy sem külföldi magánszemély, sem külföldi jogi személy (valamint belföldi jogi személy) termőföld tulajdonjogát nem szerezheti meg. **A külföldiek számára a haszonbérlet volt az egyetlen legális lehetőség, amellyel használati jogosultságot szerezhettek,** ilyen szerződést a törvény értelmében maximum tíz évre lehetett kötni. „Külföldi magán- és jogi személy legfeljebb 300 hektár terület nagyságú vagy 6000 AK értékű termőföldet vehet haszonbérbe.”¹ A törvénybe foglaltakkal ellentétben azonban több ezer hektár került külföldiek tulajdonába kárpótlás, öröklés, vagy a törvény hatálybalépése előtt megszerzett termőföld elcserélése révén. Felszámolási eljárás során is feltételezhetően több birtok került külföldiek tulajdonába, egyes adatok szerint több dunántúli TSZ is adott el területeket külföldieknek.

Törölt: Megfigyelők szerint a kárpótlás során **jelentős spekulációs termőföld vásárlásokra** került sor. ¶

A külföldiek földtulajdon szerzését a 2004. évi XXXVI. törvény – mely az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló nemzetközi szerződést kihirdető törvény hatálybalépésének napján lépett érvénybe – módosította a tekintetben, hogy

¹ A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 23. §

azon tagállami állampolgárra, aki önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként kíván letelepedni Magyarországon, és legalább három éve folyamatosan, jogszerűen Magyarországon lakik és folytat mezőgazdasági tevékenységet a belföldi magánszemélyre vonatkozó földtulajdon-szerzésre irányuló jogszabályok értelmében.² Belföldi magánszemély és tagállami állampolgár tehát a törvény értelmében 300 hektár nagyságú és 6000 aranykorona értékű termőföldet birtokolhat.³ **A tagállami állampolgárnak azonban különböző feltételeknek kell eleget tennie. Igazolnia kell, hogy a tulajdonszerzést megelőző három évben folyamatosan mezőgazdasági tevékenységet folytatott, nyilatkozatot kell tennie, hogy Magyarországon mezőgazdasági termelőként telepszik le, valamint a termőföldet más célra nem hasznosítja⁴.** A csatlakozási szerződés értelmében Magyarország a külföldiek földvásárlási moratóriumát a csatlakozás időpontjától számított hét éven keresztül fenntarthatja. Ez az átmeneti időszak lerövidíthető időközi felülvizsgálat és a Tanács egyhangú döntése alapján. Amennyiben a hét év elteltével a korlátozás feloldása a földpiac súlyos zavarához vezetne, akkor az átmeneti időszak további három évvel meghosszabbítható.

A 2004. évi XXXVI. törvény a haszonbérlet maximális időtartamát is módosította, így ez tíz évről húsz évre változott⁵

² 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 7. § (1)-(2)

³ 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 5. § (1)

⁴ 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 8/A. § (2). A tulajdonszerzési képesség bizonyításához a következő hatósági igazolásokat kell beszereznie a tagállami állampolgárnak:

a) a lakóhelye, illetve tartózkodási helye szerint illetékes területi idegenrendészeti hatóság által kiállított hatósági bizonyítványt arról, hogy legalább három éve folyamatosan és jogszerűen lakik Magyarországon;

b) a letelepedési engedéllyel nem rendelkező tagállami állampolgárnak érvényes tartózkodási engedélyt, illetőleg az eziránti kérelem benyújtását tanúsító igazolást;

c) a tevékenység végzésének helye szerint illetékes megyei földművelésügyi hivatal (a továbbiakban: FM hivatal) igazolását arról, hogy a tulajdonszerzést megelőző három évben saját nevében, saját kockázatára folyamatosan mezőgazdasági tevékenységet folytatott Magyarországon.

(3) Az FM hivatalnak az igazolását környezettanulmány alapján kell kiállítania. A környezettanulmány során az FM hivatal a mezőgazdasági tevékenység folytatását vizsgálja. Nem tagadható meg az igazolás kiadása:

a) ha a tagállami állampolgárnak a tulajdonszerzést megelőző mindhárom évben mezőgazdasági tevékenységből volt bevétele, és ezt az adóhatóság igazolásával bizonyítja,

b) ha a tagállami állampolgárnak a három év alatt azért nem volt bevétele, mert mezőgazdasági célú beruházása (pl. ültetvénytelepítés) még nem hasznosult, és a beruházás megtörténtét bizonyítja.

(5) A tagállami állampolgárnak teljes bizonyító erejű magánokiratba, vagy közokiratba foglalt nyilatkozatot kell tennie a következőkről:

a) Magyarországon önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként letelepszik;

b) kötelezi magát, hogy a termőföldet más célra nem hasznosítja a mezőgazdasági termeléshez szükséges lakó- és gazdasági épületek létesítésén kívül, továbbá hogy a termőföld használatát másnak csak olyan mértékben engedí át, hogy az ebből származó bevétele nem haladja meg a mezőgazdasági tevékenységből származó bevétele 25%-át.

⁵ 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 13. § (2)

1.2. A privatizáció, a külföldi tőke szerepe az élelmiszeriparban

Az átalakulásnak, a privatizációnak nincs általános, minden országra alkalmazható receptje. Minden államnak, amely a tulajdoni struktúráját át kívánta, kívánja alakítani, a saját helyzetének, társadalmi-, gazdasági-, mikro- és makroökonómiai viszonyainak figyelembevételével kell meghatározni a teendők sorrendjét. **Az állami élelmiszeripar privatizációs stratégiájának elméleti kidolgozásához, a lehetséges forgatókönyv megalkotásához** többek között hozzájárultak az Agrárgazdasági Kutató Intézet kutatói is, az itt készült műhelymunkákkal, a különböző szakmai fórumokon tartott előadásokkal. Ezek közül mindenképp érdemes megemlíteni azokat a kérdésfeltevéseket, megoldási javaslatokat, amelyek arra kerestek választ, kínáltak alternatívát, hogy milyen feltételeket célszerű támasztani a privatizációval szemben:

- „A privatizáció gyors legyen, ennek azonban az is feltétele, hogy meg kell teremteni a jogi és tulajdoni biztonságot;
- Ingyen vagy minimális kockázatvállalással és tőkebefektetéssel ne lehessen tulajdont szerezni;
- A vagyon olyan tulajdonosok kezébe kerüljön, akik annak jövedelmező működtetésében érdekeltek;
- Magánkézbe adáskor ne legyenek kiváltságos helyzetek;
- A privatizáció segítse elő a hatékony piaci struktúra kialakulását, a verseny erősödését;
- Az első öt éves időszakban azokat az egységeket lenne célszerű eladni:
 - amelyekre a viszonylag alacsonyabb értékük miatt (mintegy 70 millió forintos könyv szerinti vagyoneérték) belföldi vevők jelentkezése várható;
 - a magas értékű vállalatokat (300 millió forintnál nagyobb könyv szerinti vagyoneérték), amelyekre valószínűleg nem jelentkezik belföldi vevő, ezért ezeket minél előbb külföldi tulajdonosoknak célszerű értékesíteni.
- A közép- és nagyvállalatok privatizációját nem kell siettetni” (Szabó, 1991).

Csepi (1991) szerint a privatizációs folyamat a jobb vállalatok körében indult meg a leggyorsabban, azoknál az üzemeknél, ahol egy előre tekintő vezetés felelősen igyekezett sáfárkodni a vállalat sorsával, eszközeivel.

A motiváció többféle volt. A vállalatok egy része azért vágott bele az ígéretesnek látszó átalakulásba, hogy biztosabb alapokra helyezze pénzügyi egyensúlyát. Más üzemek stabilizálni akarták piacaikat, esetleg új értékesítési lehetőségeket kívántak szerezni. Volt olyan vállalat is, amely csak külső forrás bevonásával látott esélyt a technikai-technológiai korszerűsítésre vagy éppen úgy látta, hogy a vezetési-, szervezeti rendszer gátolja a versenyképességet. A külföldiek esetében a tulajdonszerzés legfőbb mozgatórugója az olcsó munkaerő volt, a szándék arra, hogy utat leljenek a keleti piacok felé, a fogyasztói ellátás mennyiségi és minőségi színvonalának emelésével növeljék az értékesítési lehetőségeiket. A privatizáció kezdeti szakaszában érzelmi motivációkat is fel lehetett lelteni. Az

Törölt: ¶

Törölt: ¶

elszármazott magyarok közül sok önmaga is közvetlenül, vagy közvetítőként szerepet vállalt a privatizációs folyamatban.

Az élelmiszergazdaságba beáramlott külföldi tőke működésének tapasztalatairól már a rendszerváltást követő ötödik évben átfogó tanulmány készült az Agrárgazdasági Kutató Intézetben (Alvincz et al., 1994). A szerzők főbb megállapításai a következők voltak:

- A vállalatirányítás adminisztrációjának fontos részei (pénzügyek, könyvelés) átkerültek a külföldi központba.
- Az értékesítés megszervezése és lebonyolítása egyenrangú feladattá vált a termeléssel. Szervezetileg és személyileg is megerősítették a marketing részlegeket, illetve szétválasztották a marketing (piaci stratégia, piackutatás, reklám stb.) és a logisztikai (lebonyolítás, készletezés, szállítás) funkciókat.
- Minőségi szelekció a foglalkoztatotti állományban. 25-30%-os létszámcsökkenés következett be az átalakulás, a piacváltás nyomására viszonylag kíméletes módszerekkel. A megmaradó létszám jövedelemszerzési esélyei ugyanakkor a legtöbb esetben az országos átlagot meghaladó mértékben javultak.
- Az új kapcsolatok révén a magyarországi társaság közvetlenül hozzájuthat piaci információkhoz, új kutatási eredményekhez, általában piaci, pénzügyi és befektetési tanácsokat kaphat.
- A külföldi tulajdonos igyekszik tevékenységét vertikálisan kiterjeszteni, partnereit, beszállítóit szerződésekkel, fizetési kedvezményekkel tartósan magához kötni.
- A termelési és tevékenységi szerkezet átalakítása gyakori jelenség, ami általában profiltisztítást jelent, de előfordul a tevékenységi kör bővítése is a vertikum egy-egy fázisának integrálásával. A termelés bővítését körültekintő piaci-elemzéssel és célirányos termékfejlesztéssel alapozzák meg.
- Vállalati pénzügyek intézésében a vállalati menedzsmentnek kiemelt feladata a kintlévőségek kíméletlen leszorítása. Az új tulajdonos megszabadította a társaságot a korábban felhalmozódott adósságtehertől; a forgótőke-hiányt pótló bankhitelt saját tőkével, vagy más olcsóbb hitel-konstrukcióval váltotta ki. E két tényező az esetek többségében nyereség-növekedést eredményezett.

A kutatás szerves folytatásának tekinthetők **Alvincz (1997)** és **Szabó (2000)**

munkái.

Alvincz (1997) 146 élelmiszeripari vállalkozástól származó kérdőív felhasználásával, illetve feldolgozásával vizsgálta, hogy 1989. és 1995 között a privatizációnak milyen hatása volt a cégek tőkeellátottságára, működési feltételeire. Megállapítása szerint gyakorlatilag minden esetben sorsfordulót jelentett a privatizáció a vállalkozások életében. **Szabó (2000)** a tanulmányában a magyar és a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások gazdálkodásának főbb mutatóit hasonlította össze:

„A külföldi irányítású cégeknél a magyar tulajdonban működőkhöz viszonyítva:

- alacsony a létszám,
- magas az eszközhányad, a beruházások értéke, a saját tőke és a jegyzett tőke,
- magas az exportárbevétel, tehát fokozott az exportorientáció,
- alacsony az exporttámogatás, azaz a külföldi tulajdonú cégek exportja támogatás nélkül feltehetőleg versenyképesebb a hazai tulajdonúakénál,
- rendkívül magas az adózás előtti eredmény és az adózott eredmény,
- szintén rendkívül magas az adókedvezmények értéke, igazolva, hogy az adókedvezmények a külföldi tulajdonú cégeket a hazaiaknál lényegesen kedvezőbb helyzetbe hozzák, illetve hozták.

A külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokat a hazai tulajdonban működőkkel szemben az alábbiak jellemzik:

- igen magas jövedelmezőség,
- igen magas termelékenység,
- igen magas egy főre jutó eredmény,
- magas saját tőke arány,
- magas átlagbér,
- igen magas árbevétel, azaz nagy vállalatméret .”

A külföldi tulajdonú cégek sikeressége a magyar tulajdonú, döntően kis- és középvállalatok romló pénzügyi helyzetéről, mindenekelőtt tetemes vagyonszívogatásáról is tanúskodik.

A külföldi befektetők célkitűzése a **globális és távlatos piaci dominancia megteremtése, a profitszerzési feltételek megszervezése és állandó javítása**. Nem alaptalan tehát a félelem, hogy a tőke-behatolás, a magyar vállalatok megszerzése – bizonyos esetekben – pusztán ezzel a céllal valósul meg.

Az egyes országokból származó közvetlen tőkebefektetések összege egyre nehezebben követhető nyomon, mert:

- nő a multi- és transznacionális cégek befektetéseinek aránya,
- a megvásárolt vállalatokat, érdekeltségeket továbbadják más külföldi gazdasági társaságoknak,
- a befektetések nagyságát tükröző adatokat többnyire üzleti titokként kezelik.

(Csepi, 1991)

A kilencvenes évek közepén már jól látszottak annak a jelei, hogy túl későn került kidolgozásra a privatizációs stratégia, s ami még ennél is nagyobb gondot jelentett, hogy ezt nem előzte meg a válságkezelés. A problémákat az is tetézte, hogy visszaesett a mezőgazdaság, s így közvetve az élelmiszeripar teljesítménye is. A kilencvenes évek közepén a mezőgazdaság teljesítménye az 1986-1990-es évek átlagának csak a 72-73%-a volt, s a terméktömeg gyors ütemű bővítése piaci oldalról egyelőre nem volt megalapozott (Csendes et al., 1997).

Törölt: Összességében alig vannak olyan területek, amelyek a külföldiek számára nem ajánlhatók, ahonnan érdemes tudatosan kitiltani a külföldi tőkét. A kivételek mezején mozogva ide olyan kivételes területek sorolhatók, amelyek hagyományosan magyar márkát állítanak elő. Sajnos nem sok ilyen van (Unicum, kalocsai paprika, Hollóháza, Herend stb.). Itt érdemes megemlíteni a mezőgazdaság biológiai alapjait, tenyészállatokat, növénytermesztési, vetőmag előállító intézeteket vagy gazdaságokat, génbankokat, de célszerűen meg kell válogatni azt a kört, ahol a magyar tulajdon fenntartása indokolt (Csepi, 1991).¶

A vállalatvezetők egy része a történelmi örökség és beidegződések miatt kevésbé mert elébe menni a változásoknak, s csak a válság nyilvánvaló jeleire reagált. Tartózkodtak a radikális konfliktusokkal járó lépésektől, amelyekben még nem volt tapasztalatuk. Sok esetben a létszámleépítés, a bérbeadás, vagy a vállalati vagyon eladása nem egy tudatos válságkezelő stratégia része volt, hanem az égető likviditási gondokat kívánták megoldani (Janky, 1999).

A rendszerváltás időpontjától 1993-ig terjedő időszakban **a külföldi tőke érdeklődése főként a jövedéki iparágak, valamint a jó piaci pozícióban lévő vállalatok iránt nyilvánult meg.** A külföldi befektetők döntő többsége szakmai befektető volt. Ebben szerepet játszott az Állami Vagyon Ügynökség pályáztatási rendszere, mert a pályázati kiírás szerint előnyben részesült az a pályázó, aki a privatizálni kívánt vállalat szakterületéhez tartozott.

A külföldi tulajdonosok általában alaptőke emeléssel jutottak többségi tulajdonhoz, bár az egyszerű kivásárlásos forma is előfordult. A vállalatok szempontjából az előbbi tekinthető kedvezőbbnek, hiszen többségük forgótőke hiánnyal küzdött. A tőkeemeléssel járó privatizációk egy részénél a kárpótlási jegyek is felhasználásra kerültek, amely hozzájárult a kárpótlási jegy felesleg levezetéséhez. Mindenképpen említést érdemel, hogy azok **a külföldi befektetők**, akik alaptőke emeléssel jutottak többségi tulajdonhoz, **először csak éppen túl kívánták lépni az 50 százalékos tulajdonhányad küszöböt.** A kutatási eredmények szerint ez egy 1 milliárd forintba becsült vagyonértékű vállalatnál átlagosan már 300 millió forinttal megvalósítható volt. A külföldi befektetők a részvényeket általában nem névértéken, hanem ennél kisebb áron vásárolták meg. **Mivel a vállalat vagyonértékelése sem mindig jelentett garanciát arra, hogy ez teljes egészében megfelel a vállalat tényleges piaci értékének, a külföldi befektetők sok esetben a valós értéknél jóval olcsóbban szereztek tulajdont az élelmiszeriparban.**

Gondot jelentett az úgynevezett „garanciák”, be nem tartása. Ide sorolható a sokszor csak szóban megígért és írásban nem rögzített vállalás, miszerint a külföldi tulajdonos:

- A hazai alapanyag termelésre támaszkodik;
- Nem végez belátható időn belül létszámleépítést;
- Adott idő alatt adott összegű fejlesztéseket valósít meg;
- Három évig termelés növelésére forgatja vissza a nyereségét.

A jogi háttér hiányosságai miatt a be nem tartott ígéretek szakcionálására gyakorlatilag nem volt mód, különösen akkor nem, ha a külföldi tulajdonos garanciáit már eleve nem is foglalták írásba (Alvincz et al., 1994).

- **Raskó (1991) szerint a vállalati vagyon értékelésénél igen nagy eltérés volt a vállalat, illetve az állam által felkért szakértők közreműködésével készített vagyonértékelés között.** Szinte minden esetben az állami közreműködéssel megvalósított vagyonértékelés volt a vállalat szempontjából kedvezőbb, tehát magasabb összegű. A nyugat-európai privatizációknál a kormányok kényszerítették a vállalati vezetőket, hogy a privatizáció meghirdetése előtt

Törölt: A szaktárca ezért szakmai fórumokon igyekezett felhívni a vállalatvezetők figyelmét arra, hogy amennyiben a vállalatuk privatizációt kíván indítani, a saját szakértők mellett vegyék igénybe az állam segítségét is. A saját szakértőn túl állami vagyonértékelő alkalmazása azért is célszerű volt, mert ezzel el lehetett kerülni a vezetők későbbi meggyanúsítását, miszerint önös érdekeik szerint jártak el, illetve olcsón kívántak állami vagyonhoz jutni. ¶

végeznek belső racionalizálási programot és átvilágítást, sőt ehhez szükség esetén támogatást is adtak. A hazai kormányzati koncepcióból ez hiányzott.

Az ÁVÜ és a szaktárca tisztában volt azzal, hogy a multinacionális cégek a megvásárlásra kizemelt vállalkozásban többségi tulajdont kívánnak majd szerezni. Ennek nem kívántak gátat szabni, de igyekeztek elkerülni a monopol pozíció kialakulását. Bizonyos szakágazatok speciális helyzetéből az is következett, hogy ha utat engednek a privatizációnak, illetve a külföldi tőkének, a szakágazatnak akár a teljes egésze külföldi tulajdonba kerül, s monopol helyzet is létrejöhet. A növényolaj-ipar kapcsán például éppen ezt kellett mérlegelnie az ÁVÜ-nek és az FVM-nek. Abból a megfontolásból engedélyezték a NÖVOM egészben történő privatizációját, hogy ha az országos nagyvállalatot részlegekre bontanák, a jövedelmező vállalkozásokra biztosan lenne vevő, de az egységek jelentős része a bezárás sorsára jutna. A növényolaj-ipar egésze szempontjából ez semmiképpen sem lenne piacconform megoldás.

Lakatos (1991) a munkavállalói oldal szempontjából vizsgálta a privatizációt. Szerinte csak akkor szabad megindítani a privatizációt, ha a munkavállalók előzetes vélemény nyilvánításának törvényes garanciái vannak. Ez minden olyan, a gazdaságirányítás kérdéskörébe tartozó döntésre vonatkozik, amelynek a következményei érintik a dolgozók érdekeit. Ha a tulajdonviszonyok átalakítását nem előzi meg a munkavállalói ellenőrzés, ez a későbbiekben súlyos konfliktusok forrását jelenti. Amennyiben a privatizációt előtt elkészül egy kollektív szerződés, amely a tulajdonosváltással járó minden emberi és szociális kérdés megoldásáról rendelkezik, az új tulajdonos nem csak a céget, hanem az üzemi békét is megvásárolja.

Csizmadia (1991) arra hívta fel a figyelmet, hogy **az önkormányzati illetve az államigazgatási típusú vállalatok nem azonos eséllyel indulhattak neki a privatizációnak.** A jogszabályi előírások miatt az utóbbira a következő főbb hátrányos megkülönböztetések, előírások vonatkoztak:

- A vállalati célok háttérbe szorulhatnak, mert az alapító, tehát az állam kezdeményezheti a privatizációt, s az csak rajta keresztül valósulhat meg;
- Nem részesülnek a privatizáció után eladott állami részvényekből;
- A privatizáció akár a dolgozók háta mögött is megtörténhet, mert nincs jogszabály a dolgozók kötelező bevonására.

Ezen túlmenően az sem volt kedvező az állami típusú vállalat szemszögéből, hogy az átalakulás után 3 éven belül eladott állami részvények bevételeiből nem részesülhettek.

Thoma (2001) a rendszerváltó országokba irányuló tőkeátszervezés volumenét, típusát, célját és kondícióit vizsgálta. Elemezte a fejlett országok kormányai és a nemzetközi pénzügyi szervezetek döntései mögött álló motivációkat, vagyis azt, hogy az egyes donor szervezetek tevékenységét alapvetően a fejlesztési, humanitárius, kulturális, gazdasági-kereskedelmi vagy politikai-stratégiai motivációk vezérelték-e.

Törölt: ami azért volt nagyon sajnálatos, mert az élelmiszeripari vállalatokra éppen az volt a jellemző, hogy forgóeszközzel rendkívül rosszul voltak ellátva. A finanszírozást külső forrásból kellett megoldaniuk egy irracionálisan magas kamatszint mellett.¶
A szaktárca nem adminisztratív kötöttséget, hanem elvárásokat kívánt közvetíteni a jövőendő, elsősorban külföldi tulajdonosok felé. **Ezek a következők voltak:**¶
<#>A privatizációval versenyképesebb vállalkozás jöjjön létre, de ne kerüljön monopol pozícióba,¶
<#>A külföldi befektető versenyképes legyen, lehetőleg rendelkezzon nemzetközi kereskedelmi hálózattal,¶
A külföldi befektető tőkével szálljon be a vállalkozásba, tehát ne csak licenc, know-how legyen a célja.

Lőrincné (2004) tanulmányában a nemzetközi tőkeáramlások, a külföldi direkt tőkebefektetések és portfólió-ügyletek, a liberalizáció optimális szintje s az adósság-, és válságkezelés nemzeti és nemzetközi programjait vizsgálta. A szerző kiemelt figyelmet fordított a jelenlegi "piacok által vezérelt" rendszer működésére, a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok jelentőségének soha nem tapasztalt erősödésére.

A külföldiek magyarországi tulajdonszerzésének társadalmi megítélésére vonatkozó kutatások már a rendszerváltás utáni első években elkezdődtek. **Annak ellenére, hogy a kormányzat a külföldi működő tőke beruházások mellett jelentős propagandát fejtett ki, a privatizáció előrehaladtával a közvélemény egyre kevésbé vélte hasznosnak a külföldiek tulajdonszerzését.**

Érdekes eredményre jutottak ebből a szempontból Gerentsér és szerzőtársai (Gerentsér et al., 1996). Kutatási eredményeik szerint 1992-ben a lakosságnak még az egyharmada teljes mértékben egyetértett a külföldiek tulajdonszerzésével. A kilencvenes évtized közepére azonban már csak 12 százalékuk vélte úgy, hogy nagyon hasznos a vállalatok részben vagy egészben történő külföldi tulajdonba adása.

Ez valószínűleg összefügg azzal, hogy **1995. táján már jól kirajzolódtak a privatizáció során elkövetett hibák.** A vállalatok egy részénél a szervezeti rendszer korszerűsítésével együtt járó létszám-leépítések, illetve üzembezárások is „sokkolták” a közvéleményt.

Angelusz et al., (1997) szerint **közvetlenül a rendszerváltás után a magyar lakosság még várakozással tekintett a külföldi befektetésekre.** A szerzők véleménye szerint ennek fő oka abban keresendő, hogy ebben az időszakban omlottak össze a magyar gazdaság keleti kapcsolatai, a KGST piacai. A közvélemény ennek kompenzálását a nyugati piacokhoz történő minél gyorsabb integrálódásban látta.

A külföldi tulajdon térnyerését legnagyobb aggodalommal maguk az érintettek, az élelmiszerverteikum szereplő szemlélték. **Jansik (2000) szerint az élelmiszeripari feldolgozó üzemek külföldi tulajdonba kerülése három kör számára jelentett potenciális kockázatot:**

1. A mezőgazdasági alapanyag-termelők
2. A magyar tulajdonban lévő élelmiszer-feldolgozók
3. A fogyasztók

1. A mezőgazdasági alapanyag-termelők tartottak attól, hogy:

- A külföldi tulajdonosok megjelenésével felborulnak a vertikális integrációs kapcsolatok. A külföldiek leépítik a belföldi alapanyag beszerzéseiket és az alapanyagokat külföldről szerzik majd be.
- A tőkeerős külföldi befektetők hazai megtelepedése maga után fogja vonni az alkupozíciójuk csökkenését, sőt az is megtörténhet, hogy az ő alkupozíciójuk lesz a legkisebb a vertikumban.

2. A magyar tulajdonban maradt élelmiszer-feldolgozók igen erős konkurenst láttak a külföldi befektetőkben, illetve feltőkésített vállalkozásaikban. Tőkehiánnyal, elmaradt fejlesztésekkel, forgóeszközhiánnyal, értékesítési lehetőségek beszűkülésével kellett szembenézniük, s nagy hányaduk a túlélésért küzdött.

3. A fogyasztók két dologtól féltek:

- Az élelmiszeripari árak jelentős növekedésétől, illetve attól, hogy az alapvető élelmiszereket majd nem tudják megfizetni;
- A korábban megszokott élelmiszer márkák eltűnésétől.

A privatizáció regionális összefüggéseire vonatkozó első hazai kutatások az Állami Vagyongynökség felkérésére az MTA Regionális Kutatási Központjában (RKK) kezdődtek. **Rechnitzer** (1998) és kutatótársai több éves feltáró munkával igyekeztek választ kapni arra, hogy a magánosítás mennyiben segítette a területi szerkezet átalakulását, milyen mértékben hatott a lokális-regionális gazdaságokra. Vizsgálták, hogy a vállalati vagyon térbeli elhelyezkedése, területi-ágazati jellege befolyásolja-e annak értékesítését. Vizsgálták továbbá azt is, hogy szerepet játszottak-e területi szempontok az állami tulajdon privatizációjánál, s volt-e kapcsolat a területi és a privatizációs politika között.

Megállapításaik szerint a privatizációs stratégia, a privatizációs törvény és az adott kormányok éves célkitűzései nem tartalmaztak utalást arra, hogy az állami vagyon magánosításánál területi szempontokat is érvényesíteni kellene. Valójában csupán az 1996. évi „Területfejlesztésről és- rendezésről szóló XXI. tv. foglalta egységes rendszerbe a hazai területi politikát, a fejlesztés irányait, eszközrendszerét”. Az Országgyűlés csak 1998. elején fogadott el irányelveket a területfejlesztésről. **A területfejlesztési koncepció kialakítására túl későn került sor, kvázi lekészte az állami vagyon privatizációját, így hatása ma már csak minimális lehet.**

Kutatási eredményeik alapján elmondható, hogy **az élelmiszeripari privatizáció a Nyugat-Dunántúlon, Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön volt a legnagyobb mértékű.**

Jansik (2001) az Agrárgazdasági Kutató Intézet adatainak felhasználásával (AKII, 1998a; AKII, 1998b; AKII, 1999) részletesen vizsgálta az élelmiszeriparba irányuló külföldi tőke országon belüli eloszlását.

Külföldi tőke részesedése az élelmiszeripari vállalatok jegyzett tőkéjében:

- **Országos átlagot (62,6 százalék) meghaladó területek:**
 - Budapest és Pest megye 85 százalék
 - Somogy megye 66,9 százalék
 - Vas megye 66,9 százalék
 - Nógrád megye 63,2 százalék
- **Alacsony külföldi részesedésű területek:**
 - Borsod-Abaúj-Zemplén megye 37,6 százalék
 - Jász-Nagykun-Szolnok megye 28,1 százalék

- Komárom-Esztergom megye 24,1 százalék
- **Minimális külföldi részesedésű területek:**
 - Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 10,9 százalék
 - Tolna megye 4,3 százalék

Az egyes nemzetekhez tartozó külföldi befektetők eltérő mértékben preferálták az egyes régiókat. Az osztrákok a Bécs-Budapest tengelyt, a határ közeli megyéket és az Alföldet részesítették előnyben. A németek a központi régióban, Nyugat- és Dél-Dunántúlon szereztek jelentősebb pozíciókat. A hollandok Budapesten és Hajdú-Bihar megyében vetették meg a lábukat. A franciák a Nyugat-Dunántúlon és a Dél-Alföldön szereztek tulajdont. Az olaszok a fővárosban és a keleti megyékben vásároltak vállalatokat. Az amerikaiak az ország több térségében vették ki részüket a privatizációból, többek között Budapesten, az északi megyékben, Észak-Dunántúlon, Dél-Alföldön (**Diczházi, 1997a**).

A Privatizációs Kutatóintézet 1993-1996 közötti felmérései azt mutatták, hogy a külföldi befektetések kétharmada Budapesten, Pest megyében és az Észak-Dunántúlon valósult meg. Ennek legfontosabb okai a következők:

- „Korán elindultak a privatizációs folyamatok;
- Erős gazdasági bázissal rendelkeznek;
- Nyitottak a tőke fogadására;
- A főváros közelsége;
- Viszonylag fejlett az infrastruktúra, kedvezőek a közlekedési lehetőségek;
- Magas fogyasztási kereslet;
- A pénzügyi-, üzleti- és gazdaságot segítő szolgáltatásoknak magasabb a színvonala;
- Már léteznek a termelési-, értékesítési kapcsolataik.”

A szerző egy másik publikációjában megemlíti, hogy a privatizációhoz kapcsolódó befektetések igazodnak a vállalati-területi szerkezethez. Mivel Budapesten és a Dunántúlon kezdődött legkorábban a privatizáció, az itt tevékenykedő vállalatok előbb jutottak tőkeinjekcióhoz is (**Diczházi, 1997b**).

Molnár (2001) szerint a külföldi működő tőkebefektetések jelentős szerepet játszottak a struktúra-átalakulásban, ez a folyamat mindenképpen sikeresnek értékelhető. Megvalósult a piacváltás, az export túlnyomó része az Európai Unióba és az OECD tagállamokba irányul. **A régiók vonatkozásában azonban a külföldi tőke nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.** Nem csökkent számottevően az országrészek fejlettségi különbsége, sőt erősödött is.

A termelés országon belüli jelentős átrendeződésére, a régiók fejlettségbeli különbségének nagymértékű változására a közeljövőben biztosan nem lehet számítani. Erre az élelmiszeriparban egyébként is korlátozottak a lehetőségek az élelmiszer-feldolgozó üzemek és az alapanyag-termelők egymásrautaltsága miatt.

Diczházi (1997b) úgy véli, hogy a külföldi cégek termelésáthelyezése, új kapacitások létesítése a feldolgozóiparban a komparatív előnyöktől függ.

Általánosságban elmondható, hogy a külföldi szakmai befektetők az első 1-3 évben átszervezik és modernizálják a megvásárolt vállalkozást. Ezt követően általában nincs jelentősebb piacbővülés, kivéve az exportra termelő vállalkozásokat. Ezeknél a cégeknél a későbbiekben is várható kapacitásbővítés.

Markusen et al., (2001) a külföldi tőkeáramlást a multinacionális cégek, illetve ezek vertikális és horizontális növekedésének oldaláról vizsgálták. Véleményük szerint **vertikális növekedés általában akkor jellemző a multinacionális vállalatra, ha az országok relatív tényezőellátása jelentősen eltér, s különösen akkor, ha a képzett munkaerőben gazdag ország viszonylag kicsi.** Ebben az esetben a vállalati központ a képzett munkaerőben gazdag kis országban működik, a termelőüzem pedig a másik országban tevékenykedik. Horizontálisan általában akkor terjeszkedik a vállalat, ha az országok mérete és relatív tényezőellátásuk hasonló. Amennyiben az országok piacainak méretében nagy az eltérés, egy helyi cég működik a nagyobb piaccal rendelkező országban és segíti az export lebonyolítását.

Erdey (2004) szerint a horizontális és a vertikális forma egy cég esetében akár egyszerre is jelen lehet.

A hazai élelmiszeriparban mind a vertikális, mind pedig a horizontális formára találhatunk példát. Különösen az utóbbira, sőt negatív példákat arra, hogy a külföldi cég a megvásárolt feldolgozóüzemet rövid időn belül bezárja, illetve csak azt a részleget működteti tovább, mely a saját országában előállított termék értékesítésében vesz részt. Ez a fajta terjeszkedés piacvásárlásnak, nem pedig a külföldi tőke működtetésének tekinthető.

Bevan et al., (1999) a posztoszocialista országok vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottak, hogy **a külföldi tulajdonosok megjelenése, illetve a külföldi tőke hatására megvalósuló beruházások javítják az adott vállalat versenyképességét.** Minél nagyobb mértékű a külföldi tőke súlya, az eszközölt beruházás, annál nagyobb az esély erre. A beruházások hatása nem csak vállalati szinten jelentkezik, hanem kihat az egész iparág növekedésére, versenyképességére.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások nemzetgazdaság egészére, valamint ezen belül a hazai élelmiszeriparra gyakorolt hatását részletesen is vizsgálta Jansik (2001).

- **„Makroszintű és iparági negatív hatások:**
 - a költségvetési bevételek kiesése
 - rejtett profitrepatriálás
 - rurális funkciók leépülése
 - létszámcsökkentés
- **Az élelmiszervertikumban jelentkező negatív hatások:**
 - A mezőgazdasági alapanyag-termelők oldaláról:
 - sebezhetőség
 - a vertikumon belüli gyenge alkupozíció
 - az alapanyag-termelés leépítése, beszerzés importból

- A hazai tulajdonban lévő élelmiszer-feldolgozók oldaláról:
 - konkurencia
 - vállalatfelvásárlások
- A fogyasztók oldaláról:
 - megnövekedett árak
 - hazai márkákat kiszorítják a világmárkák
- **Makroszintű és iparági pozitív hatások:**
 - az élelmiszeripar hatékonyságának növekedése
 - szinten marad (nem csökken) a kivitel
 - nő az élelmiszeripar nemzetközi versenyképessége
- **Az élelmiszervertikumban jelentkező pozitív hatások:**
 - A mezőgazdasági alapanyag-termelők oldaláról:
 - a mezőgazdasági alapanyag értékesítésének biztonsága
 - túlsorduló hatások a vertikumon belül
 - A hazai tulajdonban lévő élelmiszer-feldolgozók oldaláról:
 - iránymutató marketing
 - logisztika
 - vezetési módszerek
 - szervezési módszerek
 - technológiai eljárások
 - A fogyasztók oldaláról:
 - jobb minőség
 - szélesebb választék.”

A rendszerváltással, a privatizációval, a külföldi tulajdonosok megjelenésével együtt járt bizonyos szelekció. Azok a vállalatok, amelyek a versenyben lemaradtak, előbb-utóbb felhagytak a tevékenységükkel. **A változásra képes magyar cégek** jelentős része azonban átvette, bevezette az új termelési-, szervezési-, technológiai eljárásokat. **A külföldi tulajdonú vállalkozások által generált éles versenyben megedződtek, megerősödtek, többségük alkalmassá vált egy még talán nagyobb kihívásra, az Európai Unióhoz történő csatlakozásra, az egységes uniós piacon történő hatékony működésre.**

1.3. Az élelmiszeripari vállalkozások továbbértékesítése, a legnagyobb volumenű külföldi tranzakciók

A kilencvenes évtized második felétől már többnyire csak továbbértékesítésről beszélhetünk, melyet a szakirodalomban másodlagos privatizációnak⁶ is neveznek. Ekkor már kevés volt azoknak az üzemeknek a száma, amelyek még állami tulajdonban voltak.

⁶ A másodlagos privatizációnak is nevezett folyamat klasszikus értelemben már nem privatizáció, hiszen nem az állami tulajdon magánosításáról van szó, hanem egy már privatizált vállalat továbbértékesítéséről.

A tulajdonosváltás, a tőkeáramlás, a tőkecsoportok közötti mozgás tulajdonképpen természetesnek tekinthető egy átalakuló gazdaságban, különösen egy globalizálódó világ gazdaságban (Árvai et al., 1998).

A hazai másodlagos privatizáció előretörésében több tényező is szerepet játszott. A hazai befektetőknek kedveztek az akkori fizetési feltételek, mint például az E-hitel, vagy a kárpótlási jegy. Ezt vélhetően nem csak a hazai befektetők használták ki, hanem háttér megállapodások segítségével külföldi befektető csoportok is. A privatizációban részt vevő **hazai társaság kivásárlóként, közvetítőként működött közre a tranzakcióban**. A kedvezményes fizetési feltételek felhasználásával megvásárolta az adott vállalkozást, majd azt kézpénzért továbbadta egy háttér megállapodás keretében.

A már megszerzett tulajdon továbbértékesítésre azért is sor került, mert az elsődleges tulajdonszerzést nem a működtetés, hanem a haszonnal történő majdani eladás, tehát spekuláció motiválta. A vásárlás utáni egy-két évben **a tulajdonos átalakította a szervezeti rendszert, gyakorlatilag feljavította a vállalkozást, majd a vételárnál magasabb értéken továbbadott rajta. A tulajdonosok egy része azonban gyakorlatilag nem is végzett vállalatfeljavítást, hanem egyszerűen kihasználta a már Magyarországon tulajdoni hányaddal rendelkező külföldi befektetők terjeszkedési, piacszerzési törekvéseit**.

A valós értéknél magasabb áron történő továbbadást az is megkönnyítette, hogy a vagyoneértékelést több módszerrel is el lehet végezni. **Más színben tüntette fel a vállalatot ha az eszközök, más ha a tőzsdei érték, és megint más ha az eredmény, tehát a számított profit alapján kalkulált üzleti érték szerint határozták meg a vállalkozás értékét.**

A másodlagos privatizáció 1995 végére, 1996 elejére tehető felgyorsulása több tényező eredőjeként következett be. A kilencvenes évtized közepén az élelmiszeripar tőkeellátottsága rendkívül kedvezőtlen volt, a saját tőkével fedezett eszközérték 51,5 % és 52,1 % között mozgott. A vállalkozásokat sújtotta a belföldi kereslet visszaesése, a külpiacok beszűkülése is, ami sok élelmiszeripari vállalatot a csőd közelébe juttatott (Rontóné, 1995).

Törölt: magas a banki kamatlábak mellett

Törölt: vállalkozásokat a

A termékpályák szervezetlensége, a multinacionális vállalatok erőfölénnyel való visszaélése, az agrárrendtartási törvény hiánya szintén hozzájárult ahhoz, hogy a vállalatok külső forrást voltak kénytelenek igénybe venni. Az élelmiszeripar alacsony jövedelmezősége a vállalkozások jelentős részénél nem tette lehetővé a kötelezettségek kigazdálkodását, s egyre kilátástalanabbá vált a pénzügyi helyzetük (Rontóné, 2003).

Az élelmiszeripar vállalkozások eladósodottságában szerepet játszott többek között az is, hogy **a mezőgazdasági termelők vagyoni biztosíték nélkül általában nem kaptak hitelt. Az élelmiszeriparnak kellett termeltetnie, s hitelt felvennie. Sok élelmiszeripari vállalat azért ment tönkre, mert biztosítékként csak magát a**

Törölt: t

céget, vagy annak egy részét tudta felajánlani, illetve mert az integráltak nem tudták a hitelt visszafizetni.

Törölt: .

A Rabobank felmérése szerint 1999-ben például a gyümölcs- és zöldségfeldolgozó ipar jegyzett tőkéjének 8 százaléka, a baromfiiparéénak pedig 6 százaléka került hosszabb-rövidebb időre banki tulajdonba. A pénzintézetek szempontjából ez kényszerhelyzet, ezért megpróbálják legalább addig működtetni az élelmiszeripari üzemet, amíg számukra már elfogadható feltételekkel ki tudnak szállni a vállalkozásból (Belyó et al., 1999).

A külföldi tőkeerős cégek könnyű prédát láttak a nehézségekkel küzdő hazai vállalkozásokban, s ajánlatot tettek az adott cég megvásárlására. Érdekes azonban, hogy általában a tényleges értéknél magasabb összegű volt az ajánlatuk, mely elsősorban annak tudható be, hogy a konkurencia harc közöttük is dúlt. A piaci részesedésüket mindenképpen növelni szerették volna, még azon az áron is, hogy esetleg érteken felül veszik meg a vállalkozást. A kecssegető ajánlatot látva a hazai tulajdonosok úgy gondolkodtak, hogy a tőkeerős vállalkozások előbb utóbb talán teljesen ki fogják őket szorítani a piacról, akkor viszont már vevőt sem fognak találni a már ma is nehéz helyzetben lévő vállalkozásukra.

A nem szakmai befektetők esetében kevésbé játszottak szerepet a fent említett tényezők. Ezeknek a tulajdonosoknak egy része már eleve spekulációs céllal vette meg a vállalkozást, s szakismeret hiányában nem is igazán akarta, de nem is tudta a céget hatékonyan működtetni.

A másodlagos privatizációban több nagy, illetve multinacionális cég vett részt, jelentősen átalakítva ezzel az élelmiszeripar tulajdoni- és erőviszonyait.

A söriparban kiemelést érdemel a Nagykanizsai Sörgyár, melyet dél-afrikai tulajdonos vett meg. Ennek a gyárnak, illetve a privatizációnak az az érdekessége, hogy az elsődleges privatizáció alkalmával nagyon nehezen, több éves huzavona után került magánkézbe, mégpedig a gyár vezetőinek és a dolgozóinak tulajdonába.

Az édesiparban talán a legnagyobb volumenű másodlagos sőt harmadlagos továbbértékesítésre a Budapesti Édesipari Vállalat eladásával került sor. A vállalatot először megvette a Stollwerck. A megvásárolt gyáregységeknél **az érdekeinek megfelelő profiltisztítást hajtott végre, majd az üzemek nagyobbik hányadát továbbértékesítette** a Suchard-nak és a Nestlé-nek.

A tejiparban több nagyvállalatot is érintett a másodlagos privatizáció. Francia, olasz, illetve holland tulajdonba került a Zalatelj, a Szegedtej valamint Hajdútej.

A cukoriparban az öt cukorgyárral rendelkező Magyar Cukor Rt. osztrák-német tulajdonba került azzal, hogy megvásárolta az Argana cég. **Ez a tranzakció, illetve a szakágazatban végbement másodlagos privatizáció azért is elgondolkodtató, mert a cukoripar teljes egészében külföldi tulajdonba került.**

A húsiparban több nagyobb méretű vállalkozás került külföldiek tulajdonába, többek között a Vashús és a Szolámi. Ezeket a cégeket a Hungarian Capital Found vette meg. Ez vállalkozás bár hazai vezetéssel működik, a tulajdonosok nem szakmai, hanem külföldi pénzügyi befektetők (Árvai et al., (1998).

A legnagyobb volumenű külföldi tranzakciók az 1. mellékletben láthatóak.

1.4. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar kapcsolata

Mivel a mezőgazdasági termékek mind nagyobb hányada az élelmiszeripari feldolgozást követően jut el a fogyasztókhoz, **az élelmiszeripar fejlettsége a mezőgazdaság versenyképességét, termékeinek piacra jutási feltételeit döntő mértékben meghatározza.** A mezőgazdaság és az élelmiszeripar fejlesztését, közgazdasági feltételrendszerét szoros kölcsönhatásuk miatt csak egységes egészként lehet és szabad kezelni. Az élelmiszeriparnak ezért olyan mezőgazdaságra van szüksége, mely nagy mennyiségben képes jó minőségű alapanyagot olcsón előállítani. Nem képzelhető el versenyképes élelmiszer-feldolgozás ezen alapfeltételek teljesülése nélkül. Mindez fordítva is igaz. A mezőgazdaság sem tud fejlődni megfelelően, ha a hazai élelmiszeripar nem képes magas színvonalú, hatékony termelésre, a világpiaci igényeknek megfelelő jó minőségű élelmiszerek előállítására.

A kilencvenes évek közepétől erős differenciálódás és tulajdonosi koncentráció figyelhető meg a hazai élelmiszeriparban. A tőkeerős külföldi és nemzeti tulajdonban lévő élelmiszeripari vállalkozások részesedése a hazai élelmiszerpiacból és az agrártermékek kiviteléből látványosan növekszik, míg a kis- és középvüzemek piacvesztése drámai méreteket ölt.

A tulajdonosi és termelési koncentráció minden korábbi időszakot meghaladó mértékű erősödése visszahat a mezőgazdasági termelés üzemi viszonyaira és befolyásolja a kereskedelmi csatornák fejlődési irányát is. A folyamat öntörvényű feltételei egyaránt nehéz helyzetbe hozzák az élelmiszeripar kis- és középvállalkozói rétegét, valamint a mezőgazdasági kistermelőket.

A privatizált élelmiszer-feldolgozó társaságok – különösen a tőkeerős nemzetközi cégek leányvállalatai – az utóbbi években mind aktívabban szerepet vállalnak a mezőgazdasági termelés szervezésében. A külföldi tőke megjelenése a magyar élelmiszeriparban a mezőgazdaság modernizációjához is hozzájárul azáltal, hogy közvetíti a fejlett piacok minőségi igényeit és elősegíti a vertikális összhangot. A mezőgazdasági termelőknek az élelmiszeripari cégekkel szembeni piaci alkupozícióját a termelők horizontális szerződésai javíthatják (értékesítési és feldolgozó szövetkezetek, a zöldség-gyümölcs ágazatban termelői értékesítő szervezetek) (Szabó, 2000).

A növényolaj-, a dohány-, a cukor- és újabban a konzerv- és a hűtőipar vállalatai is kiterjedt szerződéses termeltetési kapcsolatokkal rendelkeznek. **A külföldi kézbe került élelmiszeripari vállalatok a tőkehiányos mezőgazdasági**

vállalkozókat előleggel, térítésmentes támogatással és egyéb módon segítik saját nyersanyagigényük kielégítése érdekében. Részfinanszírozást vállalnak a termelésben, szaktanácsot nyújtanak a vetőmag és a megfelelő termelési technológia kiválasztásához, és partnereinek garantálják a felvásárlást is. A feldolgozókat erre a szolgáltatásra a privatizáció eredményeképp kialakult verseny is készíti. A folyamatos minőségi alapanyag-ellátás biztosítása ugyanis elengedhetetlen feltétele a versenyben maradásnak. Más szakágazatokban a **saját érdekeltségi körben történő vertikális integráció kibontakozásának lehetünk szemtanúi**. A sárvári SáGa Foods maga állítja elő a napospulykát, végzi a hizlalást, keveri a takarmányt és vágja, feldolgozza és értékesíti a végterméket. Ezt az utat követi a szarvasi Gallicoop cég és követte a HajdúBét Rt. is. A HajdúBét ellen azonban 2004 elején felszámolási eljárás indult, mire a cég tulajdonosa, a Wallis Rt. úgy döntött, hogy kivonul a baromfipiacról.

A mezőgazdasági termelők részaránya az élelmiszeripari feldolgozásban sajnos alacsony. A mezőgazdasági termelők az elsődleges privatizáció során nem tudtak számottevő tulajdoni hányadra szert tenni az élelmiszeriparban, mert annak a privatizációja időben megelőzte a mezőgazdaság átalakulását, a kárpótlási folyamatot. **A kilencvenes évek közepére magántulajdonba, illetve külföldiek tulajdonába került még azoknak a feldolgozó üzemeknek a jelentős része is, amelyek korábban a szövetkezetek és állami gazdaságok birtokában volt.** Az alapanyag-termelők tehát kiszorultak a privatizációból (Rontóné, 1995).

Mivel a mezőgazdasági alapanyagok döntő többségét az élelmiszeripar dolgozza fel, a mezőgazdasági termelőknek az lett volna az ideális megoldás, ha jelentős élelmiszeripari tulajdont tudhattak volna a magukénak.

A kiterjedt termelői tulajdonlás haszna a mezőgazdasági termelők helyzetének stabilizálása, jövedelmeik növelése, az agrárrendszer vertikális összhangjának javítása lett volna. Tény, hogy a privatizációnak – főként 1992-től – az egyik deklarált célja volt a mezőgazdasági termelők tulajdonhoz juttatása, mégis a rendszerváltást megelőző mintegy 20%-os részesedésük az élelmiszeriparban a kilencvenes évek végére 10% alá süllyedt. A magánosítás lebonyolításának hibája, hogy a kárpótlási jegyek rendszerint későn jutottak el címzettjeikhez, a mezőgazdasági termelőkhez és azok szövetkezeteihez. Másfelől a pénzhiánnyal küszködő gazdaságok gyakran túladtak az élelmiszeripari cégeknél megszerzett részesedésükön is – igaz, sokszor azért, mert kisebbségi tulajdonosként nem tudták érvényesíteni érdekeiket és a (rendszerint külföldi) többségi tulajdonos osztalékpolitikája mellett osztalékot sem kaptak (Szabó, 2000).

Lehota et al., (1998) szerint az **élelmiszergazdaság „multinacionalizálódását”** nem szabad feketén, vagy fehérén értékelni. A nagy, multinacionális vállalatok megvetették lábukat hazánkban, az ittlétük tehát adott dolog, s nekünk is, nekik is ehhez kell alkalmazkodni. A tulajdonszerzésük, hazai tevékenységük mind pozitív, mind pedig negatív hatással járt. Tőkéjük működtetésével nagyon gyorsan átalakították a megvásárolt vállalat struktúráját, szervezeti, irányítási

rendszerét, sőt a vertikum egyéb szereplőire, az alapanyag-termelőkre, beszállítókra, és a szolgáltató szférára is hatottak.

A multinacionális vállalatok szerepét, hatását komplexen, nem csak az adott vállalat, illetve leányvállalat, hanem az egész élelmiszergazdaság szemszögéből kell szemlélni.

Ehhez kapcsolódik Udovecz (2000) megállapítása: „A globalizációs folyamat az agrárgazdaságot is elérte, illetve napjainkban fejezi be hódításait. Mivel ennek az ágazatnak a nyersanyagtermelő szakasza a mezőgazdaság állami mechanizmusai révén viszonylag védett, a nemzetközi tőke a feldolgozó és az elosztó szféra felől tört be az agrárgazdaságba. A fejlett országok feldolgozó szektorait és élelmiszerelosztó rendszerét egyre kisebb számú multinacionális cégóriás (hálózat, lánc) koordinálja. Ez azt is jelenti, hogy az ún. komparatív előny, illetve a termék, a szervezés minősége is egyre inkább az elosztó rendszerben, de legalábbis az elosztó rendszer által realizálódik. Az élelmiszerpiacon folyó pozícióharc (és kooperáció) az egyre koncentrálódó kereslet és a széttagolt mezőgazdasági termelés között zajlik. Ezt az ellentmondást a fejlett országokban a mezőgazdasági kínálat koncentrációjával, szervezettségének növelésével oldják. A szembenállás helyett tehát az együttműködést választották, de ahhoz, hogy az együttműködés lehetővé válhasson, létre kellett hozni a megfelelő szervezeti kereteket, a kritikus tárgyalóerőt és a szándékoknak nyomatékot adó infrastruktúrát (tárolók, hűtőházak, szállítópark stb.).”

2. Nemzetközi kitekintés, helyünk a külföldi működő tőkebefektetésben

2.1. Külföldi működő tőkeáramlás nemzetközi jelzőszámai

A kilencvenes években a nemzetközi tőkeáramlás rendkívül nagy méreteket öltött, s a befektetett működő tőke összege 2000-ig folyamatosan növekedett. A 2001. és a 2002. évi visszaesést követően, ha szerény mértékben is, de újra emelkedésnek indult 2003-ban, s folyó áron elérte a 651 milliárd USA dollárt. Ezzel szemben a külföldi tőkeállomány növekedése a bemutatott időszakban (1986-2003.) mindvégig töretlen volt (2. melléklet).

Évről-évre emelkedett a külföldi leányvállalatok árbevétele is, s a 2001. évet leszámítva exportja és dolgozói létszáma is.

A nemzetközi termelés, a rezidens országokban működő anyavállalatok termelése az 1990-es években a világgazdaság meghatározó tényezőjévé vált. Az évtized végén mintegy 60 ezer transznacionális vállalatot tartottak nyilván, amelyek közel félmillió leányvállalatot működtettek (Jansik, 2001).

Törölt: leányvállalatot

2.2. A külföldi működő tőkeállomány regionális összetétele

A külföldi működő tőkeállomány regionális, illetve földrajzi koncentrációja igen nagy. A fejlett ipari államok rendelkeznek a tőkeállomány kétharmadával, bár az egyes évek, időszakok között igen nagy az eltérés. A legfrissebb felmérés szerint UNCTAD (2004) ez a csoport birtokolta 2003-ban a külföldi tőkeállomány 71,5 százalékát. Ezen belül az **Európai Unió részesedése 52,3 százalék** volt, szemben az 1986-1990 közötti időszak 36,2 százalékával (3. melléklet).

A fejlődő országok külföldi működő tőkeállománya az 1993-1998 közötti időintervallumban volt a legnagyobb, majd ezt követően jelentősen visszaesett. Az elmúlt egy-két évben aránya 25 százalék körül alakult.

Kelet és Közép Európa részesedése az 1999-2001. évi időszakot leszámítva folyamatosan emelkedett. Amíg 1986-1990 között még csupán a világ külföldi működő tőkeállományának a 0,1 százalékát tudhatta a magáénak, 2003-ban már **4,6 százalékát**.

2.3. Befektetési környezet, tőkevonzó képesség

A közvetlen külföldi tőkebefektetések klasszikus magyarázata szerint a tőke egyes államok közötti áramlását a tőke megtérülési rátájában mutatkozó különbségek

alapján lehet értelmezni. E szerint a tőke elsősorban azokba az államokba áramlik, ahol magasabb a megtérülési ráta (**Helleiner**, 1989).

Magyarország megítélése a rendszerváltás első éveiben jó volt, az itt befektetők kielégítőnek találták a tőke megtérülését. Egy nemzetközi felmérés szerint az elért eredmények ugyan alatta maradtak az anyaországbelinek, de meghaladták más fejlődő országban megvalósított beruházások jövedelmezőségét (**Wang**, 1993).

Magyarország **munkaerő képzettségének** nemzetközi megítélése már a rendszerváltás kezdetén is igen jónak volt mondható. A **Word Competitiveness Report** (UNCTAD, 2000a) rangsorában 1994-ben **Magyarország az adatszolgáltatásban részt vett 47 ország közül a 15. helyen végzett. A rangsorban egyre feljebb került, s 2000-ben már a 4. helyen jegyezték hazánkat.**

E kedvező helyezés annak köszönhető, hogy **Magyarországra nemzetközi szinten úgy tekintenek, hogy a munkaerő jól képzett, könnyen átképezhető és betanítható.** A külföldi befektetők szemszögéből az sem mellékes szempont, hogy ez a viszonylag alacsony bérekkel párosul.

A kilencvenes évek elején Magyarországnak, illetve a visegrádi országoknak a munkaintenzív tevékenységek tekintetében mindenképpen komparatív előnye volt. **Például a feldolgozóipari foglalkoztatottak átlagos órabére az Európai Unióban a magyarországinál nyolcszor, a lengyelországinál tizenegyszer magasabb volt.** A kelet-európai órabérek még az újonnan iparosodott ázsiai országoknál is alacsonyabbak voltak, s ez mindenképpen vonzerőt jelentett a külföldi befektetők számára, még akkor is, ha más országoknál alacsonyabb termelékenységet feltételeztek a kelet-európai régióban (**Hallpern**, 1995).

Magyarország jóval korábban nyitott a külföldi befektetők felé, mint más kelet és közép európai állam. Ezek egy része a rendszerváltás elején még más úton járt. Lengyelország például kezdetben azon az állásponton volt, hogy az állami vagyont az állampolgárok között lenne célszerű felosztani. Ennek a szakirodalomban vócsér privatizációnak nevezett eljárásnak az volt az elméleti háttere, hogy így az állami vagyont egyenlően el lehet osztani az állampolgárok között. A lakosság vócsért, tehát utalványt igényelhetett, amely aztán őt meghatározott állami tulajdon birtokosává tette. Elsőként Csehországban valósítottak meg vócsér privatizációt, majd később Oroszországban is.

Az állami vagyon egy részének állampolgárok közötti megosztását más poszt szocialista országban is alkalmazták, ha nem is olyan nagymértékben, mint az említett két államban. A vócsér privatizáció menete, szabályai az egyes országokban ugyan eltértek egymástól, de alapvető közgazdasági, társadalmi és etikai vonatkozásaiban megegyeztek (**Kornai**, 2004).

Magyarország mindent megtett annak érdekében, hogy vezető szerepe legyen a külföldi működő tőke befogadásában, 1988-tól, azaz a külföldi tőkebevonás feltételeit rögzítő törvény megjelenése óta, a tőkebeáramlás

ösztönzése, élénkítése, a jogbiztonság és a tulajdon védelmének biztosítása a magyar kormányok gazdaságpolitikájának fontos része volt. (A külföldiek tőkebefektetését elősegítő főbb jogszabályok és rendeletek a 4. mellékletben találhatók).

2.4. A tőke szabad áramlásának biztosítása, a külföldi tőke bejövetelének előmozdítása

A gazdaság általános liberalizálásának részeként **1988 óta folyamatos a folyó fizetési mérleg tételeire és a tőke tranzakciókra vonatkozó korlátozások fokozatos megszüntetése:**

- Az 1988. évi XXIV. törvény majdnem minden szektorban biztosítja a közvetlen **külföldi befektetések szabadságát** Magyarországon. Teljes vagy többségében külföldi tulajdonban lévő gazdasági társaság alapításához előzetes engedélyre volt szükség. Ezt a követelményt 1991-ben eltörölték.
- Az 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás jelentős elkötelezettségeket tartalmaz a további tőkeliberalizációra vonatkozóan.
- A devizáról szóló 1995. évi XCV. törvény, amely 1996. január 1-jén lépett hatályba, **liberalizálta a hosszú távú tőkeműveletek nagy részét**, és részben a kifelé irányuló közvetlen beruházásokat.
- 1996. január 1-jén az IMF Alapító Okirata VIII. cikkelyének megfelelően, a folyó fizetési mérleg műveletek tekintetében megvalósult a forint konvertibilitása.
- 1996 májusában Magyarország csatlakozott az OECD-hez, amely – néhány fenntartás mellett – a „Láthatatlan Folyó Műveletek Kódexének” és a „Tőkemozgások Liberalizációs Kódexének” elfogadását is jelenti.
- 1996. július 1-jétől a devizakülföldiek az egy éves vagy egy éven túli eredeti lejáratú belföldi kötvényeket vásárolhatják meg. Devizabelföldiek megvásárolhatják az OECD-országok egy éves vagy egy éven túli lejáratú kormánykötvényeit, valamint az OECD székhellyel rendelkező a legjobb befektetési minősítésű vállalkozások részvényeit, illetve egy éves vagy éven túli lejáratú kötvényeit, valamint devizakülföldiek ilyen értékpapírokat bocsáthatnak ki, hozhatnak forgalomba a magyar piacon.
- 1997. január 1-jétől devizabelföldiek megvásárolhatják beruházásra javasolt minősítésű (investment grade) OECD országokban székhellyel rendelkező vállalkozások részvényeit, illetve egy éves vagy éven túli lejáratú kötvényeit, valamint devizakülföldiek belföldön ilyen értékpapírokat bocsáthatnak ki, hozhatnak forgalomba.

- **Az 1997. évi CXXXII. törvény 1998. január 1. óta lehetővé teszi a külföldi vállalkozások számára magyarországi fióktelep és kereskedelmi képviselet létrehozását.** Devizabelföldiek vásárolhatnak ingatlant külföldön és megvehetik bármely OECD országban székelő vállalkozás részvényeit, illetve egyéves vagy éven túli lejáratú kötvényeit, függetlenül azok minősítésétől, valamint devizakülföldiek belföldön ilyen értékpapírokat bocsáthatnak ki, hozhatnak forgalomba.
- Az 1998. évi LXXII. törvény alapján 1999. február 1. után lehetővé vált a külföldiek önálló vállalkozóként történő letelepedése, és kiterjesztették rájuk a nemzeti elbánást (**Magyar Köztársaság Kormánya, 1999**).
- A Kormány 2002. június 15-én hatályon kívül helyezte a devizakorlátozásról, valamint egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2001. évi XCIII. törvényt.

A vállalatalapítás liberalizált, semmiféle előzetes engedély megszerzésére nincs szükség, a tőke és a profit szabadon transzferálható. A forint konvertibilitásával, tehát 1996 óta a pénzügyi tranzakciók szabadságfoka is növekedett. A külföldi befektetőket nagyrészt védik a kétoldalú **beruházás-védelmi egyezmények és a kettős adóztatást elkerülő megállapodások**. Magyarország tagja lett a beruházásokat védő nemzetközi szervezetnek, a Multilaterális Beruházásbiztosítási Ügynökségnek (Multilateral Investment Guarantee Association, MIGA) is.

A bankrendszer és pénzügyi rendszer is átalakult. Az árrendszer szintén liberalizált, szubvenciók csak a mezőgazdasági szektorban léteznek. A gazdasági átláthatóságot segítették a nyugati mintájú számviteli, csőd- és verseny törvények. **Az elmúlt években jelentősen fejlődött a kis és középvállalkozói szektor és megindult a külföldi befektetők beszállítói hálózatainak kiépítése is.**

Magyarország 1996-ban a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) teljes jogú tagja lett és ezzel egyidejűleg **megkezdődött a tőketranszfer liberalizálása** is. A politikai stabilitás és biztonság megítélésekor nem lebecsülhető tényező Magyarország NATO tagsága sem (hazánk 1999-ben csatlakozott a szervezethez).

A fenti törekvéseknek és intézkedéseknek köszönhetően Magyarország a térség egyik legaktívabb tőkeimportőrének számít. Azonban ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a régió belül romlott a pozíciónk. A kilencvenes évtized közepén az Európai Unióhoz csatlakozott országok közül még Magyarországra irányult a legnagyobb összegű külföldi tőke. A vezető szerepünket azonban átvette Csehország, sőt Lengyelország is megelőzte. Ezekben az országokban különösen 1998 és 2002 között nőtt a külföldi működő tőke. Csehországba például 2002-ben háromszor több működő tőke áramlott, mint hazánkba (1. táblázat).

Az újonnan csatlakozott országok közül az említett két állam tudott csak bekerülni a külföldi működő tőkebeáramlás TOP 30 állama közé (5. melléklet).

1. táblázat

A külföldi működő tőkebeáramlás alakulása 1995. és 2003 között

Me.: milliárd USD

Régió / ország	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Az EU-hoz csatlakozott 10 ország összesen	12,1	10,7	12,6	16,7	20,0	21,7	19,5	21,5	11,7
Ebből: Csehország	2,6	1,4	1,3	3,7	6,3	5,0	5,6	9,5	2,6
Magyarország	4,7	3,3	4,2	3,3	3,3	2,8	3,9	2,9	2,5
Lengyelország	3,7	4,5	4,9	6,4	7,3	9,3	5,7	3,8	4,2
Szlovákia	0,3	0,3	0,2	0,7	0,4	1,9	1,6	3,6	0,6
Világ összesen	332,9	385,1	484,6	686,7	1077,9	1392,0	826,1	644,7	650,7
EU 15 összesen	114,4	110,7	127,9	249,9	475,5	683,9	389,4	374,4	332,4
Ebből: Belgium és Luxemburg együtt	10,7	14,1	12,0	22,7	119,7	88,7	18,0		
Belgium	..	..	..	..	..	..	..	18,3	22,9
Luxemburg	..	..	..	..	..	..	..	126,0	103,3
Franciaország	23,7	22,0	23,2	31,0	46,5	43,3	55,2	52,0	36,2
Németország	12,0	6,6	12,2	24,6	55,8	203,1	33,9	38,0	36,1
Írország	1,4	2,6	2,7	8,6	18,5	26,4	15,7	19,0	34,3
Spanyolország	6,2	6,6	7,7	11,8	15,8	37,5	28,0	21,2	18,8
Az EU-hoz csatlakozott 10 ország az EU-15 %-ában	10,6	9,7	9,9	6,7	4,2	3,2	5,0	5,7	3,5

Forrás: UNCTAD Word Competitiveness Report. 2001. New York and Geneva.; UNCTAD World Investment Report 2001-2004. New York and Geneva.; UNCTAD (2004): PESS/PR/2004/007. <http://www.unctad.org/Templates/webflyer>

Szakértők szerint Magyarország tartani tudja helyét a régió élbolyában. A Kelet és Közép Európa államairól készített TOP10 lista adatai ezt mindenesetre alátámasztják (6. melléklet).

Elbizakodottságra azonban nincs okunk, mert bár előbbre léptünk a rangsorban, a hozzánk beáramlott működő tőke összege csökkent. Az adatokból (6. melléklet) az is látszik, hogy a külföldi működő tőke megindult a korábban háború sújtotta Szerbia-Montenegró felé, illetve jelentősen nőtt a Horvátországba, Romániába, Ukrajnába irányuló tőkeáramlás. **Az azonban mindenképpen optimizmusra ad okot, hogy a külföldiek számára kiemelt jelentőségű politikai stabilitást országunk megőrizte. A jogi és intézményi rendszer jelentősen átalakult és mára a nyugati típusú piacgazdaság jegyeit hordozza.**

2.5. A külföldi működő tőkebefektetések várható nemzetközi alakulása

Az UNCTAD, illetve az Investment Promotion Agencies (IPAs) (UNCTAD, 2004) elkészítette a külföldi működő tőkeáramlás 2004-2005 közötti időszakra vonatkozó TOP listáját. Ez alapján a kelet és közép európai országok között Magyarország várhatóan a 3. célterület lesz (7. melléklet).

Az Investment Promotion Agencies optimista a külföldi tőkebefektetések rövid- és hosszútávú kilátásai tekintetében. A válaszadók 85 százaléka szerint 2004-2005 között növekedés várható.

A 2006. és a 2007. évre vonatkozóan még ennél is többen, 95 százalék nyilatkozott úgy, hogy a külföldi tőkebefektetések állománya emelkedni fog. A növekedés várhatóan az iparágak többségénél végbemegy. A külföldi tőke állományának gyarapodása elsősorban a szállodaiparban, az éttermeknél, az idegenforgalmi szolgáltatásoknál, a számítástechnika terén valósul majd meg. Valamivel kisebb mértékű növekedést prognosztizáltak a kis- és nagykereskedelemtől, az építőiparnál, az elektromos-, elektronikai- és motoros járműveknél.

Az Investment Promotion Agencies jelentése szerint **Kelet és Közép Európában 2004-2005 közötti időszakban előreláthatóan növekedni fog a külföldiek tőkebefektetése. Ez összefügg az Európai Unió kibővítésével. Az ezt követő két évre vonatkozóan sokkal kevésbé optimisták a válaszadók.**

A mezőgazdaság és élelmiszeripar nincs a legnagyobb külföldi tőkebefektetések célterülete között, de a várakozások szerint 2004. és 2006 között visszaesés az európai régióban nem valószínűsíthető (UNCTAD, 2004).

3. A külföldi tőke szerepe a mezőgazdaságban

3.1. A tőke nagysága, a vállalkozások száma, a külföldi tőke szerepe

3.1.1. A tulajdonosi szerkezet változása a mezőgazdaságban

A külföldi tőke szerepét, a mezőgazdaság eredményességére gyakorolt hatását – az élelmiszeriparhoz hasonlóan – a kettős könyvelést végző vállalkozások adatai alapján vizsgáltuk. A vizsgálat utolsó évében, 2003-ban a kettős könyvelést vezető gazdaságok értékesítésének nettó árbevétele 972 milliárd forint, míg az egyszeres könyvvitelt vezető 1736 vállalkozásban ez alig 17 milliárd forint volt. Ugyanakkor tény, hogy a 12,5 ezer mezőgazdasági besorolású egyéni vállalkozó adóalapba beszámító bevétele is 118 milliárd forintot tett ki, azonban ezek tulajdonosi szerkezetéről nincs információnk. Az sem ismert továbbá, hogy a mezőgazdasági kistermelők között van-e, illetve mekkora a külföldiek szerepe. Azt azonban feltételezhetjük, hogy az egyéni vállalkozók tevékenységet is hasonló vagy ugyanazok az érdekek mozgatják, mint a társas vállalkozásokét.

A rendszerváltást követően az agrártermelés tulajdonosi szerkezete alapvetően átalakult. A mezőgazdaságban viszonylag szerény mértékben növekedett a külföldi tőke szerepe, amiben feltehetően szerepet játszott, illetve játszik egyrészt a külföldi magánszemély és jogi személy termőföld szerzésének korlátozása, másrészt a magyar mezőgazdaság viszonylag alacsony jövedelemtermelő-képessége.

A mezőgazdaságban gazdálkodó kettős könyvvitelt vezető vállalkozások száma 1993. és 2003 között 2-szeresére nőtt. A **jegyzett tőke összege** az 1994. évi visszaesést követően 1999-ig kis mértékben bővült. Ekkor közel 300 milliárd forintot tett ki, majd ismét jelentős visszaesés következett be. A változásban a működő vállalkozások megszűnése és kisebb tőkéjű újak létrehozása, másrészt a jegyzett tőke esetenkénti leszállítása, illetve a tőkeemelés játszott közre. A forint értékvesztését, illetve az inflációs hatásokat is figyelembe véve a jegyzett tőke reálértéke az évek során folyamatosan csökkent. **Euróban számolva 2003-ban az 1993. évinek nem egészen 2/5-e, deflált árakon** – reálértéken – pedig **alig 1/4-e volt. Az eszközállomány** folyó áron 2,5-szeresére nőtt, euróban számolva – a szélső éveket tekintve – inkább stagnált, míg **deflált árakon alig 2/3-ára zsugorodott** (2. táblázat).

2. táblázat

A vizsgált gazdaságok tőkéjének és eszközértékének alakulása

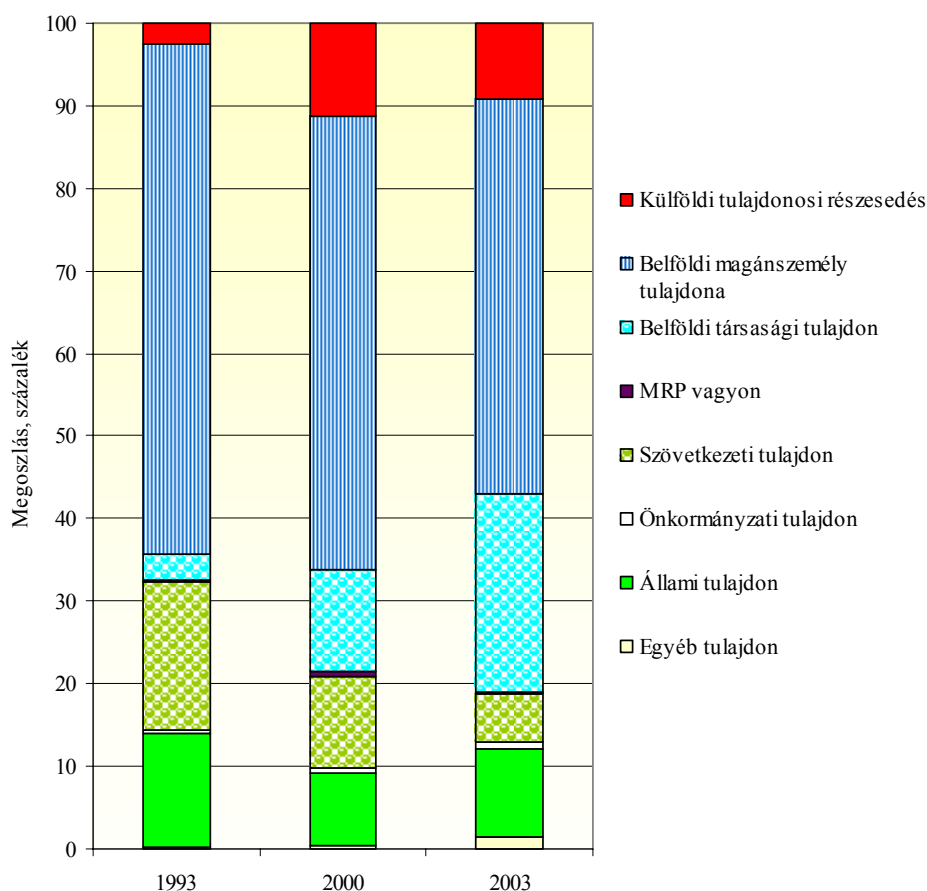
Évek	Gazdaságok száma	Jegyzett tőke	Saját tőke	Eszköz-érték	Jegyzett tőke	Saját tőke	Eszköz-érték
		összesen, millió forint			összesen, millió euró		
1993	3 850	304 655	333 501	480 091	2 834	3 102	4 466
2000	6 462	290 754	457 350	927 247	1 118	1 759	3 566
2001	6 866	268 825	499 032	984 928	1 047	1 944	3 837
2002	7 386	265 432	574 969	1107 504	1 092	2 360	4 558
2003	7 666	266 426	599 659	1205 314	1 051	2 365	4 755
2003. év az 1993. év %-ában	199,1	87,5	179,8	251,1	37,1	76,2	106,5

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A tulajdonosi struktúra változását mutatja, hogy a mezőgazdaságba sorolt szervezetek jegyzett tőkéje a '90-es évek elején zajló átalakulások következtében töredékére zsugorodott, 2002-ben részesedése mindössze 7 százalék volt. Szűkült – részben az üzletrészek kivásárlásával összefüggésben – az állam tulajdonosi befolyása is, bár a névértéken is csökkenő jegyzett tőkén belül valamelyest nőtt az állami tulajdon részaránya és összege is.

Az 1993-ban kialakult szerkezethez viszonyítva a belföldi magánszemélyek jegyzett tőkéje mind összegében, mind arányában visszaesett az elmúlt tizenegy évben. A mezőgazdasági termelésből kivonuló belföldi magánszemélyi tulajdon egyrészt a belföldi társaságok tulajdonába került át, másrészt **2000-ig folyó áron** forintban számolva **folyamatosan emelkedett a külföldiek szerepvállalása**. A mezőgazdaság jegyzett tőkéjéből 1993-ban a 7,3 milliárd forintnyi befektetésük csupán 2 százalékos részesedést jelentett, 2000-ben a 32,6 milliárd forintos tulajdoni hányaddal már 11 százalékot tudhattak magukénak. A külföldi tőke érdeklődésének csökkenését jelzi, hogy 2002-ben csak 22,8 milliárd forinttal vett részt a vállalkozások jegyzett tőkéjében. Ez a visszahúzódnak, illetve kivonulás azonban a gazdaságok jegyzett tőkéjének általános visszaesése következtében mindössze 2,6 százalékpontnyi részarány-csökkenést eredményezett. A külföldi tulajdonú jegyzett tőke összege a vizsgált kör adatai alapján 2003-ban újra nőtt, elérte a 24,5 milliárd forintot, így részesedése – a mezőgazdaság jegyzett tőkéjének stagnálása mellett – 9,2 százalékra emelkedett (1. ábra).

1. ábra

A mezőgazdaság tulajdonosi szerkezete a vizsgált vállalkozásoknál

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

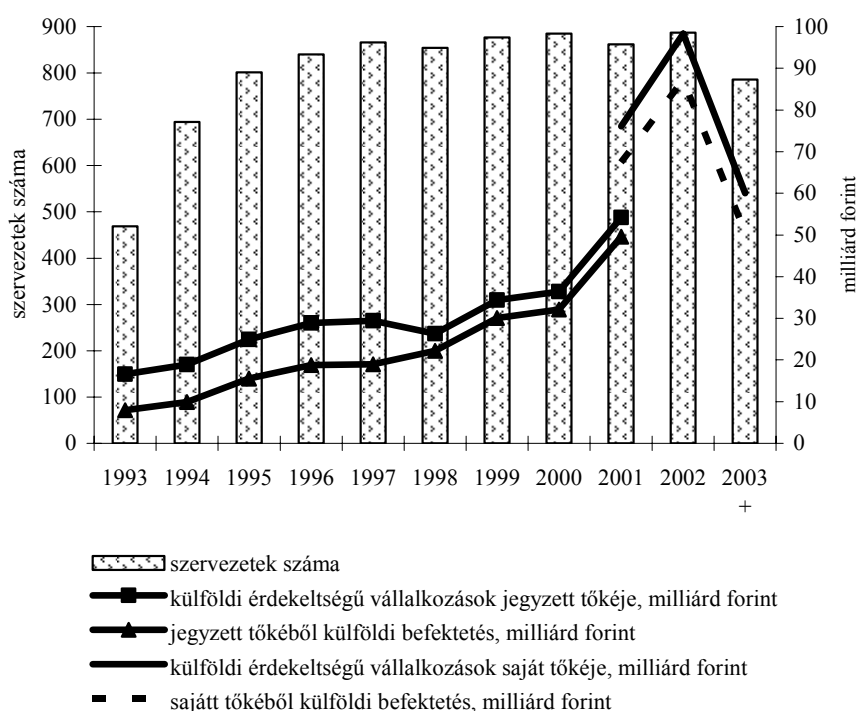
3.1.2. A külföldi tőke jelentősége

A KSH adatai szerint a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat (a továbbiakban: alapanyag-termelés) területén 1992-ben csupán 250 volt, mely a Magyarországon működő külföldi érdekeltségű összes vállalkozás alig 1,5 százalékát tette ki. Az ide befektetett 2,8 milliárd forintnyi külföldi tőke az érintett vállalkozások jegyzett tőkéjének 26,2 százalékát adta. A következő évben fokozódott a külföldi tőke bevonulása, egy év alatt az alapanyag-termelésben tevékenykedő külföldi érdekeltségű vállalkozások száma közel megduplázódott, miközben országos szinten alig több mint 1,2-szeres volt a növekedés. Az agrárgazdaságba befektetett külföldi tőke összege 7,9 milliárd forintra bővült, az országos részesedés azonban még mindig csak 1,2 százalékot tett ki.

A külföldi tőke⁷ magyar alapanyag-termelés iránti érdeklődésének némi növekedését tükrözi, hogy a külföldi érdekeltségű szervezetek jegyzett tőkéje 2001-ben elérte az 54,2 milliárd forintot. Ennek 92 százaléka volt a külföldi befektetés, ami országos szinten 1,6 százalékos részesedést jelentett. A külföldi érdekeltségű 862 agrárvállalkozás saját tőkéje 2001-ben 76,1 milliárd forint, ebből a külföldi befektetés 67,4 milliárd forint volt. A KSH adatai szerint a külföldiek érdeklődése e gazdasági ág iránt 87,2 milliárd forintnyi saját tőke-résszel 2002-ben érte el a csúcst. Mind a külföldi érdekeltségű gazdaságok számát, mind pedig a külföldi befektetést tekintve az alapanyag-termelés területén **2003-ban** – előzetes adatok szerint –**visszaesés következett be** (2. ábra).

2. ábra

A mezőgazdaság, a vadgazdálkodás, az erdőgazdálkodás és a halászat területén működő külföldi érdekeltségű vállalkozások adatai

Megjegyzés: 1998-tól a 10 százalék vagy az alatti részesedésű vállalkozások nélkül; +: Előzetes adat.
 Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv. KSH, Budapest – köteteinek 14. fejezete alapján összeállítva.

A külföldi tőke bevonulása azonban a fenti folyó forintárfolyamon kimutatottnál lényegesen szerényebb növekedést mutat, ha a változásokat euróban követjük nyomon. Míg forintárfolyamon számolva az alapanyag-termelés területén

⁷ A tíz százalék alatti külföldi részesedésű vállalkozások nélkül.

1993. és 2001 között 6,3-szeresére nőtt a jegyzett tőkében a külföldi befektetés összege, addig euróban számolva mindössze 2,6-szeres volt a növekedés.

A fentiektől kissé eltérő a külföldi tőke részvételének alakulása a kettős könyvelést vezető társas vállalkozások adatai (APEH adatok) alapján. E szerint a mezőgazdaságban a külföldi tőke szerepvállalása forintban kimutatva 2000-ig emelkedett, euróban számolva csak 1998-ig volt töretlen a növekedés. A **szektort 2001-ben kezdte elhagyni a külföldi tőke, részvétele újra az 1998. évi szintre zsugorodott.** Ebben szerepet játszhatott a külföldiek részére nyújtott korábbi adókedvezmények kifutása, illetve csökkenése, a minimálbér összegének, valamint a járulékfizetés alapjának 2001. évre bevezetett – akkor számottevő költségnövekedést jelentő – emelése. Mindezek eredményeként **a külföldiek jegyzett tőkéje 1999-ben, illetve 2000-ben érte el a csúcst. A bázisévhez viszonyítva euróban számolva mintegy 1,4-szeresére, forintban pedig 4,5-szeresére növekedett. Ezt követően mind összegében, mind arányában jelentős visszaesés következett be.**⁸

A mezőgazdasági termelésben **a külföldi érdekeltségű kettős könyvelést vezető vállalkozások száma 1993. és 2003 között 2,4-szeresére bővült,** a külföldi tőke minden tizedik vállalkozásban jelen volt. A külföldi érdekeltségű vállalkozásokon belül leginkább a teljes egészében külföldi kézben lévők száma és aránya nőtt (3. táblázat).

3. táblázat

A külföldi tőke jelenléte a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban tulajdonosi szerkezet szerint a gazdaságok száma alapján

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások száma			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	311	223	107	3 539	3 850
2003	736	639	497	6 878	7 666
2003. év az 1993. év százalékában	236.7	286.5	464.5	194.3	199.1

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Növekedett a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje is, miközben az összes kettős könyvelést vezető vállalkozásé – a vállalkozások

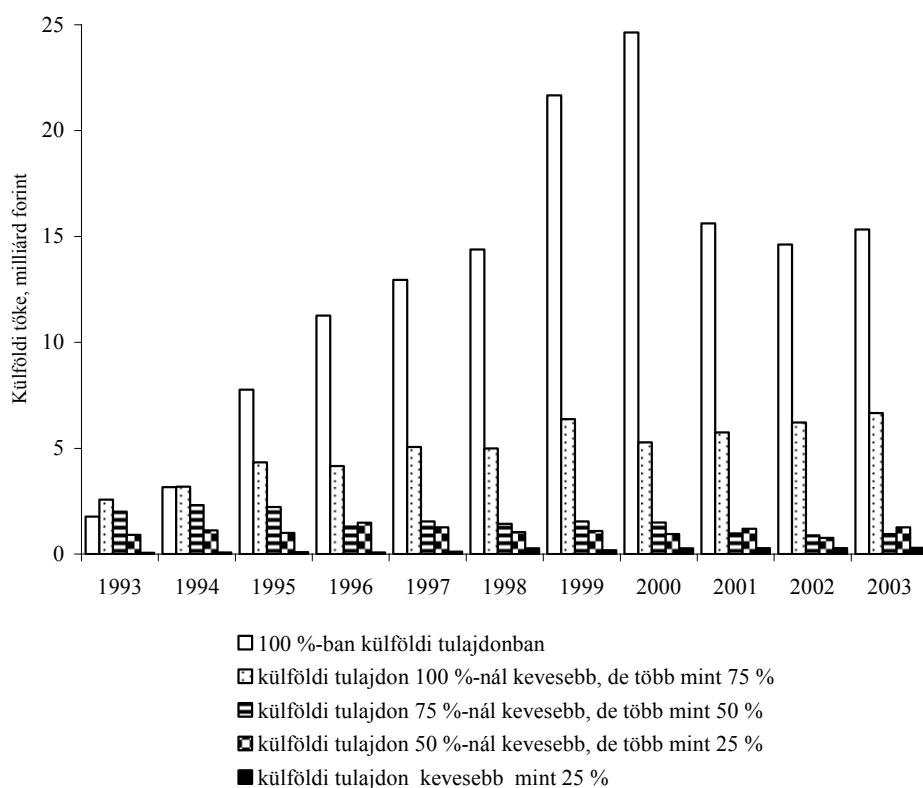
⁸ Az alapanyag-termelés egyéb területein a külföldi tőke térhódítása még korábban befejeződött. A vadgazdálkodásnál és az erdőgazdálkodásnál 1999-ben, a halászatnál pedig már 1996-ban megtorpant a külföldi tőke összegének, illetve arányának emelkedése, majd az ezt követően években eléggé hektikusan változott (8. melléklet).

számának növekedése ellenére – **megcsappant**. Legnagyobb mértékben a teljes egészében külföldi tulajdonú cégek jegyzett tőkéje emelkedett.

A külföldi érdekeltségű mezőgazdasági vállalkozásoknál 2002-ban a külföldi tőke az összes jegyzett tőke 83 százalékát tette ki (9. melléklet). **A tőke tulajdonosi szerkezetét tekintve a nagyobb tulajdoni hányadú gazdaságok részesedése volt a meghatározó.** A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások egészéből 2003-ban a külföldi tőke 9,2 százalékkal részesedett. **A külföldi tőke 94 százaléka a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokba koncentrálódott (3. ábra), ezen belül a külföldi tőke több mint 3/5-ével a száz százalékban külföldi kézben lévő gazdaságok rendelkeztek.**

3. ábra

A külföldi tőke jelenléte a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban, tulajdonosi szerkezet szerint

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi tőke – különböző indíttatásokból és lehetőségekből eredően – természetesen nem azonos mértékben érdeklődött a magyar mezőgazdaság egyes ágazatai iránt.

A vizsgált időszak végére a magyar mezőgazdasági tevékenységbe jegyzett tőkeként bevont **külföldi tőke közel 2/3-a** a viszonylag kedvező földrajzi és természeti adottságok miatt **a növénytermelési és kertészeti profilú gazdaságokba irányult. Ennek is harmada a gyümölcs, szőlő- és fűszernövény termelési profilban** szerzett jogosultságokat. Itt a jegyzett tőké mintegy fele került a külföldiek tulajdonába, bár a 2003. évi adatok alapján veszített vonzásából az ágazatokban (4. táblázat). A gabonafélék, valamint az egyéb, máshova nem sorolt növények termelése az utóbbi években csökkenő érdeklődést keltett, ezzel együtt a mezőgazdaságban a külföldi tőke harmada még mindig ehhez a termelési irányhoz kapcsolódott. Figyelmet érdemlő ugyanakkor, hogy ezen belül közel ötödrészt egyetlen – száz százalékban külföldi érdekeltségben lévő – vetőmag termeltető és forgalmazó cég birtokolt.

4. táblázat

A külföldi tőke szerepe a jegyzett tőkében, tevékenységi irányonként

Tevékenységi irány	Jegyzett tőkéből a külföldi tőke			
	összege 2003-ban, millió forint	részesedése		
		1993	2000	2003
		évben, százalékban		
Mezőgazdasági termelés összesen	24 496	2,4	11,2	9,2
Növénytermelés és kertészet	15 286	3,9	18,6	12,0
Gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növény termelése	8 307	..	16,5	7,8
Zöldség, virág, kertészeti termékek termelése	1 406	..	15,3	16,7
Gyümölcs, szőlő, fűszer-növény termelése	5 572	..	53,0	44,3
Állattenyésztés	7 796	2,1	7,0	9,4
Szarvasmarha-tenyésztés	3 258	..	6,3	9,0
Juh-, kecske-, ló-, szamár-, bivaly-, öszvér-tenyésztés	293	..	15,9	23,1
Sertésenyésztés	1 790	..	9,4	7,5
Baromfitenyésztés	677	..	3,9	4,1
Egyéb állat tenyésztése	1 778	..	7,9	34,8
Vegyes gazdálkodás	289	0,6	0,4	0,7
Növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatás	1 125	3,3	7,1	6,9

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Az állattenyésztési profilú vállalkozások a mezőgazdaság külföldi tőkéjének alig harmadával rendelkeztek 2003-ban. Ezen belül is **a külföldiek elsősorban az Európai Unió piacsabályozása által leginkább korlátozott szarvasmarha-ágazatba fektettek be.** Itt 2000-hez viszonyítva is 40 százalékkal bővült a tőke összege, és a jegyzett tőkéből a külföldiek 9,0 százalékot mondhattak magukénak. Összegében ugyan kevesebb külföldi tőkét vonzott az ún. egyéb állatok tenyésztése, viszont 2003-ban a jegyzett tőke egyharmadával rendelkeztek. Viszonylag jelentős részesedést szereztek a juh- és kecsketenyésztésben. A sertésenyésztési tevékenységi

irányhoz tartozó vállalkozások iránt – mely összefügg a sertéságazat gazdasági környezetével, illetve a magyarországi abraktermeléssel – a legnagyobb érdeklődés 2000-ben mutatkozott. Ebben az évben a külföldiek jegyzett tőkeként több mint 1,7 milliárd forinttal – 9,4 százalékkal – vállaltak részt az ágazat tevékenységéből. Igaz, ez akkor is mindössze 20 vállalkozást érintett, melyből 13 százalékban a külföldiek tulajdonában volt. **A vizsgált tevékenységi irányok közül legkevésbé a magyar baromfifitenyésztés tűnik vonzónak a külföldi befektetők számára.**

3.2. A külföldi tőke és a gazdálkodás eredményességének összefüggése a kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozásokban

3.2.1. A külföldi tőke és a termékkibocsátás változásának összefüggése

A vizsgált 11 évben a mezőgazdaság nettó árbevétele több mint háromszorosára emelkedett. **A külföldi tulajdonban lévő szervezetek termékkibocsátásában 1993-1997 között volt egy jelentősebb felfutás, ekkor termékkibocsátásuk aránya 5,3 százalékról 10 százalék körülire emelkedett.** Ezt követően – minimális évek közötti ingadozás mellett – ezen a szinten állt be (5. táblázat).

Tendenciájában dinamikusán, 29,4-szeresére nőtt a 100 százalékban külföldi tulajdonú szervezetek árbevétele. A teljes egészében hazai tulajdonú vállalkozások nettó árbevétele csupán 3,1-szeresére emelkedett. A tőke hatékonyságát tekintve azonban már nem ennyire egyértelmű a különbség a külföldi tőke javára. A saját tőkére vetített árbevétel ugyan 2003-ban is 7,8 százalékkal volt magasabb a száz százalékban külföldi tulajdonban lévő vállalkozások átlagában, mint a belföldi tulajdonban lévőknél. Azonban míg a külföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál csupán 1,3-szeresére, addig a belföldi tulajdonban lévőknél 1,8-szeresére nőtt a hatékonysági mutató értéke. Az összes tőke hatékonysága viszont a száz százalékban belföldi tulajdonban lévő vállalkozások átlagában nőtt nagyobb mértékben. A száz forint tőkére vetített árbevétel összege is ebben a csoportban volt magasabb a vizsgált időszak alatt.

A mezőgazdaság átlagos árindexével 1993. évi árszintre számított árbevétel arányok is a fenti tendenciát támasztják alá azzal, hogy összességében a belföldi tulajdonú vállalkozások változatlan áron számított árbevétel volumene 2003-ban is az 1993. évi szinten volt. Azaz a folyóáron számított bevétel-növekedés gyakorlatilag az árváltozásokból eredt, míg a száz százalékban külföldieknél – főként a terjeszkedés hatására a bevétel 9,2-szeresére emelkedett.

5. táblázat

**Az értékesítési árbevétel alakulása a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban,
tulajdonosi szerkezet szerint**

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások értékesítésének nettó árbevétele			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
folyó áron, millió forint					
1993	15 739	8 855	2 206	278 948	294 687
2003	105 134	81 349	64 866	866 567	971 701
2003. év az 1993. év százalékában	668,0	918,7	2940,4	310,7	329,7
1993. évi áron*, millió forint					
1993	15 739	8 855	2 206	278 948	294 687
2003	32 901	25 457	20 299	271 184	304 085
2003. év az 1993. év százalékában	209,0	287,5	920,2	97,2	103,2
Száz forint saját tőkére jutó értékesítés nettó árbevétele, forint					
1993	95,4	129,1	134,6	88,0	88,4
2002	150,7	141,8	174,3	168,8	166,2
2003	159,8	160,6	174,7	162,1	162,0
2003. év az 1993. év százalékában	167,5	124,4	129,8	184,2	183,3
Száz forint összes tőkére jutó értékesítés nettó árbevétele, forint					
1993	57,4	57,3	53,7	61,6	61,4
2002	65,5	64,6	69,3	89,3	86,3
2003	66,2	62,0	65,2	82,7	80,6
2003. év az 1993. év százalékában	115,3	108,2	121,4	134,3	131,3

Megjegyzés: * A tevékenységtől függetlenül a mezőgazdaság átlagos árindexével számoltunk.

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Tevékenységi irányonkénti bontásban vizsgáltuk továbbá, hogy az árbevételi arányok hogyan alakultak a belföldi, illetve a többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál. A bemutatáshoz a rendelkezésre álló legfrissebb, 2003. évi adatokat vettük figyelembe, jóllehet az aszályos időjárás a mezőgazdaság kibocsátását kedvezőtlenül érintette (4. ábra). A fontosabb eltéréseket a következőkben összegezhjük:

- **A többségi külföldi tulajdonú vállalkozások értékesítési árbevételén belül a szántóföldi növénytermesztési (gabonafélék, valamint az egyéb, máshova nem sorolt növények termelése) termelési profilhoz tartozó cégek árbevételének aránya elérte a 60 százalékot, miközben ez a hazai tulajdonú cégeknél csupán 35 százalék volt.**

- Még nagyobb az eltérés a **szarvasmarha-tenyésztési ágazatnál**. Az ide sorolt gazdaságok aránya az árbevételből **a külföldi tulajdonúaknál 21 százalék, szemben a magyar tulajdonúak 10 százalékaival**.
- A sertéstenyésztéssel foglalkozó vállalkozások bevétele viszont 2003-ban az előző évihez viszonyítva is csökkent, aránya a külföldi befektetők körében kevesebb, mint felére zsugorodott, míg a belföldiekénél megtartotta előző évi 10 százalékos részesedését.
- **A baromfitenyésztés aránya a külföldi befektetőkénél mindössze 2 százalék, szemben a belföldi tulajdonú gazdaságok 13 százalékaival.**
- A növénytermesztési és állattenyésztési szolgáltatási ágazatba sorolt vállalkozások árbevétele a külföldi tulajdonú vállalkozásoknál alig 3 százalék, szemben a magyar tulajdonú vállalkozások 12 százalékaival.
- A vegyes gazdálkodású vállalkozások aránya a hazai tulajdonú 10 százalékkal szemben alig fél százalék.
- A kertészet, a szőlészet területén nem mutatható ki érdemi különbség.

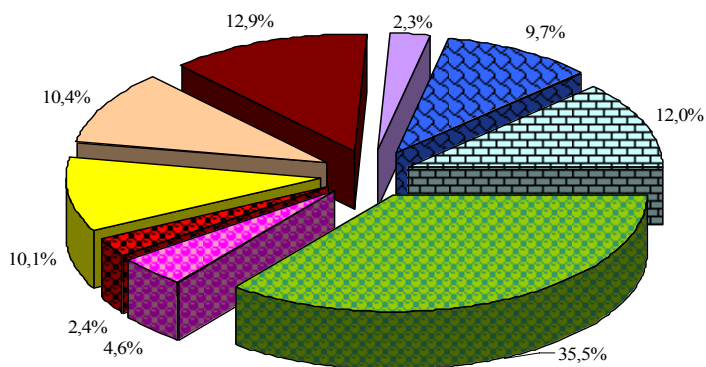
Az exportértékesítés aránya az elmúlt tizenegy évben 5,6-6,7 százalék között ingadozott. Ezen belül **a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál az exportértékesítési arány többszöröse volt a kizárólag belföldi tulajdonú vállalkozásokénak**. A magasabb exportértékesítési arány nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy **a külföldi tulajdonosok kapcsolatai a külföldi piacokkal lényegesen jobbak, mint a belföldi tulajdonosoké**.

Miközben a kizárólag magyar tulajdonban lévő szervezetek nettó árbevétele 1993. évi áron a 2,8 százalékkal csökkent, illetve gyakorlatilag – kisebb visszaesések, évek közötti ingadozások mellett – szinten maradt, a 100 százalékos külföldi tulajdonúak nettó árbevételének növekménye 820 százalék, de a többségi külföldi tulajdonúaké is 187 százalék volt.

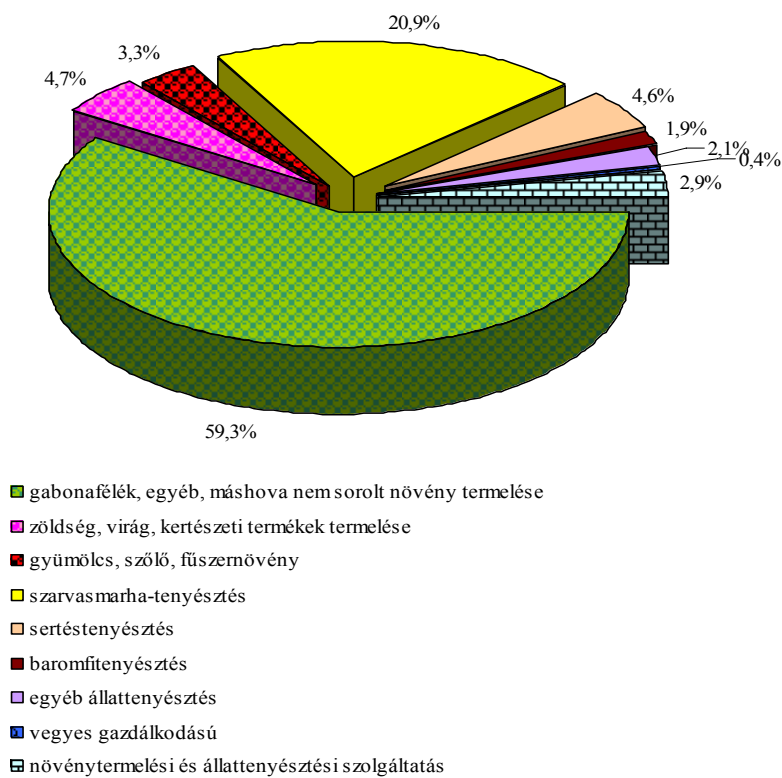
4. ábra

Az értékesítés nettó árbevételének szerkezete tevékenységi irányonként 2003-ban

a) Száz százalékban belföldi tulajdonban lévő vállalkozásokban

b) Többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban

- gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növény termelése
- zöldség, virág, kertészeti termékek termelése
- gyümölcs, szőlő, fűszernövény
- szarvasmarha-tenyésztés
- sertésenyésztés
- baromfitenyésztés
- egyéb állattenyésztés
- vegyes gazdálkodású
- növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatás

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

3.2.2. A külföldi tőke és az élőmunka-termelékenység összefüggése

Folyó áron számolva a **belföldi tulajdonú vállalkozások egy átlagos statisztikai állományi létszámra vetített nettó árbevétele a vizsgált időszak alatt 6,4-szeresére bővült. A többségi külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál ez a növekedés 4,2-szeres volt.** Ezen belül a száz százalékban külföldi kézen lévőknél „csupán” 2,4-szeres volt a fajlagos mutató értékének emelkedése (6. táblázat).

6. táblázat

Az élőmunka-termelékenység alakulása a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban, tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: értékesítés nettó árbevételének egy főre jutó összege, millió forint

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
folyó áron					
1993	3,69	4,75	9,39	1,46	1,51
2002	16,34	19,30	22,05	9,76	10,12
2003	18,42	20,13	22,92	9,39	9,91
2003. év az 1993. év százalékában	449,2	423,8	244,1	643,5	656,6
1993. évi áron					
1993	3,69	4,75	9,39	1,46	1,51
2002	5,42	6,41	7,32	3,24	3,19
2003	5,76	6,30	7,17	2,94	3,10
2003. év az 1993. év százalékában	156,2	132,6	76,4	201,4	205,5

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi érdekeltségű vállalkozásokban az egy statisztikai állományi létszámra jutó nettó árbevétel 2003-ban átlagosan 18,4 millió forint volt, szemben a száz százalékban belföldi tulajdonúak 9,4 millió forintos adatával. Azaz **egy foglalkoztatottra vetítve a külföldi érdekeltségű vállalkozások közel kétszeres, ezen belül a száz százalékban külföldi tulajdonban lévők mintegy 2,4-szer akkora árbevételt értek el, mint a száz százalékban hazai tulajdonban lévők.**

A mezőgazdasági termékek árindexével deflált árakon számolva a mezőgazdaság egészében az egy foglalkoztatottra jutó nettó árbevétel a vizsgált időszak alatt – kisebb-nagyobb évek közötti ingadozások mellett – 2,0-szeresére nőtt, miközben a többségi külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál ez alig 1,3-szeresére változott. Az egy főre jutó nettó árbevétel a vizsgált időszak végén, tehát 2003-ban – eltérő termelési szerkezet mellett ugyan – több mint kétszerese (6,3 millió forint) volt a

többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozások átlagában, mint a száz százalékban belföldi tulajdonban lévőkénél (2,9 millió forint).

3.2.2.1. A külföldi tőke és a termelés jövedelmezőségének összefüggése

A magyarországi mezőgazdasági termelésben a külföldi tőke elmúlt években tapasztalt szerepvállalását több tényező motiválta, amiket nem feltétlenül a rövid távú érdekek, hanem a perspektivikusan kialakítható jövedelempozíciók determináltak. **Leginkább azokban az ágazatokban volt élénkebb az érdeklődésük, ahol az uniós kvóta-, illetve a közvetlen termelői támogatások hatályos szabályai az Európai Unióhoz való csatlakozással kedvezőbb pozíciót vetítettek előre.** Másrészt ott, ahol az uniós környezetvédelmi szabályok betartása a magyarországi viszonyokat tekintve kisebb kockázattal, vagy relatíve olcsóbban megvalósíthatónak tündek, illetve **ahol a korábbi évek termelési és jövedelemadatai alapján (például a szőlőnél) viszonylag kedvező perspektívát láttak.**

3.2.2.2. A bevételarányos jövedelmezőség alakulása

A vizsgált időszak első évében – 1993-ban –, amikor a mezőgazdaság jegyzett tőkéjéből csupán 5,1 százalékot tett ki a külföldi tőke, a száz forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban több mint háromszorosa volt a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőkének. Ez az előny 2002-re, amikor a külföldi tőke aránya megduplázódott, tíz százalék alá csökkent (7. táblázat). Ez arra enged következtetni, hogy a külföldi vállalkozások nem mindig a kedvező pozícióban lévő vállalkozásokat vásárolták meg, hanem a csődben, vagy csőd közeli állapotban lévő cégekben szereztek tulajdont. Valószínűleg a terjeszkedéssel viszonylag magas költséghányaddal dolgozó vállalkozások is hatókörükbe kerültek, de nem kizárt a mesterségesen lenyomott outputár vagy a ráfordítások eltérő alkalmazása sem.

A 2003. év kedvezőtlen hatásai lényegesen jobban sújtották a teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozásokat, mint a külföldi érdekeltségben működőket, noha a jövedelemtartalom ezekben is csökkent. Összességében a tulajdonosi szerkezetet tekintve a külföldi tőke 63 százalékaival bíró száz százalékban külföldi tulajdonú vállalkozások a vizsgált mezőgazdasági szervezetek:

- Jegyzett tőkéjéből 5,3 százalékkal, saját tőkéből 5,6 százalékkal részesedtek.
- Az értékesítés nettó árbevételéből 6,2 százaléknit, ezen belül az exportértékesítés bevételéből 29,7 százaléknit állítottak elő.
- Az üzemi tevékenység eredményéből 29,7 százalékot realizáltak.
- Az általuk kimutatott adózás előtti eredmény 3,2 milliárd forintot tett ki, miközben az összes többi mezőgazdasági vállalkozás 7,6 milliárd forintot meghaladó veszteséget ért el. Ebből a csak belföldiek tulajdonában lévő vesztesége mintegy 6,4 milliárd forint volt.

7. táblázat

A bevételarányos üzemi tevékenység eredménye a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban, tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: százalék

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	2,78	4,96	2,40	1,64	1,70
2002	7,04	6,68	7,77	6,15	6,23
2003	4,53	5,51	7,28	0,98	1,37
2003. év az 1993. év százalékában	162,9	111,1	303,3	59,8	80,6
1993-1997	5,43	3,55	2,25	5,79	5,76
1999-2003	5,70	6,12	7,36	3,95	4,13
1999-2003. az 1993-1997. évek százalékában	105,0	172,5	326,9	68,3	71,8
1993-2003	5,72	5,33	6,34	4,83	5,18

Megjegyzés: A mezőgazdaság teljesítménye, eredményessége az időjárás függvényében, továbbá a kereslet-kínálat változó viszonyaiból eredően egyik évről a másikra jelentős ingadozik. Ennek kiszűrése, illetve a tendenciák, valamint az egyes csoportok közötti különbségek érzékeltetése érdekében a mezőgazdaság területén az értékeléshez az éves adatok mellett az ötéves időszakok, valamint a vizsgálat teljes időszakának átlagadatait is bemutatjuk.

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Még érzékelhetőbb a külföldi érdekeltségű vállalkozások hatékonyságelőnye, ha az ötéves időszakok jövedelmezőségi adatait vetjük egybe. E szerint **a teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozások nettó árbevételében egyre kisebb hányadot képviselt az üzemi tevékenység eredménye, ugyanakkor a külföldi érdekeltségűek körében ez, ha nem is látványosan, de bővült.**

A vállalkozások tevékenységi irány szerinti nettó árbevételét tekintve – mint azt az előzőekben is láthattuk – a külföldi érdekeltségű vállalkozások tevékenységében meghatározó **a gabonafélék, valamint az egyéb, máshova nem sorolt növények** termelése. Az ebbe a csoportba tartozó – részben vagy egészben – **külföldi tulajdonban lévő gazdaságok kimutatott üzemi eredményessége lényegesen magasabb volt, mint a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőké** (8. táblázat).

Hasonló különbségek voltak a sertésenyésztéshez sorolt vállalkozásoknál is, ugyanakkor a szarvasmarha-tenyésztésben a teljes egészében belföldi tulajdonban lévők kimutatott jövedelmezősége volt a kedvezőbb. A növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatást végző külföldi érdekeltségű vállalkozásokban az üzemi tevékenység eredménye negatív volt.

8. táblázat

Az üzemi tevékenység bevételearányos eredménye a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban tevékenységi irányonként, tulajdonosi szerkezet szerint, 2002-2003. évek átlagában

Me.: forint/száz forint nettó árbevétel

Tevékenységi irány	Külföldi érdekelt-ségű vállalko-zásokban	Ebből		100 százalék-ban belföldi tulajdonú
		többségi külföldi érdekelt-ségű együtt	benne a 100 százalék-ban külföldi tulajdonú	
Mezőgazdasági termelés összesen	5,79	6,10	7,53	3,57
Növénytermelés és kertészet	7,92	8,37	10,67	4,53
Gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növény termelése	9,05	9,74	12,06	4,18
Zöldség, virág, kertészeti termékek termelése	0,97	0,29	2,82	5,57
Gyümölcs, szőlő, fűszer-növény termelése	2,60	-0,73	-3,85	7,44
Állattenyésztés	3,09	2,87	2,64	2,89
Szarvasmarha-tenyésztés	2,47	2,71	2,50	4,35
Juh-, kecske-, ló-, szamár-, bivaly-, öszvér-tenyésztés	-15,18	-16,40	-29,87	4,10
Sertésenyésztés	3,63	2,39	2,66	2,30
Baromfitenyésztés	2,68	0,13	-1,96	2,36
Egyéb állat tenyésztése	5,50	6,15	2,36	1,48
Vegyes gazdálkodás	4,81	1,31	3,30	1,11
Növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatás	-2,19	-5,05	-3,06	4,33

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A jövedelmezőség fontos mutatószáma az adózás előtti eredmény és a bevétel viszonya. **Az elmúlt időszakban a mezőgazdaság nettó árbevételének kimutatott eredménytartalma tendenciájában nem nőtt.** Az eredményesség évek közötti ingadozását kiszűrve, az árbevétel adózás előtti nyereségtartalma a teljesen belföldi érdekeltségű vállalkozásoknál csökkent, 1999-2003. években csupán 1,5 százalékot tett ki. Ugyanakkor a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál 3,7 százalékra nőtt, amely a belföldi tulajdonúakénak két és félszerese volt (9. táblázat). Összességében a vizsgált időszak – 11 év – átlagában **a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban a száz forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye alig tíz százalékkal haladta meg a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőkét,** ugyanakkor **az árbevételarányos adózás előtti eredményt vizsgálva jóval nagyobb (60 százalékos) a többségi külföldi tulajdonú vállalkozások előnye.** Ez főként a jobb pénzügyi helyzetükkel, a gazdálkodásukat terhelő alacsonyabb kamatköltségekkel magyarázható.

9. táblázat

A bevételarányos adózás előtti eredmény alakulása a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban, tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: százalék

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	0,67	0,95	2,86	-5,40	-5,06
2002	3,74	7,12	8,77	4,59	4,80
2003	1,94	2,71	4,99	-1,02	-0,70
2003. év az 1993. év százalékában	289,6	285,3	174,5	18,9	13,8
1993-1997	3,01	-0,25	-1,58	2,29	2,35
1999-2003	3,75	4,13	5,78	1,52	1,75
1999-2003. az 1993-1997. évek százalékában	124,9	..	..	66,4	74,5
1993-2003	3,73	3,04	4,48	1,91	2,17

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

3.2.2.3. A tőkearányos jövedelmezőség változása

Egy vállalkozó számára az egyik legfontosabb kritérium, hogy tőkéje után mekkora jövedelemre számíthat. Az adatok alapján a tulajdonosi szerkezet és a száz forint **saját tőkére jutó üzemi tevékenység eredménye** közötti összefüggés a külföldi tőke nagyobb eredményességét jelzi a belföldi tőke jövedelmezőségével szemben (10. táblázat). A tőkearányos üzemi eredmény – a szélsőséges ingadozásokat kiszűrve, tendenciájában – a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál a 11 év alatt, de a ötéves időszakok átlagában is jobban javult, mint a belföldi tulajdonú vállalkozásokban, illetve ez annál inkább igaz, minél nagyobb a külföldiek tulajdoni aránya.

10. táblázat

A tőkearányos üzemi tevékenység eredménye a vizsgált mezőgazdasági vállalkozásokban, tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: százalék

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	2,66	4,92	3,23	1,44	1,50
2002	10,62	10,98	13,55	10,36	10,36
2003	7,24	8,86	12,71	1,59	2,22
2003. év az 1993. év százalékában	272,2	180,1	393,5	110,4	148,0
1993-1997	6,80	4,49	3,03	7,53	7,47
1999-2003	8,67	9,51	11,89	7,00	7,18
1999-2003. az 1993-1997. évek százalékában	127,5	211,7	292,3	93,1	96,2
1993-2003	8,18	7,91	10,00	7,55	7,61

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi érdekeltségű vállalkozásokban is mérsékeltebb a fenti kedvező pozíció, ha az egyik legnagyobb külföldi érdekeltségű - vetőmag-termeltető és forgalmazó - vállalkozást kiemeljük az adatbázisból (11. táblázat).

11. táblázat

A tőkearányos üzemi tevékenységi eredmény összehasonlító* adatai

Me.: százalék

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalkozások
	összesen	ebből		
		többségi külföldi tulajdonú	100 százalékban külföldi tulajdonú	
1993	2,66	4,92	3,23	1,44
2002	7,05	5,90	7,13	10,36
2003	3,40	3,90	6,11	1,59
1993 = 100	127,8	79,3	189,1	110,4
1993-1997	6,20	3,36	0,26	7,53
1999-2003	5,60	5,46	6,64	7,00
1993-1997 = 100,0	90,4	162,6	2553,1	93,1

Megjegyzés: * Az egyik legnagyobb vetőmag termeltető és forgalmazó vállalkozás adatai nélkül.

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Ennek az egy vállalkozásnak a kiemelése az adatbázisból a külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedését a mezőgazdaság üzemi tevékenysége eredményéből csaknem felére, 2002-ben 5,7 százalékra, 2003-ban 15,0 százalékra mérsékli. **A saját tőke hatékonysága** is lényegesen kedvezőtlenebbé válik. A mutató értéke **tendenciájában ugyan javuló, de az ötéves időszakok adatait összehasonlítva még így is elmarad a belföldi tulajdonban lévőkétől.**

A tőkebefektetés szempontjából nagyon fontos az adózás előtti eredmény alakulása, amely már tartalmazza a pénzügyi műveletek (kapott és adott hitelek terheinek és bevételeinek különbsége) eredményét is (12. táblázat).

12. táblázat

A tőkearányos adózás előtti eredmény alakulása a mezőgazdaságban tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: százalék

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalko- zások	Összes gazdaság
	összesen	ebből			
		többségi külföldi tulajdonú összesen	benne a 100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	1,00	0,94	3,85	-4,75	-4,47
2002	10,23	11,70	15,28	7,73	7,98
2003	3,10	4,36	8,71	-1,65	-1,13
2003. év az 1993. év százalékában	310,0	463,8	226,2	34,7	25,3
1993-1997	3,77	-0,32	-2,13	2,98	3,05
1999-2003	5,70	6,40	9,31	2,74	3,07
1999-2003. az 1993-1997. évek százalékában	151,1	..	..	92,0	100,8
1993-2003	5,32	4,51	7,06	2,97	3,34

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkére jutó adózás előtti eredménye nagyobb ütemben javult, mint a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásoké, **1999-2003. évek átlagában a fajlagos mutató 5,7 százalékos értéke több mint kétszerese volt a száz százalékban hazai tulajdonúakénak.** Összességében a külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkére jutó adózás előtti eredménye (5,3 forint/100 forint) a vizsgált időszak átlagában 80 százalékkal volt magasabb, mint a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásoké. Ennél kisebb, 42 százalék a különbség a két csoport között az összes tőkére vetített adózás előtti eredményt tekintve. A vizsgált időszak átlagában a külföldi érdekeltségű vállalkozások száz forint összes tőkére vetítve 2,3 forint adózás előtti eredményt értek el.

A fenti adatok azt tükrözik, hogy **mind a korábbi időszak adataihoz, mind a belföldi tulajdonban lévőkhöz viszonyítva közeledett a külföldi érdekeltségű vállalkozások üzemi tevékenységének és adózás előtti eredményének saját tőkére vetített fajlagos nagysága** (13. táblázat).

13. táblázat

A száz forint saját tőkére jutó üzemi tevékenység eredménye és az adózás előtti eredmény különbsége

Me.: forint

Időszak	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalkozások
	összesen	ebből: többségi külföldi tulajdonú	benne: ahol 100 százalék a külföldi tulajdon	
1993	1,66	3,98	-0,62	6,19
2002	0,12	-1,52	-3,56	2,63
2003	4,14	4,50	4,00	3,06
1993-1997	3,03	4,98	5,57	4,55
1999-2003	2,97	3,11	2,58	4,26
1993-2003	2,86	3,40	2,94	4,58

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Meg kell azonban említeni, hogy **a külföldi érdekeltségű vállalkozások között is viszonylag nagy a fluktuáció**. Így például az **1993-ban működő, száz százalékban külföldi tulajdonban lévő 107 vállalkozás közül 2002-ben mindössze 59** szerepelt az adatbázisban. E vállalkozások hatékonyság előnyét jelzi, hogy **száz forint árbevételből ők mintegy 13,5 százalékkal magasabb (9,7 forint) adózás előtti nyereséget realizáltak, mint az 1993. után külföldi tulajdonba került vállalkozások**. Száz forint saját tőkére vetítve ez **5,4 százalékkal több (16,0 forint) adózás előtti eredményt biztosított az 1993 óta működő külföldi tulajdonban lévő vállalkozások számára**.

Másik jellemzője a külföldi tőkének, hogy **elsősorban a nagy gazdaságok felé törekedett, illetve a hatékonyságot tekintve is a nagy tőkével rendelkező, magasabb árbevételt produkáló gazdaságok értek el mind a saját tőkéhez, mind a bevételhez viszonyítva nagyobb eredményeket**. Ezek a hatékonyságbeli különbségek a 2002-2003. évi adatok alapján az alábbi összefüggéseket mutatják:

- **Az egymilliárd forint éves árbevételt meghaladó gazdaságoknál**
 - az értékesítés százforintnyi nettó árbevételére vetítve a külföldi érdekeltségű vállalkozások átlagosan 11 forintnyi, több mint 3,5-szer akkora üzemi tevékenységből származó eredményt értek el, mint a belföldi tulajdonban lévő gazdaságok.
 - Saját tőkére vetítve még nagyobb 4,3-szeres volt az eltérés a külföldiek javára, ahol száz forintnyi saját tőke 20 forintnyi eredményt hozott.

- **Az ötszázmillió és egymilliárd, valamint a száz- és ötszázmillió forint bevételt realizáló gazdaságoknál a külföldiek hatékonyság előnye megszűnik, azaz**
 - egységnyi értékesítési bevételre vetítve a külföldi érdekeltségű vállalkozások kisebb üzemi tevékenységből származó eredményt értek el, mint az egymilliárd forint bevétel fölöttiek. Azonban nem csupán a nagyobb vállalkozásokhoz képest, hanem a belföldi tulajdonban lévőkhöz viszonyítva is elmaradtak.
 - Saját tőkére vetítve csupán kétharmadnyi eredményt produkáltak.
- **A tíz- és százmillió forint közötti árbevételű gazdaságok közül a külföldi érdekeltségűek összességében veszteségesek voltak, míg a belföldi tulajdonban lévők az előző méretkategóriánál is kedvezőbb hatékonysággal dolgoztak.**
- **A négy- és tízmillió forint árbevétel kategóriában a magyar tulajdonban lévőknél sem térült meg a közvetlen üzemi ráfordítás, a külföldi érdekeltségűek viszont még náluk is nagyobb mértékű veszteséget mutattak ki (14. táblázat).**

14. táblázat

A külföldi érdekeltségű és a belföldi tulajdonú, 2002-2003. években árbevételt elérő gazdaságok néhány jellemző hatékonysági adata

Megnevezés	Az egy gazdaságra jutó árbevétel				
	1 milliárd forint feletti	500-1000	100-500	10-100	4-10
		millió forint közötti			
Külföldi érdekeltségű vállalkozások					
Adózás előtti eredmény aránya az üzemi tevékenység eredményéből, százalék	79,2	24,0	68,6	71,6	125,3
Száz forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenységből származó eredmény, forint	10,92	3,27	4,01	-9,60	-35,31
Száz forint nettó árbevételre jutó adózás előtti eredmény, forint	8,71	0,79	2,75	-7,20	-24,89
Száz forint saját tőkére jutó üzemi tevékenységből származó eredmény, forint	20,51	7,68	4,59	-15,90	-19,87
Száz forint saját tőkére jutó adózás előtti eredmény, forint	16,24	1,85	3,15	-11,38	-24,90
Belföldi tulajdonú vállalkozások					
Adózás előtti eredmény aránya az üzemi tevékenység eredményéből, százalék	50,2	56,1	55,5	78,3	61,3
Száz forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenységből származó eredmény, forint	2,91	3,90	4,32	4,39	-2,80
Száz forint nettó árbevételre jutó adózás előtti eredmény, forint	1,48	2,12	2,36	3,64	-3,86
Száz forint saját tőkére jutó üzemi tevékenységből származó eredmény, forint	4,73	6,27	7,58	8,20	-5,87
Száz forint saját tőkére jutó adózás előtti eredmény, forint	2,37	3,51	4,21	6,42	-3,60

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Az egymilliárd forint feletti árbevételt realizáló, ténylegesen működő külföldi érdekeltségű és teljes egészében belföldi tulajdonú vállalkozások üzemi és adózás előtti eredménye között 2002-ben arányában nem volt, vagy nem jellemző, vagy vélelmezhetően nem a tulajdonosi szerkezettel összefüggő volt az eltérés. Egységnyi bevételre vetítve azonban a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál több mint 3/4-ével nagyobb üzemi tevékenységben elért eredményt emésztett fel az egyéb ráfordítás.

A 2003. év kedvezőtlen hatásai főként a belföldi tulajdonban lévő vállalkozások eredményességét érintették. Így arányában lényegesen megugrott az üzemi eredmény felemésztése. Egységnyi bevételre vetítve az üzemi tevékenység eredménye és az adózás előtti eredmény különbsége a belföldi tulajdonú cégeknél jobban nőtt, mint a külföldi érdekeltségűeknél, így a fajlagos eltérés különbsége 1/3-ra mérséklődött.

A kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozások közül az adott években nyereségesek a vizsgált 11 év alatt összességében 423,0 milliárd forint adózás előtti eredményt mutattak ki, melyből 49,6 milliárd forint osztalék, részesedés kifizetésére került sor. A külföldi érdekeltségű vállalkozások a kimutatott nyereségből 15,8 százalékkal, míg az osztalékból 28,9 százalékkal részesedtek.⁹ A száz százalékból külföldi tulajdonban lévő vállalkozások 41,8 milliárd forintos adózás előtti nyereségből osztalékként 23,1 százalékot fizettek ki, míg a teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozások átlagában a 363,5 milliárd forintnyi összegből ez az arány csupán 9,9 százalék volt. Ezek az adatok azt támasztják alá, hogy **a külföldi érdekeltségű vállalkozások a nyereség lényegesen nagyobb hányadát vonták ki a mezőgazdasági termelésből, mint a teljes egészében belföldi tulajdonban lévők** (15. táblázat).

⁹ A vizsgált időszak alatt az [értékesítés nettó árbevételéből a külföldi érdekeltségű vállalkozások, ugyancsak a nyereséges vállalkozásokat tekintve, csupán 9,5 százalékkal részesedtek.](#)

15. táblázat

Osztalékra, részesedésre¹⁰ fordított összeg a nyereséges vállalkozásokban

Időszak	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalkozások
	összesen	ebből: többségi külföldi tulajdonú	benne: ahol 100 százalék a külföldi tulajdon	
Fizetett osztalék, részesedés, millió forint				
1993-1997	2 842	717	264	10 792
1999-2003	5 363	4 927	3 682	21 602
1993-2003	14 387	11 464	9 655	35 983
Száz forint adózás előtti eredményből osztalékra, részesedésre jutó összeg , forint				
1993-1997	19,23	9,85	6,60	8,26
1999-2003	13,84	15,03	13,35	10,89
1993-2003	21,46	22,34	23,12	9,90

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások magas arányú tőkekivonását azonban lényegében két, 1998-ban, illetve 1999-2000. évben megszüntetett növénytermelési profilú gazdaság osztalékként, részesedésként kivont nagy összegű „nyeresége” eredményezte.¹¹ A nyereséges mezőgazdasági vállalkozások, eltekintve e két nagy cég felszámolás, illetve megszüntetés évében elért eredményeitől, a vizsgált 11 év alatt összességében több mint 9 milliárd forinttal kevesebb, 413,7 milliárd forint adózás előtti eredményt mutattak ki. Ebből 40,0 milliárd forint osztalék, részesedés kifizetésére került sor. A külföldi érdekeltségű vállalkozások az így kimutatott nyereségből 13,9 százalékkal, míg az osztalékból már csupán 12,0 százalékkal részesedtek. A száz százalékban külföldi tulajdonban lévő vállalkozások a 33,6 milliárd forintos adózás előtti nyereségükből osztalékként mindössze 3,3 százalékot fizettek ki. Vagyis a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak erre a csoportjára nem volt jellemző a nyereség osztalékkénti kivonása (16. táblázat).

¹⁰ Az adóévi adózott eredményből, illetve az eredménytartalékból jóváhagyott osztalék, részesedés összege.

¹¹ A fenti formában megvalósított tőkekivonás a kisebb cégeknél is előfordulhatott, de összegében és arányában ezek kevésbé voltak torzítóak.

16. táblázat

Osztalékra, részesedésre fordított korrigált¹² összeg a nyereséges vállalkozásokban

Időszak	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalkozások
	összesen	ebből: többségi külföldi tulajdonú	benne: ahol 100 százalék a külföldi tulajdon	
Fizetett osztalék, részesedés, millió forint				
1993-1997	2 842	717	264	10 792
1999-2003	1 384	947	703	21 602
1993-2003	4 829	1 906	1 097	35 983
Száz forint adózás előtti eredményből osztalékra, részesedésre jutó összeg, forint				
1993-1997	19,23	9,85	6,60	8,26
1999-2003	3,80	3,14	2,69	10,89
1993-2003	8.33	4.52	3.27	9.90

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Egységnyi befektetett tőkére vetített osztalék összege az ötéves adatok alapján tendenciájában a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásokban nőtt, a külföldi érdekeltségűeknél visszaesés volt tapasztalható (17. táblázat).

¹² Az adatbázis az 1998-ban, illetve 1999-2000. évben megszüntetett növénytermelési profilú, két külföldi érdekeltségű, a gazdaságból magas osztalékot, részesedést kivonó nyereséges vállalkozás adatai nélkül.

17. táblázat

Osztalékfizetés néhány jellemzője tulajdonosi szerkezet szerint

Me.: forint

Időszak	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú vállalkozások
	Összesen	ebből: többségi külföldi tulajdonú	benne: ahol 100 százalék a külföldi tulajdon	
Az összes vállalkozás száz forint saját tőkéjére jutó osztalék, részesedés				
1993	2,01	1,21	2,69	0,41
2002	0,58	0,59	0,67	1,03
2003	0,32	0,34	0,35	0,86
1993-1997	1,95	0,85	0,70	0,65
1999-2003	0,48	0,44	0,44	0,94
1993-2003	1,00	0,58	0,51	0,83
Száz forint saját tőkéjére jutó osztalék, részesedés a nyereséges vállalkozásokban				
1993-1997	2,69	1,46	1,60	0,85
1999-2003	0,61	0,57	0,52	1,21
1993-2003	1,38	0,67	0,67	1,07
Az összes vállalkozás száz forint jegyzett tőkéjére jutó osztalék, részesedés				
1993-1997	2,35	0,99	0,72	0,81
1999-2003	0,87	0,73	0,78	1,76
1993-2003	1,55	0,85	0,78	1,27
Száz forint jegyzett tőkéjére jutó osztalék, részesedés a nyereséges vállalkozásokban				
1993-1997	4,00	2,41	2,61	1,21
1999-2003	1,61	1,41	1,35	2,83
1993-2003	2,70	1,73	1,55	1,97

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4. A külföldi tőke szerepe az élelmiszeriparban

4.1. A külföldi tőkének az élelmiszeripar tőkeellátásában betöltött szerepe (1993–2003)

A rendszerváltást követően, már a kilencvenes évtized első éveiben a külföldi tőkebefektetés egyik célpontja az élelmiszeripar volt. A rendkívül gyors vállalatfelvásárlás és az általában ezzel egyidőben megvalósított tőkeemelés hatására 1993-ban a (vizsgált) élelmiszeripar összes jegyzett tőkéjének már 43 százaléka volt külföldi tulajdonban. Ebben az időszakban csak elvétve volt Magyarországon olyan ágazat, ahol a külföldi tőke aránya elérte volna az élelmiszeriparét. Ráadásul a külföldi tőke élelmiszeripari ágazatba történő beáramlása az ezt követő hét évben is szinte töretlen volt, így 2000-ben az ágazat összes jegyzett tőkéjének már több mint 60 százaléka volt külföldi tulajdonban. Hét év alatt az ágazat összes jegyzett tőkéje közel 107 milliárd forinttal nőtt, ami azért figyelemreméltó, mert a külföldi tőke is pontosan ennyivel gyarapodott. Más szóval **az ágazat jegyzett tőkéjének növekedése teljes egészében a külföldi tulajdonú vállalkozások magyarországi befektetéseiből származott** (18. táblázat).

18. táblázat

A külföldi tőke értéke és aránya az élelmiszeripar jegyzett tőkéjében

Év	Milliárd Ft	Százalék
1993	111,5	43,1
2000	218,1	60,6
2002	197,4	57,4
2003	168,1	51,7

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

E tendencia 2000 után megtört, azóta minden évben, kisebb-nagyobb mértékben csökkent a jegyzett tőke az élelmiszeriparban. Ezzel azonban nem járt együtt az ágazat saját tőkéjének mérséklődése¹³. A 600 milliárd forintot meghaladó 2000. évi saját tőke összege mind 2002-re, mind 2003-ra növekedett. Mindez azt jelzi, hogy **az ágazat tőkeellátottsága még (ugyan) biztosított** – az eredménytartalékba helyezett összegeknek köszönhetően – **azonban a saját tőke jegyzett tőkén kívüli tőkerész formájában történő tartása megkönnyíti a további tőke kivonást.**

4.1.1. A külföldi tőke aránya az élelmiszeripar szakágazataiban

A vállalatfelvásárlás és az ezzel egyidőben megvalósuló tőkeemelés az egyes élelmiszeripari szakágazatokat eltérően érintette. Bár 1993-ban az élelmiszeripar

¹³ Mint ismert, ha a vállalkozás adózás utáni nyereségét (mérleg szerinti eredményét) az ún. eredménytartalékba helyezi, úgy a jegyzett tőke mérséklődése ellenére a vállalkozás(ok) saját tőkéje még nőhet.

egészében a külföldi tőke jegyzett tőkében való részesedése már több mint 43 százalék volt, az egyes szakágazatok között óriási különbségek alakultak ki:

30 százalék alatti volt:

- a hús- és a halfeldolgozó
- a baromfifeldolgozó
- a malomipari termékeket előállító
- a sütőipari termékeket előállító szakágazatokban.

30 és 60 százalék közötti volt:

- a zöldség- és gyümölcsfeldolgozó
- a tejfeldolgozó
- a szeszipari termékeket előállító és
- a boripari szakágazatokban.

60 százalék felett volt:

- a cukoriparban¹⁴
- a növényolaj-iparban
- az édesiparban
- az egyéb máshova nem sorolt élelmiszeriparban (kávé és tea előállítás)
- az üdítőital gyártásban
- a söriparban és
- a dohánygyártási szakágazatokban.

Az évtized elején, tehát közvetlenül a külföldi tőkebefektetési lehetőségek megnyílása után néhány évvel azokban az ágazatokban vált meghatározóvá a külföldi tőke (80 százalék feletti jegyzett tőkében való részesedéssel), amelyek mögött jól kiszámítható biztos és stabil belföldi piac (értékesítési lehetőség) volt valószínűsíthető. Az ún. élvezeti cikkeket gyártó szakágazatok többsége ilyen volt, mivel **a dohány-, a sör-, az üdítőital- és az édesiparba tartozó, továbbá a kávé és tea** termékeket előállító vállalkozások ebben az időszakban kizárólag belföldi piacra termeltek, vagyis az ide tartozó vállalkozások termelőkapacitásainak megvétele révén az újdonsült tulajdonosok egy biztos értékesítési piacot is magukénak tudhattak. Ebben az időszakban ezek az élelmiszeripari szakágazatok exportra nem, vagy alig termeltek, így termelő kapacitásaik is csak a belföldi igények kielégítésére voltak méretezve.

A **növényolaj-gyártási** kapacitás országos nagyvállalati szervezetben működött, így a tulajdonos-cserénél (a privatizáció kapcsán) az új tulajdonos hegemon szerepének (monopol-pozíció) meghagyása kézenfekvő volt, s bizonyára a vételárat is nagyban befolyásolta. Az ágazatban ekkor meglévő gyártókapacitás lényegesen meghaladta a belföldi igényeket, azonban a többlet termelőkapacitás kihasználása következtében keletkező terméktömeg exportja mégis biztosítottak látszott, távlatilag

¹⁴ A cukorgyártásban a külföldi tőke jegyzett tőkén belüli aránya egészen a 2000. évig bezárólag nem jelzi (jelezheti) reálisan a külföldi tőke szerepét, ugyanis az ágazat privatizációja kapcsán a kisebbségi tulajdoni részesedés mellett az irányítási jog egy különleges konzorciális szerződés szerint a kisebbségi (külföldi) tulajdonost illette. E szerint a társasági törvény különleges alkalmazása valósult meg.

is, mivel az EU tagországok ebben az időszakban még jelentős importot bonyolítottak Magyarországról. (A külföldi tőke magyarországi szerepvállalását bizonyára az is elősegítette, hogy néhány szakágazatban – különösen a kilencvenes évtized elején – jelentősebb mértékű exporttámogatás volt.)

A **cukorgyártásban** elsősorban az EU tagországok sajátos cukorpiaci szabályozása befolyásolta a külföldi tőke gyors és főleg tömeges magyarországi megjelenését. Az EU-ban ugyanis a már korábban kialakult túltermelés, továbbá az ezt kezelő rendtartás a piaci szereplők számára csak egy rendkívül kockázatos piacszerzési lehetőséget biztosított, így európai pozíciójuk növelésének egyetlen lehetősége a külföldi terjeszkedés volt.

Azokban az ágazatokban – a már említett növényolaj- és cukoripar kivételével – ahol exportorientáltságuk miatt a hazai igényeket meghaladó kapacitás volt kiépítve (húsipar, baromfiipar, malomipar) a külföldi tőke érdeklődése a kilencvenes évtized elején igen mérsékelt volt. A túlfejlesztett termelőkapacitás miatt előrelátható erős piaci verseny nem tette vonzóvá az ezekben az ágazatokba történő tőkeinvestálást.

Az 1993. évet követően a többi szakágazatba is megindult a külföldi tőke beáramlása, azonban ennek intenzitása elmaradt a kilencvenes évtized első éveiben, elsősorban az élvezeti cikkeket előállító ágazatokban tapasztaltaktól. Ettől az időponttól kezdve **a hús-, a baromfi- és a malomipari termékek gyártásának területeire is érkezett külföldi tőke.** Ezekben a szakágazatokban azonban még napjainkra sem emelkedett a külföldi tőke aránya szakágazati átlagban 50 százalék fölé.

Az 1995. évet követően a külföldi tőke beáramlása megtorpant. Csaknem minden szakágazatban megállt a korábbi éveket jellemző intenzívebb tőkebeáramlás. Jó néhány szakágazatból a külföldi tulajdonosok jelentős tőkét vontak ki (húsipar, zöldség- és gyümölcsfeldolgozás, dohánygyártás). E mélypont kialakulásában bizonyára szerepet játszott, egyrészt hogy az 1995-1996. évi lakosságot érintő intézkedések miatt a befektetők a fizetőképes kereslet jelentősebb mérséklődésével számoltak, másrészt a többi közép-kelet európai országban ekkor indult meg a privatizációs folyamat. Végül is a tőkebeáramlás csökkenése csak átmeneti volt, és csupán három szakágazatban, a szesziparban, a boriparban, továbbá a kávé és a teagyártásban volt tartósnak mondható a külföldi tőke kivonása. Ezekben az ágazatokban azóta is szinte folyamatosan csökken a külföldi tőke jegyzett tőkén belüli aránya (19. táblázat).

A **boriparba** befektető külföldi vállalkozások számára egyértelművé vált, hogy az alapanyag-előállításban, pontosabban a szőlőterületek tulajdonszerzésében – a külföldiek elé állított, tartósnak bizonyuló földtulajdon-szerzési korlátok miatt – hosszabb távon sem vehetnek részt. Ezért a feldolgozó ágazatból is megkezdték és ki is vonták az évtized elején a boriparba investált külföldi tőke tekintélyes részét.

A külföldi tőke értéke és aránya a fontosabb élelmiszeripari szakágazatokban

Megnevezés	1993		1995		1996		1997		2000		2003	
	millió Ft	százalék	millió Ft	százalék	millió Ft	százalék	millió Ft	százalék	millió Ft	százalék	millió Ft	százalék
Hús- és halfeldolgozás	5 694	20,2	9 787	39,6	9 351	38,6	6 973	39,3	7 627	42,5	5 739	19,5
Baromfifeldolgozás	1 697	17,8	4 303	31,6	4 944	38,1	4 746	23,3	7 860	23,4	11 103	33,2
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	8 994	38,1	15 320	53,1	12 469	43,8	18 081	53,0	17 998	51,0	8 057	30,7
Növényi olaj gyártás- és feldolgozás	8 052	96,5	6 883	67,3	6 846	67,4	10 020	97,3	9 864	94,8	9 861	95,6
Tejtermék gyártása	6 746	38,6	10 508	56,3	12 050	60,2	13 864	59,1	16 884	80,1	14 151	53,4
Malomipari termék gyártása	521	4,8	1 150	8,1	1 794	11,4	9 192	31,1	9 192	34,5	5 424	27,7
Sütőipari termékek	4 337	25,8	6 397	31,1	6 335	30,7	6 154	31,1	12 520	49,7	10 773	44,6
Cukorgyártás	8 111	35,9	7 900	32,4	6 905	31,9	10 919	35,9	15 595	57,3	16 411	95,4
Édesipari termékek gyártása	7 789	91,6	11 069	95,0	11 834	95,2	11 800	89,6	25 701	95,1	19 488	72,3
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	14 499	79,9	19 256	85,3	20 053	85,6	18 110	85,1	12 713	75,5	5 557	48,5
Szesz- és szeszessital gyártása	4 875	50,6	5 694	57,2	5 424	56,7	2 668	38,3	1 684	23,5	1 659	25,0
Bortermelés	4 715	41,8	5 614	42,4	2 726	25,0	1 957	16,7	2 172	10,8	2 831	12,3
Söripari termékek gyártása	7 897	59,4	10 984	65,8	11 497	68,5	21 208	90,4	28 335	95,0	11 953	88,4
Üdítőitalok gyártása	12 389	92,7	20 098	95,2	20 070	93,2	55 996	96,9	31 299	96,4	29 101	93,5
Dohányipar	7 944	95,5	11 478	97,3	8 079	67,4	11 632	93,3	8 884	82,3	7 788	72,8

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A **kávé- és teafeldolgozás** területére a kilencvenes évtized elején gyors ütemben érkezett a külföldi tőke. A vállalkozások száma 1990. és 1996 között meg többszörözött, ami egyúttal azt is jelentette, hogy egy hallatlan méretű, és igen intenzív verseny alakult ki az ágazatban működő vállalkozások között. Túlfejlesztett termelési kapacitások, az ezzel természetszerűleg együtt járó kapacitás-kihasználatlanság, ez utóbbit mindenáron mérsékelni kívánó piaci részesedés-növelési törekvés jellemezte az itt tevékenykedő vállalkozásokat. Végül a vállalkozások számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi piac az ilyen túlfejlesztett kapacitásokkal együtt járó termékkibocsátást sem a közeli, sem a távoli jövőben nem tudja felvenni, így **1997-től megindult a tőkekivonás**. Mivel a kapacitásfejlesztés szinte teljes egészében külföldi tőkebefektetés révén valósult meg, ezért a tőkekivonás is a külföldi tőke látványos csökkenését hozta magával. A szakágazatban a külföldi tőke 1993. évi, közel 80 százalékos jegyzett tőkén belüli aránya napjainkra 50 százalékra mérséklődött.

A külföldi tőkebefektetés tekintetében igen figyelemreméltó tendencia rajzolódott ki 1993. és 2000 között mind a **gyümölcs- és zöldségfeldolgozás**, mind pedig a **tejfeldolgozás** területén. Az évtized elején az összes jegyzett tőkén belül a külföldi aránya egyik szakágazatban sem érte el a 40 százalékot. Az ezt követő hét évben összességében intenzív volt a külföldi tőkebeáramlás. Ez alatt az időszak alatt a zöldség- és gyümölcsfeldolgozásban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkén belül 51, a tejfeldolgozásban 80 százalék fölé emelkedett.

Mint ismert, a kilencvenes évtized elején az európai átlaghoz viszonyítva a magyarországi folyadék alapon számított tejfogyasztás alig haladta meg az uniós átlag felét, tehát reményt keltő fogyasztásbővüléssel számolhattak az ebbe az ágazatba befektetők. Ugyanakkor a befektetők európai uniós helyzete is kisebb-nagyobb mértékben hasonló volt a cukoripari ágazat befektetőiéhez. Azaz az Európai Unióban meglévő tej- és tejterméktöbblet, és az ehhez kapcsolódó igen erőteljes piacsabályozás miatt a szakmai befektetők unión belüli terjeszkedési lehetősége minimális volt. A továbblépés lehetőségét tehát itt is a külföldi terjeszkedés jelentette.

A folyadék alapon számított magyarországi egy főre jutó tejfogyasztás azonban még 2000-ben is messze elmaradt a kilencvenes évek előttitől, miközben a termékkínálat a külföldi tőkebefektetések által megvalósított kapacitásfejlesztés révén jelentősen bővült. **A kereslet és a kínálat egyensúlya a fizetőképes fogyasztói kereslet hiánya miatt felborult.** Ráadásul az EU átlagos, 300 literes egy főre jutó fogyasztásától 130-140 literrel elmaradó hazai fogyasztás középtávú bővülésével a külföldi befektetők nem számolhattak, annak ellenére, hogy 2000 előtt több mint 10 milliárd forinttal növelték magyarországi befektetéseiket. **Az egyre reménytelenebb piaci kilátások miatt a külföldi tőkekivonás itt is megindult.**

A kilencvenes évtized végén a mind nyilvánvalóbbá váló világgazdasági recesszió magyarországi hatásainak elkerülésére, belföldi keresletbővítő célú gazdaságpolitikai intézkedések kerültek kidolgozásra. Mind a monetáris, mind a

fiskális politika új irányt vett, amely a lakosság belső fogyasztásának mesterséges élénkítését kívánta elősegíteni. Az élelmiszeriparba befektetők úgy tűnik, nem bíztak e gazdaságpolitikai váltás sikerességében, ezzel egyidőben az élelmiszerfogyasztás visszaesésével számoltak, s csaknem minden szakágazatra kiterjedő tőkekivonásba kezdtek. Ennek hatására az üdítőital-gyártásból, a söripari termékek gyártásából, a máshova nem sorolt egyéb élelmiszeripari termékek gyártásából, az édesiparból, a malomipari termék-gyártásából, a gyümölcs- és zöldségfeldolgozásból, továbbá a húsiparból is tőkét vontak ki. Mindezek eredményeképpen az élelmiszeripar egészében a külföldi tőke jegyzett tőkében való aránya a 2000. évi csúcsponthoz képest mérséklődött.

A 2003. év után újabb, az élelmiszeripart érintő tőkekivonás várható. A dohány- és az édesipari szakágazatokban több multinacionális vállalkozás jelentette be, hogy megszünteti magyarországi termelését, és ezt követően megkezdte a termelés ún. régióközpontokba történő áthelyezését. **Sajnos úgy tűnik, Magyarország egyetlen termék vagy termékcsoport termelése tekintetében sem vált régióközponttá.** A tőkekivonás mértéke a 2003-at követő évek adataiban lesz nyomon követhető.

4.2. A külföldi tőke élelmiszeripari gazdálkodásra gyakorolt hatása

4.2.1. A külföldi tőke termékkibocsátást alakító szerepe

A külföldi tőke részvételével is működő vállalkozások száma 1995-ben volt a legmagasabb, azóta csökken, mindeközben a csak belföldi tulajdonban lévő vállalkozások száma folyamatosan bővült. Míg az előbbiekre, tehát a külföldi tőkével is működő vállalkozásokra a kilencvenes évtized közepétől jobbra a koncentráció, az utóbbiakra még mindig a dekoncentráció a jellemző (10. és 11. melléklet).

A termékkibocsátás bővülése tekintetében is jelentősek a különbségek a két vállalkozási csoport között, ami kibocsátásuk változásával¹⁵ jól nyomon követhető (20. táblázat). A külföldi tőkével működő vállalkozások termékkibocsátásukat 1993-2002 között közel 30 százalékkal növelték, miközben a csak belföldi tőkével működők termékkibocsátása mérsékelten, de csökkent.

¹⁵ A kibocsátás-változás a változatlan áron számított termelés értékével jellemezhető.

20. táblázat

**A csak belföldi és a külföldi tőké részvételével működő vállalkozások
változatlan áras termékkibocsátása**

Me.: milliárd forint

Megnevezés	1993	2000	2002	2003	1993 = 100 %		
					2000- ben	2002- ben	2003- ban
A csak belföldi tőkével működő vállalkozások	279,9	252,5	263,8	299,0	90,2	94,2	106,8
Külföldi tőke részvételével működő vállalkozások	284,5	376,7	368,5	325,8	132,4	129,5	114,5

Forrás: APEH adatbázis, és KSH adatok alapján saját számítás.

A vállalalkozási csoportok termékkibocsátását vizsgálva két figyelemreméltó következtetés adódik:

- A 2002. évet megelőző időszakban az **élelmiszeriparban jelentkező többletkibocsátás teljes egészében a külföldi tőkét is működtető vállalkozásokhoz kapcsolódik**. Az élelmiszeripar gyorsabb ütemű exportbővülése jobbra szintén a külföldi tőkével működő vállalkozásokhoz tapad. Így azután nem meglepő, hogy 2002-ben az összes élelmiszeripari vállalkozás alig több mint 12 százalékát képviselő külföldi tőkével működő vállalkozás csoport az ágazat összes exportjának 63 százalékát produkálta.
- A 2000. évben, illetve utána a két vállalalkozási csoport között alapvetően változott meg a termékkibocsátás üteme. A külföldi tőkével működő vállalkozások termékkibocsátása mérséklődött, a csak hazai tőkével működőké pedig a korábbi folyamatos mérséklődést felváltva bővülni kezdett. Ezzel az 1993. és 2000 közötti hétéves tendencia megváltozott. A 2000. év után bővülő élelmiszeripari termékkibocsátás teljes egészében a csak belföldi tőkével működő vállalkozásokhoz kapcsolható, méghozzá úgy, hogy a külföldi tulajdont is működtetők termeléseszkökenéséből származó kiesést is pótolni tudták. A 2003. évben a csak belföldi tőkével működők termékkibocsátása már csak 26 milliárd forinttal maradt el a külföldi tulajdont is működtető vállalkozások mögött.

4.2.1.1. A külföldi tőke és a termékkibocsátás kapcsolata az élelmiszeripari szakágazatokban

A külföldi tőkével működő vállalkozások a szerint is szétválaszthatók, hogy a külföldi tőkének a jegyzett tőkében való aránya mekkora, 50 százalék alatti, vagy ennél nagyobb. Ezt figyelembe véve három vállalalkozási csoport adódik. Ezek:

- I. vegyes tulajdonú vállalkozások (ahol az irányítást ellátó többségi tulajdonos hazai),
- II. többségében külföldi tulajdonban lévő vállalkozások (ahol az irányítást a külföldi tulajdonos látja el),
- III. csak hazai tőkét működtető vállalkozások.

(Az I. csoportba – évektől függően – a vállalkozások 3-8 százaléka, a II. csoportba a 7-11 százaléka, a III. csoportba pedig 79-90 százaléka tartozott.)

Mivel az I. kategóriába tartozó vállalkozások száma egyetlen szakágazatban sem haladja meg az abban tevékenykedők néhány százalékát, így ezek termelésben betöltött súlya nem jelentős, ezáltal a szakágazat egészének kibocsátás-változására sincs számottevő hatással. Szerepük elhanyagolható, és a továbbiakban ezekkel érdemben nem szükséges foglalkozni¹⁶.

A csak hazai, illetve a többségében külföldi tőkét működtető vállalkozások ágazati szintű termékkibocsátás-mutatói mögött az egyes szakágazatok jelentősen eltérő kibocsátás-dinamikát produkáltak. A külföldi tőkebefektetésekhez hasonlóan a kétfajta vállalkozási csoport szakágazati szintű termékkibocsátási mutatói is alapvető irányváltást jeleznek 2000 után.

A 2000. év előtt a szakágazatok jelentős hányadában a többségében külföldi tőkével működő vállalkozásokban magasabb volt a kibocsátás növekedése (21. táblázat). Ettől csupán a növényolaj-iparban, az édesség-, és a dohánygyártásban tevékenykedő vállalkozások, továbbá a már említett és 1996-1997-ben végleges külföldi tőkevesztést elszenvedő ágazatok adatai térnek el. Ez utóbbiaknál a váltás tehát már korábban megtörtént, a többi három ágazatban pedig valamilyen ágazati sajátosságra vezethető vissza az eltérés:

- **A növényolaj gyártásban** –, ahol a külföldi tőke már 1991-ben meghatározóvá vált, és mintegy 7-8 éven keresztül (1997-1998-ig) teljes egészében egy vállalat adta az ágazat összes termelését – az exportértékesítési lehetőségek beszűkülésével párhuzamosan (1997-1998-tól) csökkent a termelés, ami a belföldi termékkínálatot is mérsékelte. Új piaci szereplők piacra lépése vált lehetővé. E piaci rés kitöltését néhány, csak belföldre termelő kisebb vállalkozás valósította meg. Ezek terméktömege ugyan még ma sem jelentős, de rendkívül alacsony termelési bázisuk miatt a termelésben elért növekedési ütemük látványos.
- **Az édesiparban** az erőteljes külföldi tőkebővülés nem egészen 20 százalékos termelésnövekedéssel párosult 2000-ig, a csak belföldi tőkével működő vállalkozások termelésbővülése azonban még ezt is meghaladta. Ennek oka, hogy **az édesipari termékek iránti kereslet növekedése igen kiugró mértékű volt, s e keresletnövekedés felismerésében és**

¹⁶ A következőkben csak a többségében külföldi tulajdonban lévő vállalkozások (II.) és a csak hazai tőkét működtető vállalkozások adatai (III.) kerülnek összehasonlításra.

kielégítésében a rugalmasabb, kisebb szervezeti formában működő hazai vállalkozások jártak élen. Emellett azonban azt is meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi vállalkozások termékszerkezetében a hagyományos, jórészt alacsonyabb árfekvésű termékek szerepeltek, mivel Magyarországon szinte valamennyi élelmiszertermék esetében még mindig az ár az elsődleges a fogyasztásban.

- **A dohányiparban** lezajlott folyamatok sok tekintetben hasonlítanak az édesiparéhoz. Itt is stagnált (vagy alig nőtt) a külföldi tőke értéke, ezáltal az ágazat összes jegyzett tőkéjén belüli aránya még csökkent is. Ebben minden bizonnyal az is közrejátszott, hogy a kilencvenes évtized végén a jövedéki adó gyors ütemű növelése miatt elbizonytalanodtak az itt tevékenykedő, többségében külföldi tulajdonnal működő vállalkozások. Ezzel egyidőben a cigaretta-fogyasztás szerkezete is átalakult, az alacsonyabb árfekvésű termékek fogyasztása került előtérbe. Mint ismert, az alacsonyabb árfekvésű dohánytermékeket döntő többségében az egyetlen magyar kézben lévő dohánygyártó vállalkozás állítja elő és termékei iránt a fogyasztói kereslet gyorsabb ütemben nőtt.

21. táblázat

A külföldi tőke és a termékkibocsátás kapcsolata

Me.: százalék

Szakágazat	A változatlan áron számított termékkibocsátás					
	2000			2003		
	1993 =100 (kerekített értékek szerint)					
	I.	II.	III.	I.	II.	III.
Hús- és halfeldolgozás	107	188	110	171	51	98
Baromfifeldolgozás	117	194	143	63	295	180
Gyümölcs- és zöldség feldolgozás	94	193	121	112	154	188
Növényi olaj gyártása és feldolgozása	-	94	515	-	92	227
Tejfeldolgozás	-	400	44	-	319	56
Malomipari termékek gyártása	-	359	111	-	251	80
Sütőipari termékek	63	102	99	64	59	84
Cukorgyártás	-	194	-	-	223	-
Édesipari termékek gyártása	3	118	141	-	166	404
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek gyártása	90	89	143	250	45	267
Szesz- és szeszestital gyártása	-	63	91	-	52	114
Bortermelés	13	18	176	24	23	174
Söripari termékek gyártása	-	142	20	-	137	17
Üdítőitalok gyártása	87	182	172	15	181	231
Dohányipar	-	106	135	-	96	117

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

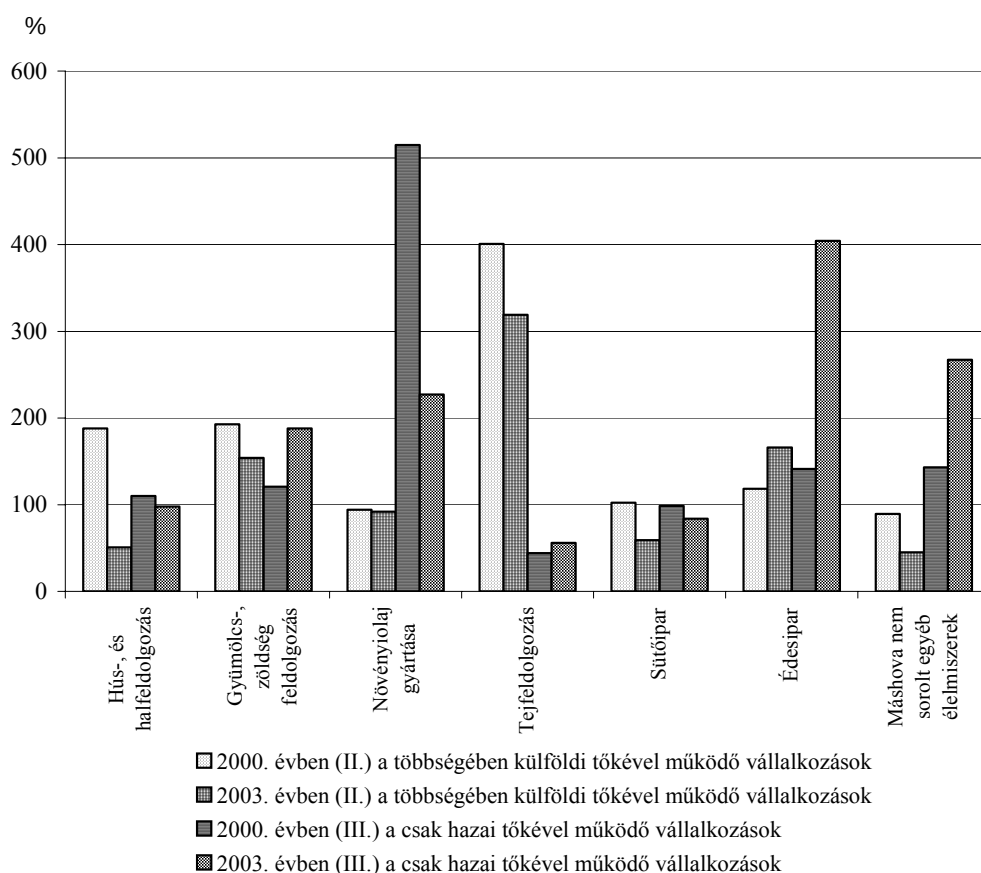
A 2000. év után a külföldi tőke csökkenése alapvető változást hozott a termelésbővítés tekintetében. Azokban a szakágazatokban, ahol csökkent, vagy legalábbis nem nőtt a külföldi tőke értéke, ott a 2000 előtti évekhez viszonyítva a termékkibocsátás bővülése is megtorpant (pl.: húsipar, gyümölcs- és

zöldségfeldolgozás, növényi olaj gyártása és feldolgozása, tejfeldolgozás, sütőipari termékek gyártása, söripar).

A többségében külföldi tőkét működtető vállalatok kibocsátásának csökkenése miatt keletkezett piaci rést használták ki a csak belföldi tőkével működő vállalkozások, így 2000. és 2003 között e vállalkozási csoport termelés-bővülési üteme a szakágazatok többségében nagyobb volt, mint a többségében külföldi tőkével működő vállalkozásoké (12. melléklet). Az ágazat egészét jellemző, 2000-hez viszonyított termelésbővítés most már a csak belföldi tőkével működő vállalkozások termeléséből származott. E jelentős változást néhány szakágazat adatainak felhasználásával készített 5. ábra is érzékelteti.

5. ábra

A többségében külföldi tőkével és a csak hazai tőkével működő vállalkozások termékkibocsátási mutatóinak változása (1993=100 %)

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4.2.2. A külföldi tőke termelékenységre gyakorolt hatása

Az élelmiszeripar folyó áron számított árbevétele tizenegy év alatt látványosan megemelkedett, az 1993. évi 560 milliárd forintról 2003-ra közel 2400 milliárd forintra. E növekedés mögött több mint 12 százalékos volumenbővülés húzódott meg, a (termelői) árak viszont közel négyszeresen haladták meg 2003-ban az 1993. évi szintet. Mindeközben az ágazatban alkalmazottak átlagos állományi létszáma csökkent. A 2000. évben az 1993. évi létszámnak csak alig több mint negyötöde dolgozott az ágazatban. Bár a foglalkoztatottak száma 2003-ra kissé nőtt, a tíz év alatti, összességében jelentős foglalkoztatotti létszámcsökkenés és a már említett (12 százalékot meghaladó) termelési volumenbővülés eredményeképpen a termelékenység több mint 40 százalékkal haladta meg 2003-ban a 10 évvel előtti (22. táblázat és 6. ábra).

22. táblázat

Az élőlátás termelékenysége, illetve az azt alakító tényezők változása 1993-2003 között

Évek	Változatlan áron számított termelés (millió forint)	Foglalkoztatottak száma (fő)	Egy főre jutó változatlan áras termelési érték (ezer forint/fő)
1993	564 399	150 746	3 744
1994	595 441	147 529	4 036
1995	605 137	138 245	4 377
1996	604 841	130 891	4 621
1997	562 015	129 569	4 338
1998	572 693	132 721	4 315
1999	593 883	126 422	4 698
2000	630 110	120 339	5 236
2001	615 617	120 726	5 099
2002	632 855	123 482	5 125
2003	637 872	119 678	5 330

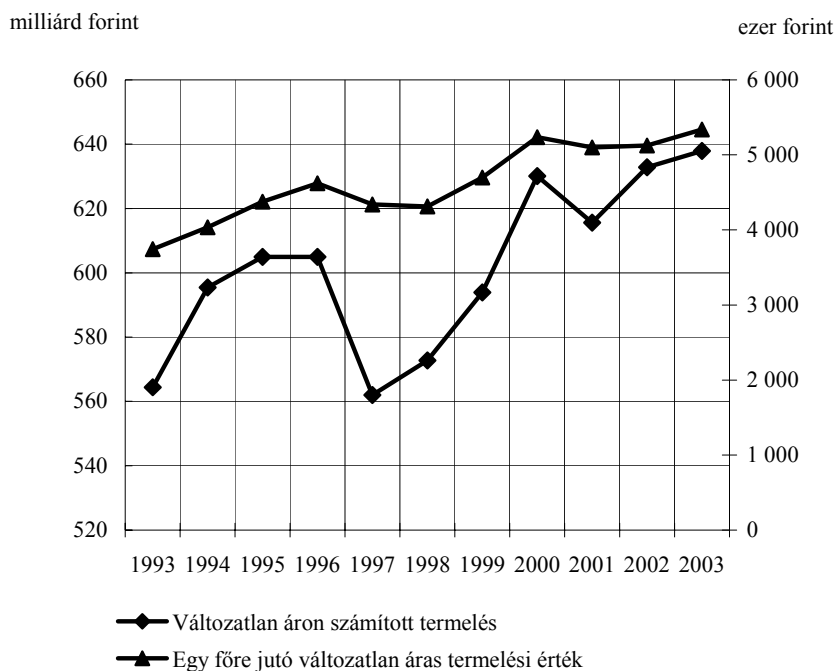
Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A termelékenységi mutatókat áttekintve itt is megjelennek azok a jól körülhatárolható időszakok (időpontok), amelyek az élelmiszeripar egészénél a pozitív vagy negatív irányú elmozdulásokat jelzik. A 1993-tól kezdődő pozitív változások kis mértékben ugyan, de 1996-ban illetve az azt követő évben megtörttek, s némi átmeneti megtorpanást követően a fejlődés egészen 2000-ig tartott. Az élelmiszeripar termelékenysége 2000 után visszaesett. A három szakágazatot érintő (szesz- és szeszestalgártás, boripar, valamint a máshova nem sorolt egyéb élelmiszeripari szakágazatba tartozó kávé és teakészítés) és 1996-1997-re koncentrálódó, immár végleges és jelentős külföldi tőke kivonulás mellett, kisebb-nagyobb mértékű (igaz átmeneti) tőkekivonás történt a legtöbb élelmiszeripari szakágazatban. Ennek hatására az 1996. évet követő két évben az ágazat kibocsátása is átmenetileg mérséklődött. Bár a foglalkoztatottak létszámának csökkenése ebben

az időszakban is folytatódott, az élőmunka termelékenysége így is csak 1999-ben érte el, illetve haladta meg az 1996. évi szintet, **aminek oka az erőteljesebb kibocsátás-mérséklődés volt.**

6. ábra

**Az élelmiszeripar kibocsátása
és az egy főre jutó termelési érték változása
(1993-2003)**

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Az élelmiszeripar jegyzett tőkéjének több mint 43 százalékát működtették 1993-ban a csak belföldi tulajdonban lévő vállalkozások. Ez a vállalkozási csoport az összes élelmiszeripari kibocsátás majdnem 50 százalékát produkálta, igaz az ágazatban foglalkoztatottak (összesen 150,7 ezer fő) 63 százaléka itt dolgozott. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a csak belföldi tőkével működő vállalkozásokban az élőmunka termelékenysége jelentősen elmaradt a külföldi tőkét is működtető vállalkozásokétól (23. táblázat).

A tizenegy év alatt (1993-2003. között) a külföldi tőkét is működtető vállalkozási csoport folyó áron számított árbevétele közel ötszörösére, a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásoké pedig mindössze alig több mint 3,6-szeresére növekedett, ami a változatlan áron számított kibocsátásban is megmutatkozott. A 2003. év végére a külföldi tőkét is működtető vállalkozások összes termelésben betöltött súlya a korábbi 50 százalékról a 2003. évi erőteljes

mérséklődés ellenére nőtt, pedig időközben e vállalalkozási csoport termelésnövekedése a már korábban jelzett tőkekivonás miatt megtorpant.

23. táblázat

**A csak belföldi és a külföldi tőkét is működtető vállalkozások fontosabb adatai
1993-2003 között**

Évek	Változatlan áron számított termelési érték (millió forint)		Foglalkoztatottak létszáma (fő)		Egy főre jutó változatlan áras termelési érték (ezer forint)	
	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi
	tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások	
1993	284 512	279 887	55 019	95 727	5 171	2 924
1994	298 795	296 827	57 386	90 143	5 207	3 293
1995	331 018	274 119	60 665	77 580	5 456	3 533
1996	323 469	281 372	52 287	78 604	6 186	3 580
1997	295 609	265 395	52 108	76 949	5 673	3 449
1998	329 351	242 158	56 411	75 717	5 838	3 198
1999	358 086	235 061	54 193	71 805	6 608	3 274
2000	376 696	252 491	51 008	68 959	7 385	3 661
2001	380 722	234 008	51 114	69 238	7 448	3 380
2002	368 510	263 843	46 035	77 167	8 005	3 419
2003	325 815	298 981	34 716	84 775	9 385	3 527

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Míg 2000-ben az össze élelmiszeripari termelés közel 60 százalékát adták a külföldi tőkével dolgozó vállalkozások, 2003-ra ez alig több mint 52 százalékra mérséklődött. Az ágazat kibocsátásának (volumen) bővülése ettől az időponttól kezdve egyre határozottabban a csak belföldi tőkét működtető vállalalkozási csoporthoz kapcsolódik. E váltás pedig az ágazati termelékenység tekintetében jelentős veszteséggel járt, hiszen a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásoknál az élömunka termelékenysége számottevően alacsonyabb, mint a külföldi tőkét működtető vállalkozásoknál (24. táblázat).

Amennyiben ez a tendencia tovább folytatódik, úgy egységnyi termelés egyre alacsonyabb termelékenységgel kerül előállításra, s ezáltal az élelmiszeripari ágazat versenyképessége határozottan romlik.

24. táblázat

A termelési mutatók eltérései az élelmiszeriparban (1997-2003)

Évek	A külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások egy főre jutó változatlan áras termelési értékének egymáshoz viszonyított aránya, (csak belföldi = 1)
1993	1,77
1994	1,58
1995	1,54
1996	1,73
1997	1,64
1998	1,83
1999	2,02
2000	2,02
2001	2,20
2002	2,34
2003	2,66

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A termelékenységi mutatók változása a vállalati gazdálkodás egyik fontos jellemzője. Ugyanakkor a többi ráfordítási tényező vizsgálata is kitüntetett szereppel bír, amely az egységnyi (pl. 100 forint) kibocsátásra jutó eszközérték¹⁷ mutatójával közelíthető meg. A két tényező (az élőmunka ráfordítás és a holtmunka-ráfordítás, mint lekötött eszközérték) gazdálkodásra gyakorolt hatásának vizsgálata azért is szükséges, mert azok bizonyos határok között helyettesíthetik egymást, így a kettő együttes vizsgálata adhat csak valós képet a gazdálkodás mikéntjéről (25. táblázat).

A külföldi tőkét is működtető vállalkozások alacsonyabb élőmunka-felhasználása és az így kialakuló több mint kétszer nagyobb termelékenység egyben egy konzekvensen magasabb eszköz-felhasználással párosult egészen 2002-ig. Arra a kérdésre, hogy a két termelési tényező eltérő arányú felhasználása a gazdálkodás eredményességét miképpen befolyásolja, a külföldi tőkét is valamint a csak hazai tőkét működtető vállalkozási csoportonként részletezett jövedelmezőségi mutatók adhatják meg a választ.

¹⁷ Összes eszközérték: a vállalkozás működése során felhasznált, illetve lekötött álló- és forgóeszközt tartalmazza.

25. táblázat

**100 forint kibocsátásra jutó eszközérték és ezek egymáshoz viszonyított aránya
a külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozásokban**

Me.: forint

Év	Külföldi	Csak belföldi	A két vállalkozási csoport egymáshoz viszonyított aránya (Csak belföldi=1)
	tőkét működtető vállalkozások		
1993	106,3	88,0	1,21
1994	102,6	68,1	1,51
1995	88,8	60,4	1,47
1996	77,8	59,8	1,30
1997	79,9	58,7	1,36
1998	80,0	59,7	1,34
1999	81,4	67,0	1,22
2000	76,8	64,5	1,19
2001	68,0	58,6	1,16
2002	68,9	64,8	1,06
2003	71,5	72,6	0,98

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4.2.2.1. A külföldi tőke és a termelékenység kapcsolata az élelmiszeripari szakágazatokban

Az élőmunka-termelékenységben már a vizsgált időszak elején, tehát 1993-ban is jelentős különbségek voltak a többségében külföldi és a csak a hazai tőkével működő vállalkozások mutatói között. Az eltérések tizenegy év alatt nemhogy a kiegyenlítődés, hanem inkább a még erőteljesebb differenciálódás irányába mozdultak el. Csupán öt ágazatban látszik egy olyan folyamat, amely a különbségek minimális mértékű csökkenését jelentheti (26. táblázat és 13. melléklet).

A két húsfeldolgozó szakágazat közül csak a hús- és halfeldolgozó ágazat igen csekély mértékű kiegyenlítődése tekinthető pozitív elmozdulásnak. A baromfiiparban, a többségében külföldi tulajdont működtető vállalkozási csoportban az évtized közepén-végén nőtt ugyan a termelékenység, azonban később ez visszaesett. A szakágazat egészében inkább a tulajdoni formától független változatlanóság, stagnálás a jellemző.

A tejfeldolgozásban és a malomipari tevékenységben is egyaránt a külföldi érdekeltségű vállalkozások termelékenységi mutatóinak stagnálása állapítható meg.

26. táblázat

**A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások
élőmunka termelékenysége és ezek egymáshoz viszonyított aránya az
élelmiszeripari szakágazatokban**

Me.: forint/fő

Szakágazat	1993			2003		
	Külföldi	Csak belföldi	A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi=1)	Külföldi	Csak belföldi	A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi=1)
Hús- és halfeldolgozás	5 632	2 813	2,00	7 188	4 416	1,63
Baromfifeldolgozás	3 658	3 315	1,10	3 255	3 856	0,84
Gyümölcs- és zöldség feldolgozás	2 714	2 848	0,95	13 790	5 495	2,51
Növényi olaj gyártása és feldolgozása	9 707	3 192	3,04	38 438	3 053	12,59
Tejfeldolgozás	8 092	3 155	2,57	9 030	5 532	1,63
Malomipari termékek gyártása	7 831	2 738	2,86	11 459	3 759	3,05
Sütőipari termékek	2 505	1 497	1,67	2 529	1 105	2,29
Cukorgyártás	5 668	3 546	1,60	13 868	1 574	8,81
Édesipari termékek gyártása	3 966	1 598	2,48	9 808	2 687	3,65
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek gyártása	9 085	2 903	3,13	11 254	3 207	3,51
Szesz- és szeszessital gyártása	6 282	3 729	1,68	24 188	4 856	4,98
Bortermelés	3 847	2 969	1,30	1 785	3 417	0,52
Söripari termékek gyártása	4 083	4 847	0,84	14 504	1 280	11,33
Üdítőitalok gyártása	6 217	2 739	2,27	8 771	2 831	3,10
Dohányipar	9 666	1 417	6,82	13 082	2 002	6,53

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A bortermelésben jelentkező felzárkózás valós és pozitív irányú elmozdulásnak tekinthető, azonban mint ismert, ebben a szakágazatban már nem jelentős a külföldi tőke, hisz az évtized közepére datálható külföldi tőkekivonulás után a csak hazai tőkével működők hegemon szerepe nem kétséges.

Az egységnyi termékkibocsátásra jutó eszközértékek¹⁸ szakágazatonként részletezett mutatóit áttekintve jól kirajzolódik az a tény, hogy a folyamatos termelést megvalósító szakágazatokban a mutatók értéke rendre száz alatti (hús- és halfeldolgozás, baromfifeldolgozás, tejfeldolgozás, sütőipari termékek gyártása, édesipari termékek gyártása, máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek gyártása), az ún. szezonális jellegű ágazatokban (növényolaj gyártása, malomipari termékek gyártása, cukoripar, bortermelés) száz közeli, vagy azt meghaladó (27. táblázat).

¹⁸ 100 Ft termékkibocsátásra jutó eszközérték

Egy másik, szintén figyelmet érdemlő tendencia, hogy ugyanúgy, mint az élelmiszeripar egészében a szakágazatonként részletezett értékekben is nyomon követhető a többségében külföldi tőkével működő vállalkozások rendre magasabb (álló és forgó) eszköz-felhasználása.

27. táblázat

**A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások
100 Ft termékkibocsátásra jutó eszközértéke és ezek egymáshoz viszonyított
aránya az élelmiszeripari szakágazatokban**

Me.: forint

Szakágazat	1993			2003		
	Külföldi	Csak belföldi	A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi =1)	Külföldi	Csak belföldi	A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi =1)
Hús- és halfeldolgozás	61,4	78,0	0,8	111,9	55,2	2,0
Baromfifeldolgozás	73,9	59,9	1,2	53,4	64,8	0,8
Gyümölcs- és zöldség feldolgozás	151,7	108,9	1,4	81,8	106,6	0,8
Növényi olaj gyártása és feldolgozása	132,0	127,0	1,0	69,5	105,0	0,7
Tejfeldolgozás	87,8	55,7	1,6	57,2	49,6	1,2
Malomipari termékek gyártása	155,1	136,0	1,1	73,7	89,5	0,8
Sütőipari termékek	86,4	72,1	1,2	72,5	60,6	1,2
Cukorgyártás	171,3	138,5	1,2	92,7	-	-
Édesipari termékek gyártása	101,8	57,8	1,8	68,1	78,4	0,9
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek gyártása	85,6	103,3	0,8	83,4	72,2	1,2
Szesz- és szeszestital gyártása	111,2	105,9	1,0	57,0	51,3	1,1
Bortermelés	196,9	140,8	1,4	395,2	156,0	2,5
Söripari termékek gyártása	134,0	85,6	1,6	92,1	93,6	1,0
Üdítőitalok gyártása	101,6	97,3	1,0	88,0	97,4	0,9
Dohányipar	119,5	63,1	1,9	134,0	60,4	2,2

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4.2.3. A gazdálkodás eredményessége és a külföldi tőke kapcsolata az élelmiszeriparban 1993-2003. között

Tizenegy év alatt az ágazat nyereségtermelő-képessége jelentősen változott. Az 1993. évi alig több mint 21 milliárd forintnyi **üzemi tevékenység eredménye** a 2002. év végén már több mint 120 milliárd forint volt, s ez közel hatszorosa az 1993. évének. E látványos bővülés ráadásul egy konzekvens és töretlen fejlődést jelzett, hisz egy év kivételével a **nyereségtőmeg** minden évben meghaladta az előző évit. **A 2003. évben** a már említett kedvezőtlen időjárás miatt csökkent az alapanyag-

termelés (mezőgazdasági termék), ennek hatására az élelmiszeripar nyereségtömege, így eredményességi mutatói is mérséklődtek.

A nyereség árbevételre vetített értéke a kilencvenes évtized közepétől már meghaladta a 4 százalékot, sőt 2000-ben és 2002-ben az 5 százalék körüli értékek voltak a jellemzők.

Pozitív tendenciaként értékelhető továbbá, hogy az utolsó öt évben az élelmiszeripar egészének árbevétel-arányos jövedelme kezdett felzárkózni a nemzetgazdasági átlaghoz. Az utolsó négy-öt év átlagát vizsgálva a lemaradás már nem is volt olyan számottevő (28. táblázat).

28. táblázat

Az üzemi tevékenység eredménye és az adózás előtti eredmény

Me.: forint

Év	100 forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye		100 forint nettó árbevételre jutó adózás előtti eredmény	
	Élelmiszeripar	Nemzetgazdaság	Élelmiszeripar	Nemzetgazdaság
1993	3,78	-	0,26	-
1994	4,02	-	0,73	-
1995	3,68	-	0,70	-
1996	4,22	-	1,55	-
1997	4,86	-	2,87	-
1998	4,49	5,15	2,73	4,38
1999	3,42	5,38	2,56	4,26
2000	4,87	4,42	3,98	3,64
2001	4,49	3,85	3,71	3,54
2002	5,15	4,19	4,77	4,40
2003	3,82	4,48	2,79	5,13

Forrás: Varga Jánosné: Az élelmiszertermelés gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete 1998-2002. Agrárgazdasági Információk. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

Az árbevételre vetített adózás előtti eredmény bár értékét tekintve alacsonyabb az egységnyi árbevételre jutó üzemi tevékenység eredményénél, de a töretlen évenkénti fejlődési dinamika itt is felfedezhető, továbbá a nemzetgazdasági átlaghoz történő felzárkózás itt is kirajzolódik.

A külföldi tőke élelmiszeripari gazdálkodásra gyakorolt hatásának vizsgálata során – éppúgy, mint a termékkibocsátás és a termelékenység kapcsán – határozottan szembetűnik, hogy a többségében külföldi tőkével működő vállalkozások rendre kedvezőbb értékeket produkáltak. Nincs másképpen ez a jövedelmezőség tekintetében sem. Mind az egységnyi árbevételre, mind pedig az egységnyi saját tőkére jutó üzemi eredmény a külföldi tőkét is működtető vállalkozási csoportban volt magasabb (29. táblázat).

29. táblázat

A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások üzemi tevékenységének jövedelmezősége 1993-2003 között

Me.: forint

Évek	100 forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye		A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi =1)	100 forint saját tőkére jutó üzemi tevékenység eredménye		A két vállalkozás csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi =1)
	Külföldi	Csak belföldi		Külföldi	Belföldi	
1993	5,41	2,13	2,54	9,01	4,75	1,90
1994	5,66	2,38	2,38	10,73	7,34	1,46
1995	3,63	3,74	0,97	8,82	13,55	0,65
1996	4,72	3,66	1,29	13,65	15,99	0,85
1997	6,28	3,28	1,92	15,45	13,99	1,10
1998	5,41	3,23	1,67	14,36	13,52	1,06
1999	3,93	2,65	1,49	10,51	9,57	1,10
2000	5,92	3,30	1,80	15,66	12,75	1,23
2001	5,16	3,42	1,51	17,83	14,14	1,26
2002	6,19	3,69	1,68	20,84	13,87	1,50
2003	4,54	3,03	1,50	16,30	10,66	1,53

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Észre kell venni ugyanakkor, hogy a kétféle vállalkozási csoport közötti különbségek határozottan mérséklődnek, ami mind az árbevételre, mind pedig a saját tőkére vetített eredmény (jövedelem) mutatóiban karakterisztikusan meg is jelenik.

A külföldi tőkekivonás (az 1996. év körüli átmeneti és a 2000. év utáni, immár véglegesnek tűnő) hatása a termékkibocsátás ütemében és az élőmunka-termelékenység változásában egyaránt tükröződik. A többségében külföldi tőkével működő vállalkozások termék-kibocsátási mutatói és ugyanezek termelékenységi mutatói is visszaestek. (Ez utóbbi például az egész ágazat termelékenységét is visszavetette.) A jövedelmezőségi mutatók tekintetében azonban az esetlegesen megjelenő visszaesések (pl. az 1995. és 1999. évi) nem hozhatók összefüggésbe a tőkekivonás tényével.

Az **adózás előtti** (mind az egységnyi árbevételre, mind pedig a saját tőkére jutó) **eredménymutatókat** áttekintve a korábbiaktól eltérő következtetés vonható le. Míg az árbevételre és a saját tőkére jutó üzemi eredmény vállalkozás csoportonkénti mutatóinak eltérései kis mértékben, de mindenképpen a kiegyenlítődés irányába mozdultak el, addig az adózás előtti eredmény esetében, ugyanezek a mutatók éppen ellenkezőleg, mind nagyobb különbségeket jeleznek 1993. és 2003 között (30. táblázat).

30. táblázat

A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások adózás előtti eredményének jövedelmezősége 1993-2003 között

Me.: forint

Évek	100 forint nettó árbevételre jutó adózás előtti eredmény		A két vállalkozás-csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi=1)	100 forint saját tőkére jutó adózás előtti eredménye		A két vállalkozás-csoport mutatóinak aránya (Csak belföldi=1)
	Külföldi	Csak belföldi		Külföldi	Belföldi	
1993	2,04	-1,56	-	3,40	-3,49	-
1994	2,54	-1,11	-	4,83	-3,42	-
1995	0,17	1,33	0,12	0,40	4,83	0,08
1996	1,93	1,11	1,73	5,57	4,86	1,15
1997	4,55	1,00	4,56	11,20	4,26	2,63
1998	4,10	0,86	4,75	10,87	3,61	3,01
1999	3,29	1,45	2,27	8,78	5,23	1,68
2000	5,16	2,23	2,32	13,64	8,61	1,58
2001	4,77	1,99	2,40	16,48	8,23	2,00
2002	6,64	2,17	3,06	22,35	8,15	2,74
2003	3,86	2,07	1,86	13,86	7,26	1,91

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A üzemi tevékenység eredménye és az adózás előtti eredmény nettó árbevételre és saját tőkére vetített mutatói közötti ellentétes irányú tendencia a két vállalkozási csoport eltérő tőkeellátottságára is visszavezethető. A külföldi tőkével működő vállalkozásokban a saját tőke aránya rendre magasabb, mint a csak belföldi tőkével működő vállalkozásoknál (14. melléklet). Mindebből értelemszerűen adódik, hogy a csak belföldi tőkével működő vállalkozási csoportban a gazdálkodás során működtetett idegen tőke valamennyi évben meghaladja a külföldi tőkével működő vállalkozási csoport hasonló értékét.

Természetesen az alacsonyabb tőkeellátottság a vállalati működés során mindenkor egy magasabb hiteligényt követel, s e magasabb hitellel való gazdálkodás a kamatköltségeken keresztül a pénzügyi tevékenység pozícióját rontja. A csak belföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban a vizsgált időszakban a pénzügyi tevékenység eredménye emiatt mindig kedvezőtlenebbül alakult, mint a külföldi tőkét is működtető vállalkozási csoporté.

4.2.3.1. Jövedelmezőség az élelmiszeripari szakágazatokban

A szakágazatonkénti jövedelmezőségi mutatók idősorban történő vizsgálata kapcsán sem az ágazat egészére, sem csak a szakágazatok többségére jellemző változások nem fedezhetők fel. A több mint tíz évre történő visszatekintés során szinte egyetlen szakágazatra sem jellemző, hogy akár az eredmény tömege, vagy akár az árbevételre, illetve saját tőkére vetített jövedelmezőségi mutatók konzekvensen növekedtek volna (31. táblázat).

31. táblázat

Az üzemi tevékenység jövedelmezősége

Me.: forint

Megnevezés	100 forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye				100 forint saját tőkére jutó üzemi tevékenység eredménye			
	1993	1996	2000	2003	1993	1996	2000	2003
Hús- és halfeldolgozás	2,24	3,11	2,68	2,28	6,73	15,63	12,38	9,56
Baromfifeldolgozás	5,88	2,47	1,73	-2,66	21,41	14,76	6,80	-21,24
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	2,72	5,66	8,66	5,46	5,37	15,11	24,12	13,09
Növényolaj gyártás- és feldolgozás	18,42	13,58	-2,05	8,53	27,81	46,74	-6,52	30,33
Tejtermék gyártása	2,84	1,67	2,82	-1,05	8,09	9,13	21,60	-6,85
Malomipari termék gyártása	4,21	5,54	9,56	10,95	5,57	18,51	28,16	31,73
Sütőipari termékek	4,14	3,29	3,23	5,66	7,28	9,15	9,38	18,17
Cukorgyártás	7,02	8,23	7,44	3,32	8,48	15,93	15,73	7,32
Édesipari termékek gyártása	-10,57	3,75	2,01	4,45	-20,25	17,98	6,83	17,87
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	0,83	7,23	6,57	6,50	1,40	21,28	7,98	17,22
Szesz- és szeszestál gyártása	6,80	-2,51	10,83	5,23	9,93	-5,50	26,97	20,40
Bortermelés	1,52	3,72	4,97	2,12	1,84	7,24	6,85	2,55
Sőripari termékek gyártása	10,53	8,51	10,76	10,27	12,28	14,76	21,05	25,55
Üdítőitalok gyártása	2,20	-12,08	-1,96	-0,05	3,16	-31,07	-3,35	-0,10
Dohányipar	2,60	13,01	16,24	5,42	6,89	46,67	58,74	48,20

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Ez alól talán a malomipari termékek előállítása és a cukorgyártás képez kivételt. Bár az egyes szakágazatokban termelt termékek keresleti-kínálati viszonyainak (illetve az ezzel szorosan összefüggő árkérdések) vizsgálata nem része a jelen munkának, a két szakágazat jövedelmezőségi helyzetének értékelése kapcsán mégis meg kell említeni, hogy mindkét helyen, a jövedelmezőségi mutatók növekedésében elsősorban a kereslet-kínálat pozíciójának változása miatt bekövetkező árnövekedés eredményezte a mutatók kedvezőbb alakulását. A cukorgyártásban mindez látványosan zajlott. A kilencvenes évtized közepe után számos, még csak hazai tőkével működő céget a már néhány éve Magyarországon működő többségében külföldi tulajdonban lévő vállalkozás azért vásárolt meg, hogy a felvásárlást követően azonnal megszüntesse ezek termelését.¹⁹ Ezzel jelentősen csökkent a cukorpiacon szereplő vállalkozások közötti verseny, de ami még ennél is

¹⁹ E vállalatfelvásárlás jól illeszthető a szakirodalom által másodlagos privatizációnak is nevezett magánosítási folyamathoz.

fontosabb, a jobbára túlkínálatos piac a kereslet-kínálat kiegyenlítődése, esetenként a hiánypiac felé mozdult el. Az ilyen piacot pedig a permanensen növekvő árak jellemzik.

A gabonaiparban mindez lassabban zajlott, és talán a folyamat még nem is zárult le. Azt is meg kell itt említeni, hogy a belföldi gabonapiacra – néhány év kivételével – inkább az alapanyag ellátási gondok voltak a jellemzőek, melynek következtében a késztermékek piacát jobbára a keresleti pozíció jellemezte.

A többségében külföldi és a csak magyar tőkét működtető vállalkozások jövedelemhelyzetének és jövedelmezőségi mutatóinak vizsgálata kapcsán szintén nem volt fellelhető olyan összefüggés, ami az eddig leírtakon túl újdonságot, illetve említést érdemelne (32. táblázat).

32. táblázat

A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások száz forint nettó árbevételre jutó adózás előtti eredménye

Me.: forint

Szakágazat	1993		1996		2000		2003	
	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi
Hús- és halfeldolgozás	7,79	-5,76	2,81	0,46	2,27	0,92	-2,21	2,55
Baromfifeldolgozás	6,68	-0,14	-0,20	-2,86	1,39	1,20	-13,38	-3,24
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	-4,69	-5,21	-0,40	2,47	14,97	-1,79	9,65	2,58
Növényi olaj gyártás- és feldolgozás	12,73	5,91	11,34	0,33	-7,18	2,09	8,71	4,22
Tejtermék gyártása	-0,61	0,50	1,18	0,45	0,93	6,58	-6,19	1,39
Malomipari termék gyártása	4,16	-2,28	-23,90	2,23	24,01	1,33	6,06	1,74
Sütőipari termékek	8,46	2,97	8,71	0,44	4,12	2,27	9,65	4,45
Cukorgyártás	11,39	0,65	6,11	-4,89	2,70	-	0,19	19,09
Édesipari termékek gyártása	-11,65	-0,28	-2,37	3,68	0,93	3,67	2,48	0,98
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	-0,15	-5,26	6,24	-2,66	10,49	2,76	6,03	6,38
Szesz- és szeszestál gyártása	7,30	2,95	-14,36	3,54	18,81	6,61	9,13	4,03
Bortermelés	-8,16	-4,66	-26,59	4,97	-8,78	3,98	8,77	2,37
Söripari termékek gyártása	13,76	-16,34	10,75	-12,59	8,96	-1,20	14,95	1,09
Üdítőitalok gyártása	-2,83	-14,28	-17,39	-0,84	-2,55	0,45	3,73	-3,57
Dohányipar	-0,08	-34,11	11,28	7,92	18,00	4,52	6,18	2,92

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi tőkének a jegyzett tőkén belüli aránya, továbbá a jövedelmezőségi mutatók felhasználásával végzett korrelációs számítások egyetlen évben sem jeleztek értékelhető kapcsolatot. Az üdítőitalok gyártása szakágazat adatainak figyelmen kívül hagyásával 0,55-ös korrelációs együttható volt a legmagasabb

számítási eredmény, ami szintén a külföldi tőke jegyzett tőkén belüli aránya és a jövedelmezőség közötti kapcsolat hiányára utal.

Az üdítőitalok gyártása szakágazat azért érdemel figyelmet, mert a többségében külföldi tőkét működtető vállalkozások tizenegy évre visszatekintő adataiból az derül ki, hogy a szakágazat tevékenysége három év kivételével rendre veszteséges, pedig termelésük, árbevételük évről-évre bővül, annak dinamikája töretlen, sőt látványos. Ráadásul a többségében külföldi tőkével működő vállalkozási csoport adja a szakágazat termelésének döntő többségét, csaknem 90 százalékát.

4.3. A külföldi tőke élelmiszeripari szerepvállalásából származó fontosabb eredmények és hatások

A 90'-es évtized elejétől kisebb-nagyobb megtorpanásokkal tíz évig tartó élelmiszeriparba történő folyamatos tőkebeáramlás mind társadalmi, mind pedig gazdasági szempontból számos pozitív változást eredményezett. A termékkibocsátás látványosan növekedett, s jórészt ennek köszönhető, hogy az ágazatot korábban is jellemző exportorientáltság fennmaradt. Mindeközben az export keleti irányultsága is alapvetően megváltozott. Már a 90'-es évtized közepére az export nagyobb hányada az Európai Unió országaiban talált vevőre, ezáltal egyértelművé vált, hogy a magyar élelmiszeripar beintegrálódott a nyugat-európai élelmiszertermelésbe.

A külföldi tőke által gerjesztett technikai és gazdasági verseny hatására a belföldi és az exportigényeket mind jobban kielégítő korszerű élelmiszer-feldolgozó ágazat alakult ki Magyarországon, s **ma már inkább túlkínálatos élelmiszerpiacról beszélhetünk a korábbi 90'-es évtized előtti, jobbára keresleti piac helyett.** Mindezek elsősorban fogyasztói szempontból jelentenek pozitív változást.

A kedvező tendenciák kapcsán érdeklődésre tarthat számot, vajon a külföldi tőkét működtető vállalkozások jobbára kedvezőbb pénzügyi eredményei egyben a költségvetési bevételeket is pozitívan befolyásolták-e? Nem érdektelen az sem, hogy vajon a már a magyarországi élelmiszeriparban megtelepedett külföldi tőke által termelt jövedelem hosszútávon a további termelés-bővítést, illetve fejlesztést szolgálja, vagy pedig a jövedelem elhagyja a magyar élelmiszeripart. E kérdések megválaszolása talán arra a kérdésre is választ ad, hogy stabilan és hosszútávon számolhatunk-e a külföldi tőke Magyarországon történő élelmiszeripari szerepvállalásával.

4.3.1. A külföldi tőke hatása az élelmiszeripari kibocsátásra

A vizsgált tizenegy év során az ágazat összes kibocsátásának közel 60 százalékát a külföldi tőkét is működtető vállalkozások termelték meg (állították elő). Kibocsátásuk 30 százalékkal haladta meg a csak belföldi tőkét működtető

vállalkozások termelését, mely folyó áron 2250 milliárd forint különbséget jelent. Ez egyrészt a két vállalkozási csoport eltérő színvonalú élömunka termelékenységéből adódik. Amennyiben a külföldi tőkét működtető vállalkozások kibocsátását a csak belföldi tőkét működtetők élömunka termelékenységével vesszük figyelembe, az ágazat tizenegy év alatt megtermelt összes kibocsátása közel 30 százalékkal, 4830 milliárd forinttal lenne kevesebb. Ez a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál azt jelentené, hogy kibocsátásuk megfelelő volt. **De ami még pregnánsabban emeli ki a külföldi tőke hatását, az az, hogy ez a 4830 milliárd forint kétszer akkora összeg, mint például a 2003. évi ágazati teljes termékkibocsátás (33. táblázat).**

33. táblázat

A belföldi tőkét működtető vállalkozások termelékenységi szintjével számított ágazati kibocsátás mérséklődés

Me.: milliárd forint

Megnevezés	Csak belföldi tőkével működő vállalkozások kibocsátása	Külföldi tőkét is működtető vállalkozások kibocsátása		
		mindenkori folyó áron	belföldi termelékenységi szinttel figyelembe véve	Eltérés
1993-2003 között összesen	7399	9650	4820	-4830

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4.3.2. A külföldi tőke hatása az élelmiszeripari exportra

Az elmúlt 11 év alatt az élelmiszeripari exportkibocsátás mind nagyobb hányadát a külföldi tőkével működő vállalkozási csoport adta (34. táblázat).

Ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi élelmiszerexport napjainkban már ismét elérje a 90' évek előtti szintet és továbbra is pozitív az ágazat külkereskedelmi szaldója.

Az áttekintett 11 év alatt 3146 milliárd forint volt az ágazat export árbevétele, melyből 2011 milliárd forint értékű exportot a külföldi tőkével működő vállalkozási csoport és 1135 milliárd forint értékűt pedig a csak belföldi tőkével dolgozó vállalkozások produkáltak. **Amennyiben a külföldi tőkével működő vállalkozások exportját a belföldiek export-hányadával számolnánk, úgy 11 év alatt 533 milliárd forinttal, 16,9 százalékkal lett volna kevesebb az ágazat exportja.** Ez a 11 évi összes nettó árbevétel 3,1 százalékkal mérsékelte volna. Az 533 milliárd forint értékű feltételezett exportkiesés egy évi, például a 2003. évi árbevétel 22,6 százalékának felel meg.

34. táblázat

A különböző vállalkozási csoportok összes értékesítéséből az export aránya

Me.: összes értékesítés=1

Év	A exportértékesítés aránya	
	külföldi	belföldi
	tőkével működő vállalkozásoknál	
1993	0,16	0,11
1994	0,17	0,12
1995	0,19	0,16
1996	0,23	0,16
1997	0,26	0,17
1998	0,25	0,16
1999	0,21	0,13
2000	0,22	0,15
2001	0,20	0,16
2002	0,19	0,15
2003	0,19	0,17

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

4.3.3. A megtermelt jövedelem és az ebből fizetett társasági adó eltérései

A külföldi tőkét működtető vállalkozások kedvezőbb tőkeellátottsága és ez által a hazainál lényegesen korszerűbb technológiai színvonala nem csak a gyorsabb ütemű termelésnövekedésben, a magasabb színvonalú munkatermelékenységben, hanem a nagyobb tömegű jövedelemtermelésben is természetes módon megjelent.

A külföldi tőkét működtető vállalkozási csoport mindenkor folyó áron számítva 1993. és 2003 között összesen közel 400 milliárd forint adózás előtti eredményt termelt, ami csaknem négyszer nagyobb jövedelemtömeget jelentett annál, mint amit a csak magyar tőkét működtető vállalkozások ugyanezen időszak alatt produkáltak. Mindeközben szintén 1993. és 2003 között a kétféle vállalkozási csoport által realizált és szintén folyó áron számított árbevétel tömeg között csak alig több mint 32-33 százalékos volt a különbség (35. táblázat). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy **tizenegy év alatt közel 250 milliárd forinttal, 49,6 százalékkal lett volna kevesebb az élelmiszeripari ágazat adózás előtti eredménye, ha a külföldi tőkét működtető vállalkozások is csak a belföldieket jellemző jövedelmezőséggel gazdálkodtak volna.**

35. táblázat

**Az árbevétel, a jövedelemtömeg és a jövedelmezőség eltérései a kétféle
vállalkozási csoportban 1993 és 2003 között**

Megnevezés	Árbevétel (milliárd Ft)	Adózás előtti eredmény (milliárd Ft)	100 forint árbevételre jutó eredmény (%)	Árbevétel (milliárd Ft)	Adózás előtti eredmény (milliárd Ft)	100 forint árbevételre jutó eredmény (%)	A külföldi tőkével működő vállalkozások által termelt többlet jövedelem (milliárd Ft)
	belföldi			külföldi			
1993-2003 között összesen	7399,3	104,9	1,42	9650,1	397,3	4,12	249,0

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A külföldi tőkével működő vállalkozások tehát a tárgyalt tizenegy év alatt egyharmaddal nagyobb tömegű árbevételt produkáltak, mint a csak belföldi tőkét működtetők. Mindeközben az általuk előállított adózás előtti eredmény közel négyszeresen meghaladta a csak belföldi tőkét működtetőkét. Ennek ellenére ez a vállalkozási csoport mindössze 30 százalékkal fizetett több adót, mint a csak belföldi tőkét működtető vállalkozási csoport (36. táblázat), így azután az egységnyi árbevételre jutó adófizetés tekintetében nem alakulhatott ki különbség a két vállalkozási csoport között.

36. táblázat

A fizetett adó tömege és az egységnyi árbevételre jutó társasági adóhányad

Megnevezés	Fizetett adó (milliárd Ft)	100 forint árbevételre jutó adó (Ft)	Fizetett adó (milliárd Ft)	100 forint árbevételre jutó adó (Ft)
	belföldi		külföldi	
1993-2003 között összesen	40,5	0,55	52,9	0,54

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

Az adózás előtti eredményhez képest lényegesen alacsonyabb hányadú adófizetési kötelezettség csak úgy alakulhatott ki, hogy a mindenkor szabályozó (adózási) rendszerbe épített adókedvezmények kialakításakor semlegesítésre került a jövedelemtömegtől is függő adófizetési kötelezettség. Mint ismert ennek eszköze illetve megvalósítási formája a fejlesztések eltérő mértékéhez kapcsolt adókedvezmény volt.

4.3.4. A külföldi tőke hatása a jövedelem-felhasználásra

A külföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban az eredménytömeghez viszonyított lényegesen alacsonyabb adófizetési kötelezettség automatikusan az eredmény felhasználás adózási kötelezettségen túli, egyéb felhasználási elemeire

irányítja a figyelmet. Ennek kapcsán a tizenegy év alatt kifizetett osztalékot (mint a vállalkozásból kivont eszközt) és a mérleg szerinti eredményt (mint vállalkozásfejlesztési lehetőséget) érdemes áttekinteni. Nem meglepő, hogy **a külföldi tőkével működő vállalkozási csoportban a belföldi tőkét működtető vállalkozásokét többszörösen meghaladó mértékű** (37. táblázat) – és **az eredmény tömegéhez viszonyítva lényegesen nagyobb arányú** (7. ábra) – összeget fizettek ki osztalékként.

37. táblázat

Az adózás előtti eredmény és a felhasználás arányai a kétféle vállalkozási csoportban (1993-2003)

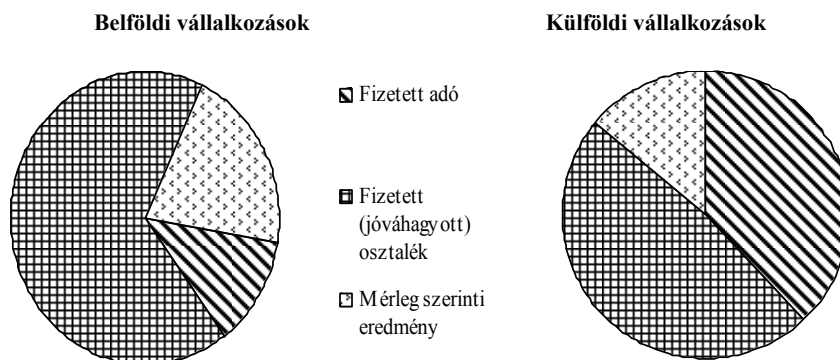
Megnevezés		Milliárd Ft
Csak belföldi tőkét működtető vállalkozások	Adózott eredmény	104,9
	Fizetett adó	40,5
	Kifizetett osztalék	51,2
	Mérleg szerinti eredmény	14,7
Külföldi tőkét működtető vállalkozások	Adózott eredmény	397,3
	Fizetett adó	52,9
	Kifizetett osztalék	287,0
	Mérleg szerinti eredmény	89,7

Forrás: Az APEH adatbázis alapján saját számítás.

A mindenkori szabályozás szerint kialakított (illetve az ennek hatására kialakult) **adófizetési kötelezettség miatt, a külföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban** a tizenegy év alatt **kifizetett osztalék meghaladja a mindenkori külföldi tőke legmagasabb értékét**. Az elmúlt tizenegy éves időszakban ugyanis a 2000. évben – amikor a legmagasabb volt az élelmiszeriparba befektetett külföldi tőke – is mindössze 218,1 milliárd forint volt a külföldi tőkét működtető vállalkozások jegyzett tőkéjének értéke. **Másképpen kifejezve ez azt jelenti, hogy a magyarországi élelmiszeriparba bejegyzett külföldi tőke a befektetőknek már teljes egészében megtérült, a befektetett legmagasabb összegnél is több mint 30 százalékkal magasabb összeget vontak ki eddig.**

7. ábra

Az eredmény felhasználási arányok (százalék)

Forrás: Az APEH adatbázis alapján saját számítás

4.3.5. A külföldi tőke hatása a megvalósított fejlesztésekre, illetve azok forrásaira

Az élelmiszeriparban megvalósult gazdasági folyamatok áttekintéséhez szervesen hozzátartozik az is, hogy vajon az áttekintett időszakban a fejlesztések, ezen belül is elsősorban a tárgyi eszközök bővülése milyen ütemben és nagyságrendben valósult meg. Nem utolsó sorban az is érdeklődésre tarthat számot, hogy ezek forrásai (saját tőke és hitel), miképpen alakultak.

A tárgyi eszközök (tehát a termelést szolgáló állóeszköz állomány) bővülése 1993. és 2001 között mindkét vállalkozási csoportban töretlen volt (38. táblázat). A különbség a megvalósított fejlesztések mértékében mutatkozott meg.

38. táblázat

A tárgyi eszközök állományának változása 1993. és 2003. között

Me.: milliárd forint

Év	A tárgyi eszközök	A hosszú lejáratú kötelezettségek	A tárgyi eszközök	A hosszú lejáratú kötelezettségek
	1993. évhez viszonyított növekedése			
	Belföldi		külföldi	
1994	-1,3	-	57,0	1,1
1995	1,9	6,0	70,1	-4,2
1996	5,9	6,2	81,2	2,5
1997	27,9	9,4	112,1	15,0
1998	39,2	11,3	142,8	14,3
1999	54,6	10,8	160,1	-3,0
2000	71,4	14,7	164,5	26,2
2001	88,0	15,1	194,6	21,6
2002	149,8	20,5	194,2	41,3
2003	197,1	24,7	163,5	17,3

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A 2001. év után a külföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban csökkenni kezdett a tárgyi eszközök állománya, s ez megerősíti azt a korábban leírt állítást miszerint az utóbbi években megindult, s mind jobban felgyorsult a külföldi tőke kivonása az élelmiszeriparból. Ugyanakkor kedvező tendenciaként rajzolódik ki, hogy ugyancsak ebben az időszakban a hazai tőkével működő vállalkozások eszközbővülése is felgyorsult, ezáltal a termékkibocsátásban való szerepük is erősödött. Sajnos az utóbb említett vállalkozási csoportban az élömunka termelékenysége, nem utolsó sorban a termelés jövedelmezősége alacsonyabb, ami az élelmiszeripar versenyképességének mérséklődését jelentheti.

Érdemes továbbá szót ejteni arról is, hogy a külföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban az utolsó 2003. évet kivéve mindvégig magasabb volt a fejlesztésekhez igénybevett hosszú lejáratú hitelek tömege és így az ezekből megvalósított fejlesztések volumene is, ami természetesen nagyban

hozzájárulhatott a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásokénál gyorsabb ütemű fejlődéshez. Úgy tűnik a hitelezésben résztvevők rendkívül óvatos (kockázatot kerülő) finanszírozási politikája a lehetőségekhez képest mérsékeltén segítették a csak belföldi tőkével működő élelmiszeripari vállalkozások fejlesztéseit.

Összefoglalás

1. Magyarország jóval korábban nyitott a külföldi befektetők felé mint más kelet- és közép európai államok, s igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy vezető szerepe legyen a külföldi működő tőke befogadásában. A külföldi tőkebevonás feltételeit rögzítő törvény megjelenése óta, tehát 1988-tól a tőkebeáramlás ösztönzése, a jogbiztonság garantálása és a tulajdon védelmének biztosítása a magyar gazdaságpolitika fontos része volt. Ennek köszönhetően a kilencvenes évtized közepén az Európai Unióhoz 2004-ben újonnan csatlakozott országok közül még Magyarországra irányult a legnagyobb összegű külföldi működő tőke. Az utóbbi években azonban a vezető szerepet átvette Csehország, és Lengyelország is megelőzött bennünket (ugyanakkor az említett országokban a befektetések jelentős része az utóbbi években is még mindig a privatizációhoz kapcsolódott).
2. A külföldi tőkebeáramlásának folyamata mérsékelten érintette a magyar mezőgazdasági ágazatot. Feltehetően ebben szerepet játszott (illetve játszik) az, hogy külföldi magán- és jogi személyek termőföldszerzése korlátozva van. Nem javította a tőkevonzó képességet a mezőgazdaság közismerten alacsony jövedelmezősége sem.
3. A vizsgált időszakban (1993-2003) lezajlott tulajdonosi szerkezetváltozást mutatja, hogy amíg 1992-ben a szövetkezetek az ágazat összes jegyzett tőkéjének még 47 százalékát tudhatták magukénak, addig ez az arány egy év alatt 18 százalékra zsugorodott, s 2002-ben pedig már csak 7 százalékot tett ki. Az 1993-ra kialakult tulajdonosi szerkezethez viszonyítva a belföldi magánszemélyek jegyzett tőkéje is csökkent az elmúlt 11 évben (62,8 százalékról 47,4százalékra). A mezőgazdasági termelésből kivonuló belföldi magánszemélyi tulajdon egyrészt a belföldi társaságok tulajdonába került át (részesedésük az 1993. évi 3,3 százalékról 23,3 százalékra nőtt), másrészt **2000-ig folyamatosan emelkedett a külföldiek szerepvállalása**. A mezőgazdaság jegyzett tőkéjéből 1993-ban csupán 2,4 százalék, 7,3 milliárd forintnyi volt a részesedésük, 2000-ben azonban a 32,6 milliárd forintos tulajdoni hányaddal már 11,2 százalékot tudhattak magukénak. Ez a tulajdoni arány 2002-re 8,6 százalékos szintre esett vissza. A külföldi tulajdonú jegyzett tőke összege 2003-ban újra nőtt, elérte a 24,5 milliárd forintot, részesedése 0,6 százalékponttal emelkedett.
4. A vizsgált időszak végére a mezőgazdasági tevékenységbe bevont **külföldi tőke kétharmada a növénytermelési és kertészeti ágazatokban szerzett érdekeltséget**. Ezen belül is kiemelkedik a **gyümölcs, szőlő- és fűszernövény ágazatok tőkevonzása**, ahol a jegyzett tőke mintegy fele a külföldiek tulajdonában található. A gabonafélék termelése az utóbbi években egyre kisebb érdeklődést keltett. **Az állattenyésztési profilú vállalkozásokban a mezőgazdaság külföldi tőkéjének alig harmada volt megtalálható 2003-ban. Ezen belül is a külföldiek elsősorban az Európai Unió piacsabályozása által leginkább korlátozott szarvasmarha-ágazatba fektettek be.**

5. A külföldi befektetők igyekeztek meghatározó tulajdoni részesedést szerezni azoknál a vállalkozásoknál, ahol megjelentek. Erre utal, hogy a külföldi tőke 94 százaléka a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban koncentrálódott, s ezen belül a külföldi tőke több mint 60 százaléka a teljes egészében külföldi kézben levő gazdaságok rendelkeztek.
6. A vizsgált 11 évben a mezőgazdaság nettó árbevétele több mint háromszorosára nőtt. **A külföldi tulajdonban lévő vállalkozások termékkibocsátásának bővülése 1993–1997 között volt a legmarkánsabb. Míg 1993-ban az ágazat összes kibocsátásának mindössze 5,3 százalékat adták, 1997-re ez az arány már 10,0 százalékra emelkedett.** Ebben az időszakban a külföldi tulajdonú vállalkozások árbevételének bővülése lényegesen dinamikusabb volt, mint a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásoké. 1997 után a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások már növelni nem, csak megtartani tudták árbevételi részesedésüket.
7. A különböző vállalkozási csoportok (többségi külföldi érdekeltséggel rendelkező, illetve csak belföldiek tulajdonában levő vállalkozások) árbevételi szerkezetének jellemző és pregnáns eltérései (a rendelkezésre álló legfrissebb, 2003. évi adatok alapján) a következők:
- A többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozások körében **a szántóföldi növénytermesztési profilú gazdaságok** adják az árbevétel 60 százalékát, miközben a csak hazai tőkével dolgozó vállalkozásokban a szántóföldi növényeket termeszto gazdaságok az összes árbevételnek csak 35 százalékát realizálják.
 - A **szarvasmarha-tenyésztésre szakosodott gazdaságok** árbevételi aránya szintén a többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozásokban magasabb. E gazdaságok adják a többségi külföldi tulajdonban lévő vállalkozási csoportban az összes árbevétel 21 százalékát, miközben a csak belföldi tőkét működtető csoport árbevételéből mindössze 10 százalékkal részesednek.
 - A csak belföldi tulajdonú vállalkozásokban a **sértés- és a baromtartó gazdaságok** árbevételi súlya meghatározóbb, mint a többségi külföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban. Előbbi csoportban a sertés-tenyésztő gazdaságok 10 százalékkal, a baromfitenyésztők 13 százalékkal részesednek az összes árbevételből. Ugyanezen arányok a többségi külföldi tulajdonú vállalkozási csoportban lényegesen alacsonyabbak, a sertéstartóknál 5 százalékot, a baromfitartóknál mindössze 2 százalékot tesznek ki. Vagyis a külföldi tőke tartózkodó ezekkel az ágazatokkal szemben.
 - A **mezőgazdasági szolgáltatásokra specializálódott vállalkozások** árbevételi aránya a külföldi tulajdonú vállalkozásoknál alig 3 százalék, szemben a magyar tulajdonú cégek 12 százalékaival. A kertészet és a szőlészet területén nincs lényeges eltérés a két csoport között.
8. Egy foglalkoztatottra vetítve **a külföldi érdekeltségű vállalkozások 2003-ban közel kétszeres, ezen belül a száz százalékban külföldi tulajdonban lévők mintegy 2,4-szer akkora árbevételt értek el, mint a száz százalékban hazai tulajdonban lévők.** Ugyanakkor az egy foglalkoztatottra jutó nettó árbevétel

(összehasonlítható árakon) a vizsgált időszak alatt nagyobb mértékben nőtt a hazai tulajdonban levő vállalkozásoknál, ami bizonyos felzárkózási tendenciára utal.

9. A vizsgált időszak átlagában a **többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban a száz forint nettó árbevételre jutó üzemi tevékenység eredménye (5,33 Ft/100 Ft) mintegy tíz százalékkal haladta meg a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőkét.** Jóval nagyobb (60 százalékos) a **többségi külföldi tulajdonú vállalkozások előnye az árbevételarányos adózás előtti eredményt** tekintve. (A mutatók értéke: 3,04 Ft/100 Ft, illetve 1,91 Ft/100 Ft). Ez főként a jobb pénzügyi helyzetükkel, a gazdálkodásukat terhelő alacsonyabb kamatköltségekkel magyarázható. Figyelemre méltó az is, hogy a 2003. év kedvezőtlen időjárási hatásai lényegesen jobban érzékelhetőek voltak a belföldi tulajdonban levő vállalkozásoknál, mint a külföldi érdekeltségben működőknél.
10. A **többségi külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkére jutó adózás előtti eredménye (4,51 Ft/100 Ft, ami önmagában nagyon szerénynek minősíthető) a vizsgált időszak átlagában 52 százalékkal magasabb volt, mint a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásoké (2,97 Ft/100 Ft).** Az összes tőkére vetített adózás előtti eredményt tekintve lényegesen kisebb (mindössze 10 százalékos) volt a többségi külföldi érdekeltségű vállalkozások hatékonyság előnye. Jellemzője a külföldi tőkének, hogy elsősorban a nagy gazdaságok felé törekedett, ami a hatékonyság szempontjából eleve kedvező helyzetet eredményezett.
11. A **kilencvenes évtized első éveiben a külföldi tőkebefektetés egyik kiemelt célpontja az élelmiszeripar volt.** A rendkívül gyors vállalat-felvásárlás és a megvalósított tőkeemelés hatására 1993-ban a (vizsgált) **élelmiszeripar összes jegyzett tőkéjének már 43 százaléka volt külföldi tulajdonban. Ez a részesedés 2000-re meghaladta a 60 százalékot.**
12. Az egyes élelmiszeripari szakágazatok között **nagy eltérések mutatkoztak a tőkevonzó képesség tekintetében.** A kilencvenes évek elején azokban az ágazatokban vált meghatározóvá a külföldi tőke (80 százalék feletti jegyzett tőkében való részesedéssel), amelyek mögött jól kiszámítható biztos és stabil belföldi piac (értékesítési lehetőség) volt valószínűsíthető. Az ún. **élvezeti cikkeket gyártó ágazatok** többsége ilyen volt. A növényolajiparban a privatizáció előtt is meglevő nagyvállalati monopolhelyzet, míg a cukorgyártásban az EU belső piacának korlátai alól történő kiszabadulás lehetősége játszott szerepet a külföldi tőke erős térnyerésében.
13. A **dinamikusan növekvő tőkebefektetési tendencia 2000 után megtört, s azóta minden évben, kisebb-nagyobb mértékben mind a jegyzett tőke, mind pedig a külföldi tőke csökken az élelmiszeriparban.** A kilencvenes évtized végén a mind nyilvánvalóbbá váló világgazdasági recesszió magyarországi hatásainak elkerülésére belföldi keresletbővítő célú gazdaságpolitikai intézkedések kerültek kidolgozásra. Úgy tűnik, az élelmiszeriparba befektetők

nem bíztak e gazdaságpolitikai váltás sikerességében, és az élelmiszerfogyasztás visszaesésével számoltak. Ezért csaknem minden szakágazatra kiterjedő tőkekivonásba kezdtek. Ennek hatására **az üdítőital-gyártásból, a söripari termékek gyártásából, a máshova nem sorolt egyéb élelmiszeripari termékek gyártásából, az édesiparból, a malomipari termék-gyártásából, a gyümölcs- és zöldségfeldolgozásból, továbbá a húsiparból is tőkét vontak ki.** Mindezek eredményeképpen az élelmiszeripar egészében a külföldi tőke jegyzett tőkében való aránya a 2000. évi csúcsponthoz képest mérséklődött. A közelmúltban a dohány- és az édesipari szakágazatokban több multinacionális vállalkozás jelentette be, hogy megszünteti magyarországi termelését, és ezt követően megkezdte tevékenységének ún. régióközpontokba történő áthelyezését. **Sajnos úgy tűnik, Magyarország egyetlen termék vagy termékcsoport termelése tekintetében sem válik régióközponttá.**

14. A külföldi tőkével működő vállalkozások 1993-2002 között termék-kibocsátásukat közel 30 százalékkal növelték, miközben a csak belföldi tőkével működőké mérsékeltén ugyan, de csökkent. **A 2000. évet megelőző időszakban az élelmiszeriparban jelentkező többletkibocsátás teljes egészében a külföldi tőkét is működtető vállalkozásokhoz kapcsolódik.** Az élelmiszeripar gyors ütemű exportbővülése is jobbra a külföldi tőkével működő vállalkozásokhoz tapad. Így azután nem meglepő, hogy 2002-ben az összes élelmiszeripari vállalkozás alig több mint 12 százalékat képviselő külföldi tőkével működő vállalkozás csoport az ágazat összes exportjának 63 százalékat produkálta. A 2000. évben, illetve utána alapvető változás következett be, a külföldi tőkével működő vállalkozások termékkibocsátása mérséklődött, a csak hazai tőkével működőké pedig bővülni kezdett. **A 2000. évet követően növekvő élelmiszeripari termékkibocsátás teljes egészében a csak belföldi tőkével működő vállalkozásokhoz kapcsolható, méghozzá úgy, hogy a külföldi tulajdont is működtetők termelés-csökkenéséből származó kiesést is pótolni tudták.** Így 2000. és 2003 között e vállalkozási csoport termelés-bővülési üteme a szakágazatok többségében nagyobb volt, mint a többségében külföldi tőkével működő vállalkozásoké.

15. Az élelmiszeripar egészében 1993 és 2003 között több mint 20 százalékkal csökkent az élőmunka-felhasználás, miközben a változatlan áron számított termelés – tehát a termékkibocsátás volumene – 13 százalékot meghaladó mértékben nőtt. E két tényező hatására az élőmunka termelékenysége közel 40 százalékkal javult. Mint említettük az ágazat kibocsátásának (volumen) bővülése 2000-től egyre határozottabban a csak belföldi tőkét működtető vállalkozási csoporthoz kapcsolódik. E váltás pedig az ágazati termelékenység tekintetében jelentős veszteséggel járt, hiszen **a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásoknál az élőmunka termelékenysége számottevően alacsonyabb, mint a külföldi tőkét működtető cégeknél.** Amennyiben ez a tendencia 2003. után is folytatódik, úgy egységnyi kibocsátás egyre alacsonyabb termelékenységgel kerül előállításra, s ezáltal az élelmiszeripari ágazat versenyképessége határozottan romolhat.

- 16. A külföldi tőkét is működtető vállalkozások alacsonyabb élőmunka-felhasználása és az így kialakuló nagyobb termelékenység egyben egy konzekvensen magasabb eszköz-felhasználással párosul.**
- 17. Tizenegy év alatt az ágazat nyereségtermelő-képessége jelentősen változott.** Az 1993. évi alig több mint 21 milliárd forintos üzemi tevékenység eredménye a 2002. év végén már meghaladta a 120 milliárd forintot, s ez közel hatszorosa az 1993. évinek. E látványos bővülés ráadásul egy töretlen fejlődést jelez, hisz a nyereségtömeg egy év kivételével minden évben meghaladta az előző évit. Az élelmiszeripari nyereség 2003. évi visszaesése az alapanyag-termelést jelentősen mérséklő kedvezőtlen időjárással hozható összefüggésbe. **Kedvező tendenciaként értékelhető, hogy az utolsó öt évben az élelmiszeripar egészének árbevétel-arányos jövedelme kezdett felzárkózni a nemzetgazdasági átlaghoz.** Az utolsó négy-öt év átlagát vizsgálva a lemaradás már nem volt számottevő. A többségében külföldi tőkével működő vállalkozások rendre kedvezőbb értékeket produkáltak: **mind az egységnyi árbevételre, mind pedig az egységnyi saját tőkére jutó üzemi eredmény a külföldi tőkét is működtető vállalkozási csoportban a magasabb.**
- 18. A két összehasonlított vállalkozási csoport üzemi tevékenysége eredményének árbevételre és saját tőkére vetített mutatói a kiegyenlítődés irányába mozdultak el. Ezzel szemben az adózás előtti eredmény ugyancsak árbevételre és saját tőkére vetített értékei nemhogy közelítenének, hanem még erőteljesebb különbségek alakulnak ki.** E kedvezőtlen változás a két vállalkozási csoport eltérő tőkeellátottságára vezethető vissza. A csak belföldi tőkével működő vállalkozási csoportban a gazdálkodás során működtetett idegen tőke valamennyi évben meghaladta a külföldi tőkével működő vállalkozási csoport hasonló értékét. Természetesen az alacsonyabb tőkeellátottság a vállalati működtetés során mindenkor egy magasabb hiteligényt követel, s e magasabb hitellel való gazdálkodás a kamatköltségeken keresztül a pénzügyi tevékenység pozícióját rontja. **A csak belföldi tőkét működtető vállalkozási csoportban a pénzügyi tevékenység eredménye emiatt mindig kedvezőtlenebbül alakult, mint a külföldi tőkét is működtető vállalkozási csoportban.**
- 19. A külföldi tőke élelmiszeripari szerepvállalásából származó fontosabb eredmények és hatások vizsgálatával az alábbi következtetéseket lehet levonni:** A két vállalkozási csoport között igen jelentős termelékenységi különbség van. Amennyiben a külföldi tőkét működtető vállalkozások kibocsátását a csak belföldi tőkét működtetők termelési színvonalával vesszük figyelembe, **az ágazat tizenegy év alatt megtermelt összes kibocsátása közel 30 százalékkal, 4830 milliárd forinttal lenne kevesebb.** Ez a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál azt jelentené, hogy kibocsátásuk megfeleződött volna. A 4830 milliárd forint kétszer akkora összeg, mint például a 2003. évi ágazati teljes termékkibocsátás.
- 20. Amennyiben a külföldi tőkével működő vállalkozások exportját a belföldiek export-hányadával számolnánk, úgy 11 év alatt 533 milliárd forinttal, 16,9**

százalékkal lett volna kevesebb az ágazat exportja. Ez a 11 évi összes nettó árbevétel 3,1 százalékkal mérsékelte volna. Az 533 milliárd forint értékű feltételezett exportkiesés egy évi, például a 2003. évi árbevétel 22,6 százalékának felel meg.

- 21. Az 1993. és a 2003. évek között a külföldi tőkét működtető vállalozási csoport mindenkor folyó áron számítva összesen közel 400 milliárd forint adózás előtti eredményt termelt, ami csaknem négyszer nagyobb jövedelemtömeget jelentett annál, mint amit a csak magyar tőkét működtető vállalkozások ugyanezen időszak alatt produkáltak.** Mindeközben a kétféle vállalozási csoport által realizált árbevétel tömeg között csak alig több mint 32százalékos volt a különbség. Így tizenegy év alatt közel **250 milliárd forinttal lett volna kevesebb az élelmiszeripari ágazat adózás előtti eredménye**, ha a külföldi tőkét működtető vállalkozások is csak a belföldieket jellemző jövedelmezőséggel gazdálkodtak volna.
- 22. A külföldi tőkével működő vállalkozások közel négyszer nagyobb adózás előtti eredményéhez azonban nem tartozott többszörös adófizetés.** Ezért nem meglepő, hogy a külföldi tőkével működő vállalozási csoportban lényegesen nagyobb arányú összeget fizettek ki osztalékként.
- 23. A külföldi tőkét működtető vállalozási csoportban a tizenegy év alatt kifizetett osztalék meghaladja a mindenkor külföldi tőke legmagasabb értékét.** Másképpen kifejezve ez azt jelenti, hogy a magyarországi élelmiszeriparba befektetett külföldi tőke a befektetőknek már teljes egészében megtérült, a befektetett legmagasabb összegnél is több mint 30 százalékkal magasabb összeget vontak ki.
- 24. Az 1993. és a 2001. év között a tárgyi eszközök (tehát a termelést szolgáló állóeszköz állomány) bővülése mindkét vállalozási csoportban töretlen volt.** Ezt követően azonban a külföldi tőkét működtető vállalozási csoportban kisebb mértékben csökkenni kezdett a tárgyi eszközök állománya.
- 25. A külföldi tőkét működtető vállalozási csoportban – az utolsó 2003. évet kivéve – mindvégig magasabb volt a fejlesztésekhez igénybevett hosszúlejáratú hitelek tömege,** ami természetesen nagyban hozzájárulhatott a csak belföldi tőkét működtető vállalkozásokénál gyorsabb ütemű fejlődéshez.

Summary

The share of foreign capital and its effect on the efficiency in agriculture and food industry

1. In Hungary the markets were opened much earlier for foreign investors than in the other East and East European countries and Hungary tried to do everything to take the lead in receiving foreign operating capital. Since the Act on Capital Investment was issued, that is since 1988, the encouragement of capital investment; the guarantee of legal security and of private property are essential elements of the Hungarian economic policy. As a result of this in the middle of the nineties the foreign capital investment was the largest in Hungary from among the new Member States of the European Union. In the last years the Czech Republic and also Poland took the lead over Hungary (however, in the above-mentioned countries investments were connected to privatisation even in the last years)
2. The foreign capital inflow only slightly affected the Hungarian agricultural sector. Presumably, this was (or rather, is) due to the fact that land acquisition by foreign natural and legal persons is limited. The low profitability of agriculture was not attractive for the capital either.
3. During the period analysed (1993-2003) the change in the property structure shows that in 1992 the cooperatives accounted for 47 % in the total registered capital of the sector and after one year this share shrank to 18%. In 2002 it accounted for only 7%. Similar to the property structure of 1993 the registered capital of Hungarian natural persons also decreased during the last 11 years (from 62.8 % to 47.4 %). On the one hand, the property of Hungarian natural persons abandoning agriculture was transferred to Hungarian associations (their share increased from the 3.3% of 1993 to 23.3) and, on the other hand, **the share of foreigners increased gradually by 2000**. In 1993 they accounted for only 2.4% in the registered capital of agriculture, that is HUF 7.3 billion, but by 2000 their share increased to HUF 32.6 billion, that is, 11.2%. This property share dropped to 8.6% by 2002. In 2003 the amount of registered capital in foreign ownership started to increase again and reached HUF 24.5 billion, that is, it increased by 0.6%.
4. By the end of the period analysed **two third of foreign capital invested in the agriculture acquired shares in crop production and horticulture. The capital attraction of vine-growing, fruit and herbs production were outstanding**, in these sectors almost half of the registered capital is in foreign ownership. The interest in cereal production has recently decreased. Concerning the enterprises engaged in animal production only one third of the registered capital of agriculture was in foreign ownership in 2003. **Foreigners invested first of all in the beef sector, which is a strictly regulated market organisation of the EU.**
5. **Foreign investors tried to acquire the majority of shares of the enterprises in which they had a share.** This is shown by the fact that 94% of foreign capital

concentrates in holdings where the majority of the capital is in foreign ownership and in which the holdings totally in foreign ownership have 60% of the foreign capital.

6. During the 11 years analysed the net sales revenue of agriculture increased threefold. **The output increase of foreign holdings was the most significant between 1993-1997. In 1993 they accounted for only 5.3% in the total input while by 1997 this share increased to 10.0%.** During this period the sales revenue increase of enterprises in foreign ownership was much more dynamic than that of enterprises operated by only Hungarian capital. After 1997 the enterprises in foreign ownership could no longer increase their share in sales revenue they could only maintain their share.
7. The characteristic and significant deviances of the sales revenue structure of the various groups of holdings (holdings with majority foreign capital or in only Hungarian ownership) are as follows (based on the most recent data of 2003):
 - Concerning the companies in majority foreign ownership 60 percent of the sales revenue originates **from holdings of arable crop production**, while in the cases of holdings operated by only Hungarian capital only 35 percent of the total sales revenue originates from arable crop production.
 - The share of **specialist cattle breeding holdings** of majority foreign capital in the sales revenue is also higher. In the holding group of majority foreign capital these holdings account for 21 percent in the total sales revenue, while the share of the holding group operating only by Hungarian capital is only 10 percent.
 - The share of **pig and poultry breeding holdings** in Hungarian ownership in the sales revenue is more determinant than that of the holdings of majority foreign capital. In the former group the share of pig breeding holdings is of 10 percent, while that of poultry breeders 13 percent in total income. The above shares are significantly lower in the group of holdings with majority foreign capital, as for pig breeders it accounts for 5 percent, while for poultry breeders only for 2 percent. This means that foreign capital is reluctant to invest in these sectors.
 - Regarding the **specialist holdings in agricultural services** the share of holdings in foreign ownership is only 3 percent in the total sales revenue, while those in Hungarian ownership accounts for 12 percent. In horticulture and vine growing there is no large difference between the two groups.
8. **In 2003 the sales revenue per employee generated by holdings with foreign capital is almost the double of that generated by holdings in 100 percent Hungarian ownership; the holding of 100 percent foreign ownership generated 2.4 times more sales revenue.** However, during the period analysed the net sales revenue per employee (at comparable prices) increased more than that of holdings in Hungarian ownership. Regarding the production this indicates a tendency of catching up.

9. Concerning the average of the period analysed **the profit of agricultural production per HUF 100 net sales revenue (HUF 5.33 /HUF 100) of holdings of foreign capital is 10 percent larger than that of holdings totally in Hungarian ownership. The profit before tax as a proportion of sales revenue of holdings in majority foreign capital is much larger (60 percent)** (indicators: HUF 3.04/HUF 100, and HUF 1.91/HUF 100). The reason of this is mainly their better financial situation and lower interest rates of farming. It is interesting that the effects of unfavourable weather conditions of 2003 were much larger in holdings in Hungarian ownership than in holdings operated by foreign capital.
10. Regarding the average of the period analysed **the profit before tax of holdings in majority foreign capital per own capital (HUF 4.51/HUF 100, which is a rather low value in itself) was 52 percent higher than that of holdings in Hungarian ownership (HUF 2.97/ HUF 100)**. The efficiency ahead of holdings in majority of foreign capital per total capital is lower (only 10 percent) if we take into account the profit before tax. For foreign capital it is characteristic that it targets large-scale holdings and for the efficiency this resulted a favourable situation.
11. **In the first years of the ninetieth the main target of foreign investments was the food industry.** In 1993 following the enterprise acquisition and capital increase **43 percent of the total registered capital in food industry (of the analysis) was in foreign hands. By 2000 this share exceeded 60 percent.**
12. There are **large differences between the various sectors of food industry.** By the beginning of the ninetieth foreign capital became significant (share in foreign capital over 80 percent) in those sectors where a secure and stable domestic market (sales potentials) was present. Such were most of **the sectors producing consumer goods**. In the large-scale vegetable oil production the monopoly position while in sugar manufacture the opportunity of the internal market of the EU were significant in the increasing role of foreign capital.
13. **After 2000 the dynamically increasing tendency of capital investment broke and since then the share of both registered and foreign capital decreases in the food industry.** At the end of the ninetieth economic measures were taken in Hungary to increase the domestic consumption in order to avoid the obvious effects of the economic recession. It seems that the investors of food industry did not trust in the economic transition and took into account a probable decline in food consumption. Therefore, in almost all sectors the withdrawal of capital was started. Consequently **capital was also withdrawn from soft drink production, beer and malt production, of the manufacture of other food products, of sweets, of mill-industry products, of fruit and vegetable production and meat processing.** As a result of all these the share of foreign capital in total capital of food industry decreased compared to the top value of 2000. Recently several multinational enterprises engaged in manufacture of tobacco and sweets have announced to close down the production in Hungary and following the announcement they started to transfer the production to regional centres.

Unfortunately, it seems that Hungary will not become a regional centre for a single product of product group.

- 14. Between 1993-2003 the enterprises with foreign capital increased their output by about 30 percent, while that of operating with domestic capital slightly decreased. During the period before 2000 the total surplus output of food industry was generated by enterprises, which are operated also by foreign capital.** The rapid export increase in the food industry originates from the enterprises supplied with foreign capital. Therefore, it is not astonishing that the enterprise group with foreign capital accounting for slightly more than 12 percent in the food industrial enterprises generated 63 percent of the total export of the sector. **Following 2000 and afterwards essential changes took place; the output of the enterprises with foreign capital decreased and that of the enterprises with Hungarian capital started to increase. The increasing food industrial output was only generated by the enterprises with domestic capital in such a way that the deficiency due to the enterprises with foreign capital could also be made up. This way concerning the majority of the sector the rate of production increase in this enterprise group was larger than that of the enterprises with foreign capital between 2000-2003.**
- 15. In the whole food industry between 1993 and 2003 the labour input decreased by more than 20 percent while the production at constant prices – that is, the volume of the output – increased by more than 13 percent. As a result of these two effects the productivity of labour improved by more than 40 percent.** As we mentioned above from 2000 on the output increase (volume) of the sector is more and more significantly connected to the enterprise group operated only by Hungarian capital. Regarding the profitability of the sector this transition induced a considerable loss since **in the enterprises operated by only Hungarian capital the profitability of labour is much lower than that of the enterprises operated by foreign capital.** If after 2003 this tendency continues then the profitability of the production per output unit will decrease and thus the competitiveness of food industry will definitely decrease.
- 16. The low level of labour input in the enterprises operating also with foreign capital and the high productivity is a consequence of the high level of technical efficiency.**
- 17. During the last 11 years the profitability of the sector has changed significantly.** In 1993 the profit of production was HUF 21 billion; by the end of 2002 it exceeded HUF 120 billion. It exceeded six times the level of 1993. This outstanding increase indicates a gradual development since – with the exception of one year - the volume of profit exceeded every year the level of the preceding year. The profit drop in food industry of 2003 was due to the unfavourable weather conditions affecting significantly the raw material production. **It is a favourable tendency in the whole food industry that during the last five years the income as a proportion of sales revenue is catching up to the national average.** By analysing the average of the last four-five years the short

fail was not significant. The enterprises operated in majority by foreign capital generate more and more profit; **in the group of enterprises operated also by foreign capital the profit both per sales revenue unit and per own capital unit is higher.**

18. **The profit indicators per sales revenue unit and own capital unit of the two enterprise groups compared started to equalize. On the contrary, the profit before tax also per sales revenue unit and own capital unit did not at all approach to each other; the differences are rather getting more and more significant.** This unfavourable change is due to the different capital supply of the two groups of enterprises. In the enterprise group operated by only Hungarian capital the foreign capital operated in the course of management exceeded the level of the enterprise group operated by foreign capital. Of course, in the management of a low level of capital requires a high level of credit and the management of this credit of high level - due to the interest rates - decreases the financial position. **In the enterprise group operated by only Hungarian capital the profit of financial activities is always lower than in the enterprise group operated also by foreign capital.**
19. By analysing the most important data and effects due to the foreign capital invested in the food industry the conclusions drawn are as follows. There are significant differences in profitability between the two enterprise groups. If we take into account the output of the enterprises operated by foreign capital at the production level of the enterprises operated only by Hungarian capital **the total output produced during the last 11 years would be by 30 percent, that is by HUF 4830 billion lower.** Concerning the enterprises operated by foreign capital this means that the output would be halved. The amount of HUF 4830 is double of the total output of the sector in 2003.
20. By taking into account the export of the enterprises operated by foreign capital at the level of the enterprises operated by Hungarian capital **the export of the sector during the last 11 years would be less by HUF 533 billion, that is by 16.9 percent.** The total net sales revenue of 11 years would be reduced by 3.1 percent. The export loss of HUF 533 billion assumed is equal to 22.6 percent of the annual revenue of 2003.
21. **Between 1993 and 2003 the enterprise group operated by foreign capital generated in total at current prices approximately HUF 400 billion profit before tax. The volume of it is almost four times more than that produced by the enterprises operated by only Hungarian capital.** Between the sales revenue generated by the two types of enterprise group the volume difference was only a little more than 32 percent. Consequently, during the last 11 years **the profit before tax of the food industry would approximately be lower by HUF 250 billion** if the profitability of the enterprises operated by foreign capital were similar to those operated by only Hungarian capital.

22. The four times more profit before tax **did not, however, mean several times more tax payment.** Therefore, it is not astonishing that the enterprises operated by foreign capital paid a large, unproportioned volume of dividend.
23. **During the 11 years the dividend paid by the enterprise group operated by foreign capital exceeds the highest level that be of foreign capital.** This means that the foreign capital invested in the Hungarian food industry has already returned in total; and an amount by more than 30 percent of the highest amount invested has already been drawn out.
24. Between 1993 and 2001 the increase of the assets (fixed assets of production) was continuous in both groups of enterprises. However, following this period the amount of fixed assets of the enterprises operated also by foreign capital started to decrease slightly.
25. In the enterprise group operated by foreign capital – with the exception of the last year, of 2003 – the volume of the long-term credits required for the developments was always higher. Of course this contributed to a more significant development of the enterprises than those operated by only Hungarian capital.

Kivonat

A tanulmány a külföldi tőke élelmiszergazdasági szerepvállalásával foglalkozik. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar 1993-2003 évek közötti gazdálkodási adatait áttekintve bemutatásra kerül, hogy a termelés növekedésében, az élőmunka termelékenységében, a gazdálkodás eredményességében (jövedelmezőségében), nem utolsó sorban a képződött eredmény felhasználásában milyen változások történtek, illetve ebben a külföldi tőke milyen szerepet játszott. Ezen túl az is kiderül, hogy Magyarország jóval korábban nyitott a külföldi befektetők felé, mint más kelet és közép európai állam. A jogbiztonság garantálása, a tulajdon védelmének biztosítása, egyaránt a tőkebeáramlás ösztönzését szolgálta a 90-es évtized elején. Ekkor hazánk a térség egyik legaktívabb tőkeimportőrének számított.

Abstract

The share of foreign capital and its effect on the efficiency in agriculture and food industry

The paper provides an analysis on the role of foreign capital in the Hungarian food industry. On the basis of the financial data of agriculture and food industry of 1993-2003 the changes in the increase of production, in labour and management efficiency (profitability) and last but not least the changes in the use of the profit generated are presented together with the role of foreign capital. In addition it becomes clear that Hungary opened its market for foreign investors much earlier than the other Central and Eastern European countries. At the beginning of the ninetieth the legal security and the protection of private property encouraged the capital inflow. That time Hungary was one of the most active countries of capital import.

Felhasznált irodalom

1. **A külföldi működő tőke Magyarországon 1997-1998.** Budapest: Központi Statisztikai Hivatal (2000).
2. **AKII (1995): A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek tőkeösszetétele.** Budapest : Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
3. **AKII (1998a): A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek gazdálkodásának főbb adatai 1993-1997.** Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (1998).
4. **AKII (1998b): Az élelmiszeripari szervezetek név- és címjegyzéke 1997.** Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (1998).
5. **AKII (1999): Az élelmiszeripari szervezetek név- és címjegyzéke 1999. május 31-én.** Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
6. **Alvincz J. – Tanka E. – Udovecz G. (1994): A külföldi tőke megjelenése a magyar élelmiszergazdaságban.** Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 1994, pp. 75. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
7. **Alvincz József (1997): Az élelmiszeripari vállalatok működési feltételei az átalakulás éveiben. Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában.** Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 1997, no. 4. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
8. **Alvincz J. – Szűcs I. (1998): Az élelmiszergazdaság szerkezete.** Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 1998, no. 14. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
9. **Angelusz R. – Tardos R. (1997): Az átalakulás és a közvélemény arcai.** Társadalmi Szemle, vol. 1997, no. 3.
10. **Antal K. – Guba M. – Kovács H. (2004): A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban.** Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 2004, no. 3. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
11. **Antalóczy Katalin (2001): Magyarországi működőtőke-export – nemzetközi kitekintésben.** Külgazdaság, vol. 45, no. 7-8.
12. **Árvai L. – Diczházi B. (1998): Globalizáció és a külföldi tőkeberuházások Magyarországon.** Martonvásár: Kairosz Kiadó / Növekedéskutató.
13. **Balogh Á.– Harza L. (1998): A vagyon-, a tulajdon- és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban.** Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 1998, no. 5. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
14. **Belyó P. – Hajtun Gy. (1999): Élelmiszer-ipari sokkok.**
15. <http://www.google.co.hu/search/elelmiszer/sokkok>

16. **Bevan A – Estrin S. – Shaffer M.** (1999): Determinants of Enterprise Performance During Transition. Working Paper, Centre for Economic Reform and Transformation. Edinburgh.
17. **Csendes B. – Pálovics B. – Szűcs I.** (1997): Földbirtok-politika, a földtulajdon fejlesztésének főbb irányai, A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya és az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet Pénzügypolitikai Osztályán a 'Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatási programok' keretében készült. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. pp. 88.
18. **Csepi Lajos** (1991): Az állami vagyon privatizálásának, kezelésének, irányelvei. A Magyar Élelmészipari Tudományos Egyesület 1991. január 29-i konferenciájának előadása. Budapest: MÉTE.
19. **Csizmadia György** (1991): A vállalati vezetők szerepe, részvétele a privatizációban. A Magyar Élelmészipari Tudományos Egyesület 1991. január 29-i konferenciájának előadása. Budapest: MÉTE.
20. **Dicházi Bertalan** (1997a): Javaslatok a hazai vállalkozások külföldi terjedésének elősegítésére. Valóság, vol. 1997, no. 2.
21. **Dicházi Bertalan** (1997b): Külföldi működőtőke-befektetések ösztönzéséről. Társadalmi Szemle. vol. 1997, no. 3.
22. **Dicházi Bertalan** (1998): A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Számadás a talentumról. Budapest: Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.
23. **Erdey László** (2004): A működőtőke áramlás a telephelyválasztás elméletének tükrében. Közgazdasági Szemle, vol. LI. Május, pp. 472-494.
24. **Gazdasági és Közlekedési Minisztérium** (2004): Magyarországi befektetési környezet és ösztönző rendszer.
25. http://www.gkm.hu/dokk/main/gkm/befektetesek/befektetes_osztonzes.html.
26. **Gerentsér I. – Molnár Z. – Tóth A.** (1996): A külföldi beruházások megítélése a magyar lakosság körében. Magyarország politikai évkönyve. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest.
27. **Halpern László** (1995): Comparative advantage and likely trade pattern of the CEECs'. European Union trade with Eastern Europe. Centre for Economic Policy Research, London.
28. **Helleiner, G. K.** (1989): Transnational corporations and direct foreign investment. Handbook of development economics, Elsevier.
29. http://www.cegnet.hu/cv/0006/cv150_157.htm - 49k.
30. <http://www.tokaj.hu/magyar/bormagazin/>
31. **Janky Béla** (1999): Adjustment Strategies of the Hungarian Industrial Firms. Acta Economica. vol. 50, no. 2-4, pp. 283-296.

32. **Jansik Csaba** (2000): Foreign Direct Investment in the Hungarian Food Sector. Hungarian Statistical Review. vol. 78, Special Number, pp. 78-104. Budapest.
33. **Jansik Csaba** (2001): Külföldi működő tőkebefektetések a magyar élelmiszeriparban. Nemzetközi kitekintés az FDI-koncentrációs térképek módszerével. Budapest: Agroinform Kiadó.
34. **Kaderják Péter** (1996): A hazai közvetlen külföldi befektetéseket meghatározó tényezőkről – egy kvantitatív elemzés. Közgazdasági Szemle, vol. XLIII. december, pp. 1072-1087.
35. **Kornai János** (2004): Mit tanulhatnak a posztszocialista átalakulás útjára lépő országok az átmenet eddigi tapasztalataiból? Közgazdasági Szemle, vol. LI. október, pp. 899-923.
36. **Kovács Gábor** (2004): A földhaszonbérleti díjak megállapítási rendszerének kidolgozása a Nemzeti Földalapkezelő Szervezet számára. Kézirat. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
37. **Központi Statisztikai Hivatal**: Magyar Statisztikai Évkönyv kötetei. Budapest: KSH.
38. **Kukovics Sándor** (1998): A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakítása a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 1998, no. 16. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
39. **Lakatos Gyula** (1991): Privatizáció kérdései az élelmiszergazdaságban. A Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület 1991. január 29-i konferenciájának előadása. Budapest: MÉTE.
40. **Lehota J. – Szűcs J.** (1998): Multinacionális cégek működési sajátosságai a magyar élelmiszergazdaságban. Gazdálkodás, vol. XLII, no. 2, pp. 28-37.
41. **Lőrincné Istvánffy Hajnalka** (2004): Nemzetközi pénzügyek. Második átdolgozott kiadás. Budapest: Aula Kiadó.
42. **Magyar borút: az egyikből megélnek, a másik a hobbi.** Piac & Profit Az európai üzlet lapja. <http://www.piacprofit.hu>
43. **Magyar Köztársaság Kormánya** (1999): A Magyar Köztársaság Kormányának Tárgyalási Álláspontja, 4. Fejezet, Tőke Szabad Áramlása. Kormányközi Konferencia a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz Történő Csatlakozásáról. <http://www.kum.hu/euanyag/csstrategia/MAGYAR/04magyar.html>
44. **Magyar Nemzeti Bank.** <http://www.mnb.hu>
45. **Magyar Statisztikai Évkönyv kötetei.** Budapest: KSH.

46. **Markusen, J. R. – Maskus, K. E.** (2001): General-Equilibrium Approaches to the Multinational Firm: A Review of Theory and Evidence. NBER Working Paper, 8334. National Bureau of Economic Research, Cambridge: MA.
47. **Molnár Beáta** (2001): A külföldi működőtőke-befektetések hatásai a magyar gazdaságban. *Gazdaság és Statisztika*, vol. 2001, no.1.
48. **Raskó György** (1991): A Földművelésügyi Minisztérium törekvései és szerepe az állami élelmiszerfeldolgozás privatizációjában. A Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület 1991. január 29-i konferenciájának előadása. Budapest: MÉTE.
49. **Raskó György** (1999): Az élelmiszeripar privatizációja Magyarországon. Számadás a talentumról, Budapest: Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.
50. **Rechnitzer János** (1998): A privatizáció regionális összefüggései. Budapest: Kulturtrade Kiadó Kft.
51. **Rontóné Nagy Zsuzsanna** (1995): A mezőgazdasági üzemek élelmiszeripari tevékenysége, Kandidátusi értekezés, MTA.
52. **Rontóné Nagy Zsuzsanna** (2003): Az élelmiszeripari vállalkozások pénzügyi mutatói és főbb jellemzői az elmúlt években. Kézirat. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
53. **Szabó Márton** (1991): Az állami vagyon privatizálásának, kezelésének irányelvei. A Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület 1991. január 29-i konferenciájának előadása. Budapest: MÉTE.
54. **Szabó Márton** (2000): Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra. Agrárgazdasági tanulmányok, vol. 2000, no. 12. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
55. **Tamás István** (1997): Átmenet és privatizáció. PhD dolgozat. New York <http://www.ibs-b.hu/tiuj/>
56. **Thoma Csaba** (2001): A rendszerváltó országok és a nemzetközi hivatalos tőke. Aula Doktori Könyvek. Budapest: Aula Kiadó.
57. **Tőkébe fektetnek.** Szőlő- és borművelő politikusok, üzletemberek. *Heti Válasz*, vol. 4, no. 38.
58. **UNCTAD** (2000a): World Competitiveness Report. 2001. New York and Geneva.
59. **UNCTAD** (2000b): World Investment Report. 2001. New York and Geneva.
60. **UNCTAD** (2001): World Investment Report. 2002. New York and Geneva.
61. **UNCTAD** (2002): World Investment Report. 2003. New York and Geneva.
62. **UNCTAD** (2003): World Investment Report. 2004. New York and Geneva.

63. **UNCTAD** (2004): PESS/PR/2004/007.
<http://www.unctad.org/Templates/webflyer>
64. **Udovecz Gábor** (2002): Élelmiszer-előállítás, biztonság, versenyhelyek. A magyar agrárgazdaság versenyhelyei az Európai Unióban.
65. <http://www.matud.iif.hu/02sze/udovecz.html>
66. **Varga Jánosné** (2003): Az élelmiszertermelés gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete 1998-2002. Agrárgazdasági Információk. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (2003).
67. **Világgazdasági Kutató Intézet** (1995): Külföldi működőtőke-befektetések Magyarországon: modernizációs hatások és rövidtávú perspektívák. Budapest: Világgazdasági Kutató Intézet.
68. **Wang, Z.Q. (1993)**: Foreign investment in Hungary. A survey of experience and prospects. Communist Economies Transformation. vol. 5, no. 2.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A legnagyobb volumenű külföldi tranzakciók, továbbértékesítések**Az élelmiszeripar fontosabb pénzügyi és szakmai befektetői****Pénzügyi befektetők:**

ANB-Ambro Bank: Baranyatej Rt., Class tej Rt., Győrtej Rt. (1997-ben egyesült a négy cég)

Capital Found a Bankár Kft. és a Terimpex révén: Ceglédhús Kft., Csabahús Kft., Hortobágyi Juh Vágóhid Kft., Debreceni Hús Kft., Solami Rt., Vasi Húsipari Rt.

Investment Dairiest Europe BV: Avonmore Páosztó Kft.

Lucienne Investment: Kékkúti ásványvízkitermelő, Töltő és forgalmazó Rt.

MAVA: Pick Szeged Szalámigyár és Húsüzem Rt., Herz Szalámigyár Rt.

Shamrock Capital Investors: Goldsun Hűtőipari Rt.

Szakmai befektetők:

Amylum: Hungrana Kft.

Ankerbrot: Ankerbrot Magyarországi Sütőipari és Kereskedelmi Rt.

Avonmore: Avonmore Páosztó Kft.

Bahlsen: Bahlsen Élelmiszergyártó és Forgalmazó Kft.

Bat: Bat Pécsi Dohánygyár Kft.

Bograin: Répcelaki Sajtgyár, Veszprémtej Rt., Zalatej Rt.

Bonduelle: Bonduelle Nagykőrös

Braun Union: Marfüi és Soproni Sörgyár

Chio: Chio Magyarország Kft.

CPC: CPC Magyarország Rt.

Coca Cola: Coca Cola Amatil Hungary Kft.

Danone: Danone Tejtermékgyártó és Forgalmazó Kft.

Dr. Oetker: Dr. Oetker Magyarország Élelmiszeripari Kft.

DVT: Hungarotabak Dohányértékesítő Rt.

Eckes: Sió Eckes Kft.

Eridania Béhin-Say: Agrokomplex Central Soja Rt., Cereol Növényolajipari Rt., Mátra cukor Rt., Szerencsi Cukorgyár Rt., Szolnoki Cukorgyár Rt.

Felix: Felix Hungária Kft.

Générale Suriere: Kabai Cukorgyár Rt.

Hanwh : Hanwh Élelmiszerek Magyarország Kft.

Heineken: Amstel Sörgyár Rt.

Henkell: Magyarországi Borgazdasági Kft., Hungarovin Borgazdasági és Kereskedelmi Rt.

1. melléklet folytatása

Heinz: Heinz Kecskeméti Konzervgyár Rt.

Interbrew: Borsodi Sörgyár Rt.

KHK: Agroferm Magyar-Japán Fermentációipari Rt.

Landhof: Landhof Budapest Hús Kft.

Matthews: Sága Foods Baromfiipari Rt.

Merian: Merian Orosháza Finom Szárnyas Különlegességek Rt.

Nestlé: Nestlé Hungária Kft.

Nutricia: Hajdútej Rt.

A külföldi működő tőkebeáramlása és a nemzetközi termelés főbb jelzőszámai

Megnevezés	Érték folyó áron	Évenkénti növekedési ütem								
	Milliárd USD	%								
	2003	1986- 1990	1991- 1995	1996- 2000	1998	1999	2000	2001	2002	2003
FDI beáramlás	651	23,1	21,1	40,2	41,7	56,9	29,1	-40,7	-22,0	0,9
FDI kiáramlás	612	25,7	16,5	35,7	36,6	60,5	9,5	-40,8	17,3	2,6
FDI beáramlás állománya	8245	14,7	9,3	17,2	20,3	19,4	18,9	7,5	12,7	11,8
FDI kiáramlás állománya	8197	18,0	10,6	16,8	18,9	18,2	19,8	5,5	13,8	13,7
A külföldi leányvállalatok árbevétele	3437	17,3	6,7	7,9	17,5	12,8	16,2	14,7	28,8	10,1
eszközértéke	26543	18,8	13,9	19,2	19,7	20,7	27,4	4,5	19,6	12,5
exportja	2613	13,5	7,6	9,6	14,9	3,3	11,4	-3,3	4,7	16,6
dolgozói létszáma (1000 fő)	53094	5,5	2,9	14,2	10,9	15,4	16,5	-1,5	12,3	8,3

Forrás: UNCTAD Word Competitiveness Report. 2001. New York and Geneva., UNCTAD World Investment Report. 2001-2004. New York and Geneva., UNCTAD (2004): PESS/PR/2004/007. <http://www.unctad.org/Templates/webflyer>.

3. melléklet

A külföldi működő tőkeállomány regionális összetételének változása (%)

Régió / ország	1986-1990	1991-1992	1993-1998	1999-2000	2001	2002	2003
Fejlett ipari államok	82,4	66,5	61,2	80	71,5	70,7	71,5
Nyugat Európa	38,4	46	33,7	51,9	34,5	36,5	33,3
Európai Unió	36,2	45,3	32,1	50,2	47,3	57,5	52,3
Japán	0,2	1,2	0,3	0,8	0,8	1,4	1,1
Egyesült Államok	34,6	12,7	21,7	22,6	17,5	4,6	13,3
Fejlődő országok	17,5	31,3	35,3	17,9	25,4	24,9	23,8
Afrika	1,8	2,2	1,8	0,8	2,3	1,7	2,2
Latin Amerika	5	11,7	12,3	7,9	10,2	8,6	6,5
Ázsia	10,6	17,4	21,2	9,2	13,0	14,6	15,2
Kelet és Közép Európa	0,1	2,2	3,5	2,1	3,0	4,4	4,6
Világ összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Me.: százalék

Forrás: UNCTAD Word Competitiveness Report. 2001. New York and Geneva, UNCTAD World Investment Report. 2001-2004. New York and Geneva, UNCTAD (2004): PESS/PR/2004/007. <http://www.unctad.org/Templates/webflyer>.

4. melléklet

A külföldiek tőkebefektetéseit érintő főbb jogszabályok, rendeletek

1. **1988. évi XXIV. törvény** A külföldiek magyarországi befektetéseiről
2. **1991. évi LXXXVI. törvény** A külföldi részvételű gazdasági társaságok adókedvezményéről
3. **1991. évi II. törvény** A csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról
4. **1992. évi LXXXIII. törvény** A társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény módosításáról
5. **1993. évi XCIX. törvény** A társasági adóról szóló, az 1991. évi LXXXVI. törvény módosításáról
6. **1994. évi LV. törvény** A termőföldről
7. **1995. évi CVI. törvény** A társasági adóról szóló 1991. évi LXXXVI. törvény módosításáról
8. **2004. évi XXXVI. törvény** A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról
9. **126/1992. (VIII. 28.) Kormányrendelet**
10. **A BIZOTTSÁG 2004/69/EK IRÁNYELVE** (2004. április 27.) a „multilaterális fejlesztési bankok” fogalom-meghatározása tekintetében a 2000/12/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról (EGT vonatkozású szöveg), az Európai Unió Hivatalos Lapja, Brüsszel, 2004. április 28.

5. melléklet

A külföldi működő tőkebeáramlás (FDI) TOP 30 állama 2002-ben

Me.: milliárd USD

Helyezés	Államok	FDI (Milliárd USD)	FDI beáramlás aránya a TOP 30 összesen értékéből (%)	FDI beáramlás aránya a világ összesen értékéből (%)
1.	Luxemburg	126,0	20,6	19,4
2.	Kína	53,0	8,7	8,1
3.	Franciaország	52,0	8,5	8,0
4.	Németország	38,0	6,2	5,8
5.	USA	30,0	4,9	4,6
6.	Hollandia	29,0	4,8	4,5
7.	Egyesült Királyság	25,0	4,1	3,8
8.	Spanyolország	21,2	3,5	3,3
9.	Kanada	20,5	3,4	3,1
10.	Írország	19,0	3,1	2,9
11.	Belgium	18,3	3,0	2,8
12.	Brazília	17,5	2,9	2,7
13.	Olaszország	17,0	2,8	2,6
14.	Ausztrália	16,5	2,7	2,5
15.	Hon Kong	16,0	2,6	2,5
16.	Mexikó	16,0	2,6	2,5
17.	Svédország	15,5	2,5	2,4
18.	Japán	9,5	1,6	1,5
19.	Csehország	9,5	1,6	1,5
20.	Svájc	9,2	1,5	1,4
21.	Finnország	9,0	1,5	1,4
22.	Bermudák	8,8	1,4	1,4
23.	Szingapúr	7,8	1,3	1,2
24.	Dánia	6,0	1,0	0,9
25.	Portugália	4,0	0,7	0,6
26.	Lengyelország	3,8	0,6	0,6
27.	Szlovákia	3,6	0,6	0,6
28.	India	3,3	0,5	0,5
29.	Malaysia	3,0	0,5	0,5
30.	Kajmán Szigetek	3,0	0,5	0,5
TOP 30 összesen		611,0	100,0	94,8
Világ összesen		644,7		

Forrás: UNCTAD World Investment Report. 2003. New York and Geneva.

6. melléklet

**A külföldi működő tőkebeáramlás TOP 10 állama 2002-ben
(Kelet és Közép Európa)**

Me.: milliárd USD

Helyezés	Államok	2002
1.	Csehország	9,5
2.	Lengyelország	3,8
3.	Szlovákia	3,6
4.	Magyarország	2,9
5.	Oroszország	2,4
6.	Szlovénia	1,9
7.	Románia	1,1
8.	Horvátország	1,0
9.	Litvánia	0,7
10.	Ukrajna	0,7
TOP 10 összesen		27,6

Forrás: UNCTAD World Investment Report. 2003. New York and Geneva.

**A külföldi működő tőkebeáramlás TOP 10 állama 2003-ban
(Kelet és Közép Európa)**

Me.: milliárd USD

Helyezés	Államok	2003
1.	Lengyelország	4,2
2.	Csehország	2,6
3.	Magyarország	2,5
4.	Horvátország	1,7
5.	Románia	1,6
6.	Ukrajna	1,4
7.	Bulgária	1,4
8.	Szerbia-Montenegró	1,4
9.	Oroszország	1,1
10.	Észtország	0,9
TOP 10 összesen		18,8

Forrás: UNCTAD (2004): PESS/PR/2004/007. <http://www.unctad.org/Templates/webflyer>.

A külföldi működő tőkeáramlás várható alakulása 2004. és 2005 között

Régió / ország	Afrika	Ázsia	Latin Amerika	Közép és Kelet Európa	Fejlett országok
TOP 1	Dél-Afrikai Köztársaság	Kína	Brazília	Lengyelország	USA
TOP 2	Egyiptom	India	Mexikó	Oroszország	Egyesült királyság
TOP 3	Marokkó és Nigéria	Thaiföld	Argentína	Magyarország és Csehország	Kanada
TOP 4	...	Vietnám és Koreai Köztársaság	Chile	...	Németország
TOP 5	Algéria		Venezuela	Románia	Japán

Forrás: UNCTAD (2004): PESS/PR/2004/007. <http://www.unctad.org/Templates/webflyer>.

A jegyzett tőkéből a külföldi tőke nagyságának és szerepének változása az alapanyag-termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban

Évek	Mezőgazdaság			Vadgazdálkodás			Erdőgazdálkodás			Halászat		
	Millió forint	Millió euró ¹	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Millió euró ¹	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Millió euró ¹	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Millió euró ¹	Aránya a jegyzett tőkében
1993	7 313	68,0	2,4	54	0,5	27,6	64	0,6	0,5	242	2,3	14,8
1994	9 858	79,0	3,5	64	0,5	15,2	135	1,1	1,0	283	2,3	15,5
1995	15 409	94,7	5,3	76	0,5	16,9	186	1,1	1,5	345	2,1	17,2
1996	18 277	95,6	6,3	93	0,5	18,2	213	1,1	1,7	225	1,2	12,3
1997	20 937	99,3	7,2	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1998	22 027	91,4	7,5	160	0,7	22,0	226	0,9	1,3	323	1,3	12,9
1999	30 858	122,1	10,4	134	0,5	11,9	132	0,5	0,8	137	0,5	5,7
2000	31 514	121,2	10,9	136	0,5	10,1	225	0,9	1,2	173	0,7	6,3
2001	23 828	92,8	8,9	135	0,5	9,1	260	1,0	1,3	160	0,6	5,0
2002	22 739	93,6	8,6	144	0,6	7,7	189	0,8	0,9	155	0,6	4,5
2002. évben												
1993 = 100	310,9	137,6	358,3	266,7	118,0	27,9	295,3	130,7	180,0	64,0	28,3	30,4
2000 = 100	72,2	77,2	78,9	105,9	113,3	76,2	84,0	89,9	75,0	89,6	95,9	71,4
2002 ²	23 652 ³	97,3	8,7	..	..	..	307	1,3	1,4	155	0,6	4,5
2003 ²	24 534 ³	96,8	9,1	..	..	..	177	0,7	0,8	117	0,5	3,4

Megjegyzés: 1/ Az aktuális évi átlagos forintárfolyamon számolva.

2/ 2004. május 31-i összesített bevallási adatok alapján.

3/ Vadgazdálkodással együtt.

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

9. melléklet

A külföldi tőke jelenléte az alapanyag-termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban a tulajdonosi szerkezet szerint 2002-ben

Tulajdonosi szerkezet	Mezőgazdaság			Vadgazdálkodás			Erdőgazdálkodás			Halászat		
	Millió forint	Meg-oszlás %	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Meg-oszlás %	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Meg-oszlás %	Aránya a jegyzett tőkében	Millió forint	Meg-oszlás, %	Aránya a jegyzett tőkében
Külföldi érdekeltségűek	22 785	100,0	83,1	144	100,0	75,8	189	100,0	23,0	155	100,0	30,0
Ebből: többségi külföldi tulajdonú	21 728	95,4	96,5	129	89,7	98,4	132	70,0	99,9	142	91,3	98,3
- 100 százalékból külföldi tulajdon	14 625	64,2	100,0	28	19,5	100,0	129	68,4	100,0	93	59,8	100,0
- Külföldi tulajdon 100 százaléknál kevesebb, de több mint 75 %	6 216	27,3	96,6	101	70,2	98,0	3	1,5	96,7	49	31,5	95,4
- Külföldi tulajdon 75 százaléknál kevesebb, de több mint 50 %	887	3,9	61,3	-	-	-	-	0,1	71,8	-	-	-

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

**A külföldi tőke részvételével működő élelmiszeripari vállalkozások fontosabb adatai
(1993-2003)**

Me.: millió forint

Évek	Vállalkozások száma	Értékesítés nettó árbevétele	Export értékesítés nettó árbevétele	Jegyzett tőke összege	Jegyzett tőkéből külföldi részesedés	Saját tőke összege
1993	426	284 512	46 009	149 856	111 495	170 861
1994	472	383 056	65 476	174 547	131 740	201 910
1995	530	539 560	104 813	203 273	158 360	222 022
1996	506	643 703	146 294	197 748	153 491	222 509
1997	492	745 231	195 831	249 026	215 647	302 807
1998	497	915 267	226 516	272 222	235 634	344 891
1999	452	979 007	208 697	272 985	234 178	366 582
2000	438	1 110 499	243 699	285 938	218 173	420 002
2001	407	1 418 953	280 886	247 186	215 271	410 509
2002	413	1 402 180	260 149	228 295	197 386	416 609
2003	357	1 228 196	232 692	193 946	168 064	342 151

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A csak hazai tőkével működő élelmiszeripari vállalkozások fontosabb adatai (1993–2003)

Évek	Vállalkozások száma	Értékesítés nettó árbevétele	Export értékesítés nettó árbevétele	Jegyzett tőke összege	Jegyzett tőkéből külföldi részesedés	Saját tőke összege
1993	1 673	279 887	30 798	108 830	0	125 483
1994	1 928	380 332	44 953	106 816	0	123 186
1995	2 077	446 814	71 444	95 779	0	123 464
1996	2 240	559 930	87 570	92 357	0	128 070
1997	2 331	669 062	115 357	106 520	0	156 643
1998	2 416	672 956	105 355	103 382	0	160 802
1999	2 515	642 657	85 672	109 683	0	177 722
2000	2 574	744 344	112 953	108 273	0	192 591
2001	2 757	872 148	135 824	106 650	0	210 710
2002	2 968	1 003 924	151 600	119 382	0	267 141
2003	3 105	1 127 044	193 491	134 033	0	320 655

Me.: millió forint

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

**A többségében külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások változatlan áron
számított termelési értéke, és annak változása**

Szakágazat	A többségében külföldi tulajdonnal működő vállalkozások					A csak belföldi tulajdonnal működő vállalkozások				
	változatlan áron számított termelési értéke									
	1993	2000	Változás (1993=100)	2003	Változás (2000=100)	1993	2000	Változás (1993=100)	2003	Változás (2000=100)
Hús- és halfeldolgozás	25 894	48 652	187,9	13 197	27,1	57 723	63 482	110,0	56 376	88,8
Baromfifeldolgozás	5 484	10 625	193,8	16 196	152,4	16 938	24 246	143,1	30 502	125,8
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	13 400	25 829	192,7	20 575	79,7	24 065	29 114	121,0	45 357	155,8
Növényi olaj gyártás- és feldolgozás	17 667	16 626	94,1	16 182	97,3	246	1 265	514,8	559	44,2
Tejtermék gyártása	10 585	42 391	400,5	33 726	79,6	45 360	20 082	44,3	25 590	127,4
Malomipari termék gyártása	1 135	4 074	358,8	2 853	70,0	21 194	23 559	111,2	16 988	72,1
Sütőipari termékek	8 362	8 559	102,4	4 896	57,2	27 384	26 997	98,6	23 016	85,3
Cukorgyártás	6 189	12 018	194,2	13 182	109,7	7 531	-	-	-	-
Édesipari termékek gyártása	15 521	18 357	118,3	25 796	140,5	1 933	2 730	141,2	7 814	286,2
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	23 239	20 732	89,2	10 376	50,0	6 207	8 885	143,1	16 579	186,6
Szesz- és szeszesisital gyártása	8 072	5 081	62,9	4 233	83,3	6 462	5 857	90,6	7 386	126,1
Bortermelés	3 354	603	18,0	780	129,3	8 035	14 150	176,1	14 014	99,0
Söripari termékek gyártása	21 101	29 878	141,6	28 820	96,5	2 070	412	19,9	358	86,9
Üdítőitalok gyártása	15 063	27 426	182,1	27 218	99,2	1 471	2 526	171,7	3 400	134,6
Dohányipar	18 734	19 806	105,7	17 975	90,8	507	686	135,3	44	6,4

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

**A többségében külföldi és a csak belföldi tőkét működtető vállalkozások egy főre jutó változatlan áron számított termelése
1993–1997**

Szakágazat	1993		1994		1995		1996		1997	
	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi
	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások	tőkét működtető vállalkozások
Hús- és halfeldolgozás	5 632	2 813	4 424	3 160	4 728	3 960	5 155	3 694	7 152	5 678
Baromfi-feldolgozás	3 658	3 315	3 429	3 707	4 189	3 387	4 104	3 335	3 287	3 820
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	2 714	2 848	4 488	2 726	5 220	3 119	5 927	3 264	5 315	3 152
Növényi olaj gyártás- és feldolgozás	9 707	3 192	13 226	3 259	16 399	2 534	18 914	2 628	27 701	2 818
Tejtermék gyártása	8 092	3 155	4 052	3 478	4 210	3 543	4 571	3 377	5 111	3 761
Malomipari termék gyártása	7 831	2 738	2 635	3 107	4 234	4 035	3 994	3 814	8 846	2 372
Sütőipari termékek	2 505	1 497	2 487	1 380	2 383	1 356	2 517	1 447	2 357	1 331
Cukorgyártás	5 668	3 546	6 519	4 640	7 925	4 072	9 075	7 280	9 698	6 008
Édesipari termékek gyártása	3 966	1 598	4 967	1 716	5 741	2 238	6 492	1 866	6 257	1 985
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	1 039	332	988	383	1 106	374	1 229	285	1 196	556
Szesz- és szeszestital gyártása	6 282	3 729	7 523	2 835	3 337	3 347	5 058	2 971	7 331	2 663
Bortermelés	3 847	2 969	4 412	2 841	5 537	3 412	1 842	3 338	1 370	1 938
Söripari termékek gyártása	4 083	4 847	5 349	2 467	6 698	1 312	8 408	1 262	9 926	1 158
Üdítitalok gyártása	6 217	2 739	4 333	2 732	5 165	2 936	6 048	3 727	4 919	3 046
Dohányipar	9 666	1 417	8 637	5 044	8 131	-	10 090	2 783	10 661	2 894

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

**A többségében külföldi és a csak belföldi tőkét működtető vállalkozások egy főre jutó változatlan áron számított termelése
1998-2003**

Szakágazat	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi	Külföldi	Csak belföldi
	tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások		tőkét működtető vállalkozások	
Hús- és halfeldolgozás	7 454	5 392	7 895	5 498	7 880	5 346	7 475	5 244	9 514	5 821	7 188	4 416
Baromfifeldolgozás	4 995	2 758	4 102	2 981	4 147	3 266	3 979	3 495	3 544	3 878	3 255	3 856
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	5 677	3 244	7 625	3 764	9 271	3 984	7 882	4 017	8 949	4 488	13 790	5 495
Növényi olaj gyártás- és feldolgozás	24 590	3 961	20 153	3 539	24 060	5 726	32 004	3 510	30 400	3 317	38 438	3 053
Tejtermék gyártása	5 915	4 017	6 533	4 491	8 260	5 900	8 363	5 502	7 898	5 640	9 030	5 532
Malomipari termék gyártása	12 520	2 885	8 704	3 595	9 769	4 421	7 073	3 375	7 257	2 968	11 459	3 759
Sütőipari termékek	2 173	1 328	2 467	1 434	3 004	1 616	2 459	1 309	2 436	1 296	2 529	1 105
Cukorgyártás	12 904	3 637	12 159	5 972	11 668	-	10 892	-	13 432	-	13 868	-
Édesipari termékek gyártása	6 140	2 150	6 223	2 006	5 363	1 419	7 941	1 941	8 478	2 503	9 808	2 687
Máshova nem sorolt egyéb élelmiszerek feldolgozása	9 818	4 187	9 901	2 740	12 467	3 369	14 669	4 762	13 334	4 112	11 254	3 207
Szesz- és szeszessital gyártása	9 735	3 540	26 141	2 866	27 317	3 511	28 756	3 769	24 153	4 215	24 188	4 856
Bortermelés	1 284	2 172	1 667	2 141	1 928	3 538	1 879	3 543	1 596	3 200	1 785	3 417
Söripari termékek gyártása	6 011	965	7 366	1 197	9 090	1 234	8 974	989	9 938	923	14 504	1 280
Üdítőitalok gyártása	5 214	2 823	6 446	2 796	7 568	2 850	7 588	2 503	8 556	2 634	8 771	2 831
Dohányipar	12 321	3 747	13 491	6 090	12 379	4 014	13 773	415	11 515	1 014	13 082	2 002

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

14. melléklet

**A külföldi és a csak belföldi tőkével működő vállalkozások saját és idegen
tőkéjének (összes kötelezettség) aránya az összes eszközértéken belül
1993-2003. között**

Évek	Saját tőke aránya		Idegen tőke aránya	
	Külföldi	Belföldi	Külföldi	Belföldi
1993	56,52	50,92	40,78	46,55
1994	51,37	47,50	45,80	49,55
1995	46,36	45,72	50,52	51,59
1996	44,41	38,28	52,34	59,36
1997	50,87	39,90	45,83	57,54
1998	47,08	40,05	49,49	56,58
1999	45,98	41,28	49,91	55,05
2000	49,27	40,10	46,58	56,44
2001	42,54	41,22	53,62	55,00
2002	43,15	41,05	52,76	55,14
2003	38,94	39,20	56,84	57,75

Forrás: APEH adatbázis alapján saját számítás.

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok

1997

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése (Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés
1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában

1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyhelyei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban
1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig

1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképyszer a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökgazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhaszonbérlet korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai
2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra
2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárkülpiacon ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása

2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radócné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai
2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re
2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra

2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spitalszky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radócné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

2003

2003. 1. Varga Tibor:
A támogatások költség-haszon szemléletű elemzésének lehetőségei
2003. 2. Dorgai László, Keszthelyi Szilárd, Miskó Krisztina:
Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából
2003. 3. Alvincz József, Guba Mária:
Az egyéni mezőgazdasági termelők jövedelmének adóztatása

- 2003. 4. Hamza Eszter:
Agrárfoglalkoztatás hátrányos helyzetű térségekben – uniós lehetőségek
gyakorlati alkalmazása
- 2003. 5. Orbánné Nagy Mária:
Az élelmiszerfogyasztás és a fogyasztói árak konvergenciája
Magyarország és az EU között
- 2003. 6. Stauder Márta:
Az agrár- és élelmiszertermékek belföldi kereskedelme a kilencvenes
években és napjainkban
- 2003. 7. Mizik Tamás:
Magyarország és az Európai Unió adórendszere – különös tekintettel a
mezőgazdaságra
- 2003. 8. Popp József:
Az agrárpolitikák mozgástere a nemzetközi kereskedelem
liberalizálásának tükrében

2004

- 2004. 1. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás
küszöbén (I. kötet: Növényi termékek)
- 2004. 2. Kartali János (szerk.):
A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás
küszöbén (II. kötet: Állati termékek)
- 2004. 3. Antal Katalin, Guba Mária, Kovács Henrietta:
Mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő
időszakban
- 2004. 4. Nyárs Levente, Papp Gergely, Vőneki Éva:
A főbb hazai állattenyésztési ágazatok kilátásai az Európai Unióban
- 2004. 5. Popp József, Potori Norbert, Udovecz Gábor: A Közös Agrárpolitika
alkalmazása Magyarországon
- 2004. 6. Dorgai László (szerk.): A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési
stratégia megalapozása
- 2004. 7. Potori Norbert, Udovecz Gábor (szerk): Az EU-csatlakozás várható
hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig
- 2004. 8. Potori Norbert (szerk): A főbb mezőgazdasági ágazatok élet- és
versenyképességének követelményei

2005

2005. 1. Antal Katalin, Guba Mária, Hodina Péter, Lámfalusi Ibolya, Rontóné Nagy Zsuzsanna: A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban

Előkészületben

2005. 2. Kartali János, Kürti Andrea, Orbánné Nagy Mária, Wagner Hartmut: A globális gazdasági és demográfiai változások hatása az agrár-külkereskedelemre

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064